

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ:***

***Матеріали VIII Всеукраїнської
науково-практичної конференції студентів,
аспірантів і молодих учених***

Вінниця 2019

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

П44

Склад редакційної колегії:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний редактор);

Н. М. Павликівська, доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Л. О. Ткач, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);

М. М. Торчинський, доктор філологічних наук, професор (Хмельницький);

В. М. Денисюк, кандидат філологічних наук, доцент (Умань);

Н. Д. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент (Кам'янець-Подільський);

Н. І. Кухар, кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

О. А. Павлушенко, кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

Л. В. Прокопчук, кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

Н. М. Торчинська, кандидат філологічних наук, доцент (Хмельницький).

Рецензенти:

М. С. Делюсто, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету;

Т. М. Тищенко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 7 від 27.03.2019)*

За зміст публікацій відповідають автори.

П 44 **Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи:** Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 11–12 квітня 2019 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. 150 с.

ISBN 978-966-2337-97-6

У збірнику вміщено наукові публікації учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 11–12 квітня 2019 р.). Матеріали стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики та лінгвостилістики.

Для науковців, викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2019
© ТОВ фірма «Планер», 2019

ЗМІСТ

Бондаренко Олександр ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ СТИХІЙНИХ ЯВИЩ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII ст. (СНІГ).....	6
Войтюк Альона ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД УКРАЇНСЬКОЮ ЛЕКСИКОЮ В «SŁOWNICZEK PROWINCJONALIZMÓW PODOLSKICH» О. КРЕМЕРА.....	9
Габаль Юлія ЛІНГВІСТИЧНА ЦІННІСТЬ РОЗВІДКИ ГЕНРИКА УЛАШИНА «ПОЛЬСЬКИЙ ШКІЛЬНИЙ ДІАЛЕКТ В УМАНІ» ДЛЯ МОВОЗНАВЦІВ.....	15
Гембарук Олександр, Бурковецький Станіслав СТРУКТУРНІ ТИПИ ГЕМЕРОНІМІВ ІСТОРИЧНОЇ УМАНЩИНИ.....	23
Громко Євгенія, Громко Тетяна ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОГО ІДІОЛЕКТУ М. КРОПИВНИЦЬКОГО.....	27
Денисюк Олександра ПОВНОГОЛОСНІ / НЕПОВНОГОЛОСНІ ФОРМИ В ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ БРАЦЛАВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.....	32
Дрозд Оксана ОПИСОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОВІРКИ ОДНОГО СЕЛА ПОДІЛЛЯ.....	36
Коваленко Марія ХЛІБ ЯК КОД УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (на матеріалі діалектної фраземіки).....	45
Коваль Марина ЛЮБОВ ДО РІДНОГО КРАЮ ЯК ПРОВІДНИЙ МОТИВ У	

ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ РАДИЦІ	50
Козачок Яна ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ГОВІРКИ С. ГОНТІВКА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.: ФРАЗЕОТЕМАТИЧНА ГРУПА «ЛЮДИНА».....	54
Коломієць Тетяна НАЗВИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РИБАЛЬСТВОМ, У ГОВІРКАХ КІРОВОГРАДЩИНИ.....	60
Кулик Оксана ОЙКОНІМІЯ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	63
Медведєва Анастасія КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ СЕЛА ПОПІВЦІ БАРСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ.....	70
Михальчук Людмила ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ГОВІРКИ С. КАЛАРАШОВКА РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА.....	78
Поліщук Ольга СЕМАНТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СЛОВАХ АВТОРА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. СТЕЛЬМАХА «ДУМА ПРО ТЕБЕ»).....	83
Проценко Юлія НАРОДНІ НАЗВИ ДИКИХ ЗВІРІВ У СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКІЙ ГОВІРЦІ СЕЛИЩА ПЕТРОВОГО КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	89
Сієнко Марія ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЗНИЖЕНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ПРОСТОРІЧЧЯ В ОПОВІДАННЯХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА.....	93
Синиця Катерина ВЕСНЯНА КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОДОЛЯН КРІЗЬ	

ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ СЕЛА КОРДЕЛІВКА КАЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	104
Со́я Станіслава ПРИРОДА В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПОДОЛЯНИНА МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА.....	109
Танчук Тетяна ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ЗАПОЗИЧЕНОЮ ЛЕКСИКОЮ В «СЛОВНИКУ ГОВІРКИ СЕЛА ШЕНДЕРІВКА ТА ІНШИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ МОГИЛІВСЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я» Д. КРОХМАЛЮКА	113
Харахондя Тетяна ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД СМТ. БРОДЕЦЬКЕ КОЗЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: З ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ	119
Шалаєва Світлана ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОВІРОК СІЛ АНАДОЛИ ТА РУКШИН ХОТИНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРЕХІДНИХ.....	124
Царюк Ірина НАЗВИ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК.....	128
Цимбалюк Маргарита МІКРОТОПОНІМІЯ М. ГНІВАНЬ ТИВРІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	133
Юрчук Юлія ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ С. РАЙКІВЦІ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	139
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	146

Олександр Бондаренко (м. Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ СТИХІЙНИХ ЯВИЩ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII ст. (СНІГ)

Формування лексичного фонду української мови перебуває в центрі наукових зацікавлень лінгвістів. Однак зауважимо, що це стосується не всіх груп лексики, зокрема на периферії залишається лексика, що в сучасній українській мові ввійшла до термінології нових галузей. До таких належить лексика на позначення стихійних явищ. Звісно, вітчизняна лінгвістика має поодинокі праці, у яких описано функціонування того чи того слова задекларованої групи лексики, проте комплексне її дослідження відсутнє. Можливо, головним аргументом є те, що це переважно питома лексика, яка впродовж розвитку не зазнала суттєвих змін. У нашій розвідці на матеріалі текстів літописного жанру проаналізуємо семантичну структуру номена *сніг*, що, позначаючи один денотат, може отримувати як позитивну, так і негативну конотацію.

Репрезентантом атмосферних опадів у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластівців, що становлять собою скупчення таких кристалів, в українській мові є лексема праслов'янського походження *сніг* (ЕСУМ V: 334). Це слово зафіксовано вже в найдавніших пам'ятках і протягом історичного розвитку не зазнало суттєвих змін. В. В. Німчук зазначає, що воно має стабільну історію, як і лексема *град* [Німчук 1992: 150].

І. І. Срезневський реєструє номен *сніг* зі значенням «сніг» (Срезн. III: 454–455). Укладачі «Словника російської мови XI–XVII ст.» виокремлюють ще значення «рясний сніг, скупчення снігу» (СРЯ¹¹⁻¹⁷ XXV: 247). Досліджувані пам'ятки дозволяють стверджувати, що іменник *сніг* функціонує в них із синкретизованим значенням, одночасно номінуючи різновид опадів і стихійне явище. На «стихійність» указує контекстуальне оточення, що акцентує увагу на несвоєчасності снігу – це або пізня весна, або рання осінь,

напр.: *Мицю маю ѿи снѣгъ ро³чавъ падати и все падавъ до кѣ, на кѣ де^н на ня⁰ оу селѣ, оу горахъ до колѣна оупавъ и лежавъ два дны (ГЛ: 80); Рошчали яровати пере⁰ бѣговѣщеніє^м на тижде^н и три днѣ ѿрали, а потому снѣгъ оупа² и лежа⁶ за ѿ тижнѣ. Того года оу яри воско шло много до По(л)шчѣ и снѣгъ оупа⁶ бы⁶ на гѣ мая и на л де^н мая; того года мясниць было ѿ тижнѣи (ГЛ: 81); 1619. Снѣгъ на Вознесение Господне выпалъ, зъ морозомъ, же въ полю отъ великости снѣгу и зимна великого, овечки померзли (ЧЛ: 6); Тогожъ года напередъ Мая 8 дня былъ морозъ великій и снѣгъ прикрилъ былъ землю, по которому порошею ловили зайцовъ и разъ по разъ три дни были морозы (Лѣтописецъ: 54).*

Однозначно трактувати, що іменник сніг ужито зі значенням «стихійне явище», дозволяє слово-кваліфікатор, у ролі якого в аналізованих пам'ятках виступає прикметник чи прислівник, що є репрезентантами кількісного вияву явища:

атрибутив великий: *ахѣ [1660]. Зима была твердая, снѣгъ оупа⁶ бы⁶ великыи, такъ же люде дорогу оу лѣсѣ протоптати не могли, и якъ оупа⁶ на пуцаня Пилипово, то ажъ благовѣщеніє єго рушило (ГЛ: 75); аѿѿи [1719]. Мѣця Маја днѣ кѣ на прп. ѿца Никиты оупа⁶ бы⁶ снѣгъ великыи и оу селѣ бы⁶ такыи, якъ вел. морозъ (ГЛ: 76); У днѣ маєвіи снѣгъ великий спалъ и до 3 дней трвалъ (ОЛ: 127); 1599. Снѣгъ великий випалъ на завтреє покрови, а потомъ згинулъ (ОЛ: 130); Ажъ на масницѣ приморозки, а, запустивши на великий постъ, снѣгъ випалъ такъ великий, же нѣхто не могъ съ хоромъ, сирѣчь зъ дому, вийти, не прокидавши лопатою, окна и дверѣ завѣяло, и морозъ лютий бул, хто по дрова поѣхалъ, то змерзъ (ОЛ: 135); Ро^к ахмд [1644] на Покро⁶ Прѣтои Бѣи великыи снѣгъ оупалъ, же и дома по мѣста^х и села^х, в лѣсѣ дерева лама^л (ЛКМ: 3); Тогдажъ за великими снѣгами много татаръ и конѣи ихъ пропало, понеже зрадыла ихъ фортуна; перво снѣги талые были, послѣ всеедной превеликіє снѣги выпали (Лѣтописецъ: 31);*

прислівник: *1695. Зима великая лежала и снѣгу было велми много, ажъ до святого великомученика Георгия (ЧЛ: 20).*

Про стилістичний потенціал цієї лексеми також свідчать уже давні тексти, зокрема поетичні. В основі порівняння – колір, а тому сніг здавна був і залишається своєрідним еталоном білизни і яскравості, напр.: *Єдны, яко снѣг, бѣлыми ся найдуючи, / А другіє принамнѣи, якъ вовна, будучи* (УП¹⁶⁻¹⁷: 208); *Зима, наставши, преїдет у дом своим бѣгом, / нам же, егда влас главный покрѣется снѣгом, / Уже и весна преїдет, уже и зной лѣтний, / а тот з главы нашея мраз не згинет цвѣтний* (Вел.: 120).

За даними лексикографічних праць, у сучасній українській мові нараховують 18 фразеологізмів зі словом *сніг*, абсолютна більшість із яких указує на ставлення людей одне до одного (СУ). З «кольоровою» семантикою засвідчено тільки компаративний фразеологізм *білий, як сніг* (СУМ ІХ: 423).

Отже, аналізовані тексти дозволяють стверджувати, що в українській мові досліджуваного періоду лексема *сніг*, експліцитно позначаючи різновид атмосферних опадів, імпліцитно репрезентувала сему 'стихійне явище'.

ЛІТЕРАТУРА

1. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ : Наук. думка, 1992. 416 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ТА ДжЕРЕЛ

Вел. – Величковський І. Твори. Київ : Наук. думка, 1972. 191 с.

ГЛ – Гукливський літопис (Угроруські літописні записки) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1911. Т. 106. Кн. 4. С. 73–82.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука, В. Г. Складенка. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.

Лѣтописецъ – Лѣтописецъ или описаніе краткое знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что въ котормъ году дѣялось въ Украины малороссійской обоихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда Гетманомъ былъ козацкимъ (1506–1737) // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – Київ, 1888. – С. 1–69.

ЛКМ – Літопис Крехівського монастиря (Руська «кройника» з XVII в.) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1904. Т. 62. Кн. 4. Misc. С. 1–3.

ОЛ – Острозький літописець // Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження. Київ : Наук. думка, 1971. С. 45–97.

Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Санкт-Петербург, 1895–1912. Т. I–III.

СРЯ^{11–17} – Словарь русского языка XI–XVII вв. / гл. ред. С. Г. Бархударов. Москва : Наука, 1975–2008. Вып. 1–28.

СУ – Словники України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/dictua.aspx>.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.

УП^{16–17} – Українська поезія. Кінець XVI – середина XVII ст. / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. Київ : Наук. думка, 1978. 432 с.

ЧЛ – Черниговская летопись по новому списку (1587–1725) и Коломацкие челобитные // Оттиск из Киевской Старины; Изд. Ал. Лазаревского. Киев, 1890. 44 с.

*Альона Войтюк (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД УКРАЇНСЬКОЮ ЛЕКСИКОЮ В «SŁOWNICZEK PROWINCJONALIZMÓW PODOLSKICH» О. КРЕМЕРА

У слов'янському мовознавстві здебільшого характеризували й описували вплив польської мови на українську, тоді як студії зворотніх міжмовних контактів майже відсутні. Натомість українська мова помітно збагатилась польську мову, зокрема її лексичний склад.

Детальну увагу «зворотнім студіям», тобто впливам української на польську, приділила Н. М. Совтис у своїх працях, де вивчала як бібліографічний аспект дослідження мовних контактів обох народів, так і безпосередні запозичення з української мови у структуру польської [Торчинська 2014:

239]. Територіально близькі українські й польські говори вивчали К. Дейна, В. Курашкевич, М. Лесів, Я. Рігер, Ф. Чижевський та ін. Особливим багатством конкретних висновків відзначаються дослідження мови і стилю тих польських письменників, які зазнали у своїй творчості впливу української мовної стихії (А. Болеський, С. Грабець, В. Дорошевський, С. Роспанда тощо). Уплив української мови на структуру, фонетичну й граматичну будову польської мови вивчали І. Баєрова, С. Урбаньчик [Совтис 2005: 1].

Цінним джерелом для пізнання українсько-польських міжмовних контактів у XIX ст. може стати «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863» О. Кремера [Kremer 1870], який і є об'єктом нашого аналізу.

О. Кремера зацікавили насамперед ті подільські лексичні діалектизми, що були засвоєні польською інтелігенцією, але ще не ввійшли до польської літературної мови. У цей список внесено 952 таких слова й вирази. Також укладач подає список "русизмів", поширених на Поділлі й уживаних у мовленні місцевої шляхти (125 слів). А один із дослідників взаємовпливів польської та української мов П. П. Чубинський у праці „Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край” покликається на Словник О. Кремера і наводить з нього реєстр із 514 слів, які запозичила польська мова з подільського говору [Поляки...1872: 259–270].

Метою нашої розвідки є проілюструвати факти взаємодії двох мов на прикладі матеріалу Словника О. Кремера – слів та сталих виразів, які перейшли з української мови в польську майже не видозмінившись.

«Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863» О. Кремера є цікавим з точки зору фонетичного, морфологічного, граматичного і, найбільше, лексичного вивчення українсько-польської інтерференції. Адже автор, поляк за походженням, за свою 24-річну практику у Кам'янець-Подільському, мав нагоду пізнати предмет дослідження, так би мовити, зсередини, і тому в його праці, окрім безперечної науковості, відчувається знання і

розуміння культури, ментальності, побуту й історії українців. Це стає зрозуміло одразу, варто лише ознайомитися з надзвичайно розгорнутими і деталізованими поясненнями до слів, їх варіаціями і відтінками в семантиці. Наприклад, на сьогодні архаїзованими є номінації вола, сучасний мовець не розрізняє так докладно час доби і не знає низки найменувань вовка. О. Кремер же пропонує лексеми на розрізнення близько 13 видів волів (за мастю: *turga, turgaty* (мурга, мургатий), *siry* (сірий), *peristy* (рябий), *plowy* (пловий, половий), *balan* (балан), *lasij* (ласий), *żuk* (жук) або за рогами: *roga* (рога), *kozij* (козій), *gula* (гула), *zora* (зора), *ponyta* (понита), *bykat* (букат)) [Kremer 1870: 68–69]. Знаходимо в Словнику до десятка назв пір дня (*doświtek* (досвіток), *najutrznia* (заутрення), *w objady* (в обід), *na wysoki nieszpór* (на високій вечірній), *na nizki nieszpór* (на низькій вечірній), *we wlahy* (у влахи), *pierwospu* (первоспи), *kury północne* (нічні півні), *kury świtowe* (ранкові півні)) [Kremer 1870: 50], назви різновидів возів (*kotygi* (котига) [Kremer 1870: 32], *czortopchajka* (чортопхайка) [Kremer 1870: 13], *maża* (мажа) [Kremer 1870: 38]), широкий синонімічний ряд лексеми «вовк» (*Basior* (Басюр) [Kremer 1870: 7], *Łupur* (Лупур), *Wojtko* (Войтко), *Wojciech* (Войцех), *Wojtek* (Войтек) [Kremer 1870: 68]). Фіксуємо багаті синонімічні ряди дієслів сільськогосподарської сфери: *czyścić* (чистити) – *skopić* (скопити) – *mniszyć* (мнішити) – *obracać* (обертати) – *walażyć* (валашати) – *zakręcać* (закрутити) – *trzebić* (холостити) [Kremer 1870: 13] (те ж саме, що ‘каструвати’ – А. В.)), значний масив ботанічної (*domineszty* (домінешти) [Kremer 1870: 15], *czerkusze* (черкуша) [Kremer 1870: 13], *dywderewo* (див-дерево) [Kremer 1870: 16], *linta, lenta* (лінта, лента) [Kremer 1870: 36], *ordowania* (гордовина) [Kremer 1870: 43], *rana* (рана) [Kremer 1870: 53], *ścieluchy* (стелюхи) [Kremer 1870: 57], *жостір* [Kremer 1870: 76]), мисливської, ремісничої, міфологічної лексики.

Прикметною особливістю Словника О. Кремера, що робить цю працю справді унікальною, є виокремлення і кодифікація (а отже, збереження) українських діалектних назв,

сталих словосполучень і висловів. Наприклад: *gach* (гах – самець зайця) [Kremer 1870: 19], *bałasury* (балясури – скляні намистини) [Kremer 1870: 7], *besztefranty* (бештефранти – насмішки) [Kremer 1870: 8], *bezhar* (безгар – надмір) [Kremer 1870: 8], *chebeta* (хебета – здібність) [Kremer 1870: 11], *czeremere w czubku* (череме в чубку – легке сп'яніння) [Kremer 1870: 12], *ding* (дінг – стусан, запотилічник) [Kremer 1870: 14], *dyndować* (диндувати – мисливський вираз, напр. *лис диндує*, тобто несполоханий, вільно ходить за здобиччю) [Kremer 1870: 16], *furda* (фурда – дрібниця) [Kremer 1870: 18], *gilbas* (гілбас – кремезний незграбний хлопець) [Kremer 1870: 19], *halmak* (гальмак – відпочинок на роботі) [Kremer 1870: 22], *handryba* (гандриба – незграба) [Kremer 1870: 22], *Iwaniec* (Іванець – Кам'янець-Подільський ярмарок) [Kremer 1870: 26] та багато інших.

Не можна не звернути увагу й на цікаві та незвичайні для пересічного українця фразеологічні звороти, які вживалися поляками на теренах України, але, на жаль, за її межами не закріпилися (жодного словосполучення не було знайдено у Великому фразеологічному словнику польської мови – *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*). Проте деякі фразеологізми з тотожним значенням можемо зустріти у словнику польських говірок – «*Słownik gwar polskich*» (див. посилання). Умовно їх можна розділити на тематичні групи, до прикладу:

а) які стосуються якостей, властивостей особи чи предмета: *ani prochu ani dymu* (ані пороху ані диму) – скажуть про людину, яка не вживає тютюну, не палить люльки [Kremer 1870: 5]; *szejne-morejne* (шейне-морейне) – «спанений» жид, той, що вдає пана [Kremer 1870: 62, *Słownik gwar ... T5, 1907: 294*]; *noc morze lub też dzień morze* (ніч-море або ще день-море) – довга ніч (день) [Kremer 1870: 41]; *rzemienna droga* (ремінна дорога) – колія після саней [Kremer 1870: 56].

б) які описують дію: *na hałaj na bałaj* (на галай, на балай) – виконати щось, не думаючи, не знати, як [Kremer 1870: 21, *Илькевич 1841: 55*]; *wleźć w kałabałyk* (влізти в калабалик) –

вплутатись у погану справу [Kremer 1870: 28, Słownik gwar ...T2, 1901: 296]; *ślipie zalać* (сліпи (очі) залити) – напитися [Kremer 1870: 57, Słownik gwar ...T5, 1907: 345]; *howory Kłymie* (говори Климе) – балакай на здоров'я [Kremer 1870: 23, Илькевич 1841: 19]; *nie do soli* (не до солі) – невчасно [Kremer 1870: 40]; *puścił się na ferfał* (пустився на ферфал) – розтринькав майно [Kremer 1870: 18, Słownik gwar ...T2, 1901: 12]; *trynknąć sobie* (тринькнути собі) – випити, напитися [Kremer 1870: 57]; *charki makohoniki* (харки-макогоніки) – молоти ні те, ні се, масло масляне [Kremer 1870: 11, Słownik gwar ...T1, 1900: 179]; *cwirkać w oczu* (цвіркати в очі) – гостро, їдко комусь відповідати [Kremer 1870: 12] та ін.

Локативне поширення виразів не обмежується лише Поділлям (як можна припустити з назви праці О Кремера). Наприклад, вираз на «галай на балай» у такому ж вигляді знаходимо у «Галицькіи приповідки и загадки» Илькевича Г. [Илькевич 1841: 55] Там же можемо побачити і вираз «говори Климе», але у розгорнутому вигляді – Говори Климе най твое не гине [Илькевич 1841: 19]. А «шейне-морейне» побутує не стільки на певній території, скільки в конкретних колах суспільства, а саме – в мовленні євреїв: «Стали евреи совещаться между собой ... как вдруг один «шейне-морейне» — «мондра глова» из старшин-талмудистов и казуистов — «додумал», что не только ста рублей, но и обещанных трех золотых давать не следует...» [Крестовский 2008: Раздел 24], «Знакомый молодой еврей, приезжавший в Дагду из какого-то города к родным и выделявшийся в нашем местечке своею культурностью и щеголеватым видом, «шейне морейне», как называют на жаргоне таких лиц...» [Лосский 1968: 14], праця Брезіної М. «Polszczyzna Żydów» [Brzezina 1986: 49, 62, 63].

Вражає колоритність наведених прислів'їв та приказок: *Na świętego Marka, późny owies a ranna tatarka* (На святого Марка, пізній овес, і рання татарка) [Kremer 1870: 23–24]; *Thuc się, jak Marek po piekle* (Товктися, як Марко по пеклу) [Kremer 1870: 64]; *Nie daj Boże pana z Iwana, (z chłopa) a z Maryjki dobrodziejki*. (Не дай боже пана з Івана (з селянина), а з

Марійки добродійки) [Kremer 1870: 15]; *Sunął się z hluzdów jak pies ze słomy*. (З'їхав з глузду, як собака з соломи) [Kremer 1870: 23]; *Gram na szczęście Kaczkosi, co żydom icodeę nosi*. (Качкоші годити, що жидом воду носити) [Kremer 1870: 27]; *Na szczo meni ryba bez fist (chwest), na szczo meni najmuczka na pist*. (Нащо мені риба безхвоста, нащо мені наймичка до посту) [Kremer 1870: 40].

І лише цим цінність Словника не обмежується, адже автор, окрім прислів'їв, приказок, сталих зворотів, пояснює десятки понять – елементів українського побуту, звичаїв та традицій (починаючи від найвідоміших і закінчуючи локальними, вузькопоширеними обрядами, як-от: *дати гарбуза* [Kremer 1870: 5], *гадання на балабушках* [Kremer 1870: 6–7], *хрестини* [Kremer 1870: 11], *фаріон* (весільний обряд) [Kremer 1870: 17], а іноді подає цілі легенди-історії про виникнення виразу (серед них: походження фрази «*є гості*» [Kremer 1870: 20], тонкості вживання виразу «*добра вода*» [Kremer 1870: 14], забобон про *малика* (малигуватого коня) [Kremer 1870: 37], значення *закопаного в слободі стовпа* [Kremer 1870: 57–58] тощо).

Таким чином, явище українсько-польської міжмовної інтерференції, представлене у праці О. Кремера, дає нам багатий і цікавий матеріал, який різносторонньо ілюструє життя, побут Поділля, контрастно відбиває мовні особливості української мови в руслі польської, робить дві мови, культури, нації ще ближчими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. В. «Słowniczek prowincjałizmów podolskich» А. Кремера як перша лексикографічна праця про подільський говір української мови // «Актуальні проблеми філологічних наук: досвід науковців та освітян Польщі і України» : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Люблін, Республіка Польща 28–29 квітня 2017 р.). Люблін, 2017. С. 8–11.
2. Илькевич Г. Галицкіи приповедки и загадки. Відень, 1841. 124 с.
3. Крестовский В. В. Очерки кавалерийской жизни 2008. 365 с.
4. Лосский Н. О. Воспоминания. Москва, 1968. 333 с.

5. Поляки Юго-Западного края // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Собрания П. П. Чубинского. СПб, 1872. Т. 7, вып. 1. С. 215-291.

6. Торчинська Н. М. Українсько-польські паралелі (на прикладі елементів чужого мовлення) // Język polski w ukraińskiej edukacji – perspektywy w aspekcie integracji europejskiej : publikacje naukowe. Tom 1. – Kielce-Chmielnicki : ChCNIИ, 2014. S. 238–248.

7. Brzezina M. Polszczyzna Żydów. Państwowe Wydawn. Nauk., 1986 616 s. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=nnOwi6WGILkC&q=szejne-morejne&dq=szejne-morejne&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjyWZahvsrgAhWKw6YKHUadC8QQ6AEIRjAE>

8. Kremer A. Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863. Kraków, 1870. 82 s.

9. Słownik gwar polskich / Uł. Karłowicz J. Kraków : Akademia Umiejętności. 1901. 553 s. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/publication/9019/edition/8867/content?ref=desc>

10. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego // Müldner-Nieckowski P. Wyd.: Bertelsmann Media ; Świat Książki. Warszawa 2003, 2004, 2005, 2007. 1088 s.

Юлія Габаль (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЛІНГВІСТИЧНА ЦІННІСТЬ РОЗВІДКИ ГЕНРИКА УЛАШИНА «ПОЛЬСЬКИЙ ШКІЛЬНИЙ ДІАЛЕКТ В УМАНІ» ДЛЯ МОВОЗНАВЦІВ

Вивчення багатовікової тісної взаємодії української та польської мов має велике значення для з'ясування їхньої історії та сучасного стану. Сьогодні для таких досліджень бракує достатньої лексикографічної і, особливо, текстологічної бази.

Цінною знахідкою для нас послужила стаття Г. Улашина «Польський шкільний діалект в Умані», яку було розміщено на сторінках польського журналу «Польська мова. Асоціація

прихильників польської мови», що виходив на п'яти аркушах 5 разів на рік (за винятком липня та серпня). Стаття, яка є об'єктом дослідження, була опублікована на сторінках журналу у вересні – жовтні 1985 року (Ułaszyn 1985).

Матеріали статті стануть цінною джерельною базою для педагогів, мовознавців при описі та окресленні портрету соціолекту Уманщини кінця 19 століття. Тому основною метою статті є висвітлення зафіксованих Генриком Улашиним лексем на території Уманщини, які активно функціонували у шкільному діалекті. Слід зазначити, що сам мовознавець у період від весни 1885 до літа 1893 навчався в Уманській школі (з 1890 до 1891 навчався у Варшаві). Вищу освіту здобував в університетах Києва, Кракова, Відня та Лейпцига. З 1921 року професор слов'янської філології в Познанському університеті, після 1945 – у Лодзькому університеті. Займався вивченням та дослідженням історичної фонетики (*przegłos*), словотвором, цікавився злодійською мовою, арго, прабатьківщиною слов'ян та ін. [Bibliografia 1955].

У своїй роботі ми керуємося системним підходом до аналізу лексики, а тому, вважаємо за доцільне класифікувати виявлені лексеми, які можуть становити інтерес для подільських мовознавців, у лексико тематичні групи із зазначенням мови-джерела. Мову, із якої слово увійшло у польський шкільний діалект вказує автор.

Отож у межах слів польського походження одразу виокремлюємо такі тематичні групи:

назви на позначення осіб: *інспектор* (пол. *inspektor*) – особа, яка керувала навчальним закладом, тобто сучасне *директор* (Ułaszyn 1985: 8); *колега* (пол. *kolega*) – вживалося рідко, вказувало на хороші, дружні стосунки між учнями (Ułaszyn 1985: 8, 10); *науничель* (пол. *nauczyciel*) – автор не подає значення, можливо тому, що термін є загальновідомий (Ułaszyn 1985: 8);

назви процесів, які відбувалися у шкільному середовищі: *вакації* (пол. *wakacji*) – великі, літні канікули (Ułaszyn 1985: 13); *лекція* (пол. *lekcja*) – не подається визначення, але з контексту розуміємо, що цей термін

використовували на позначення уроку (Ułaszyn 1985: 8); *обчьончъ* (пол. *obciąć*), *обчьончъ ше* (пол. *obciąć się*) – маємо рос. «*обрезать, обрезаться*», значення є швидше тлумаченням з польської (Ułaszyn 1985: 11). На мою думку, це слово вживалося у значенні *відрізати, чітко відповісти; одповядачъ* (пол. *odpowiadać*) – відповідати (Ułaszyn 1985: 8); *питаць* (пол. *pytać*) – питати, запитувати (Ułaszyn 1985: 8); *пшеходжічъ* (пол. *przechodzić*) – переходити, традиційний термін (Ułaszyn 1985: 8, 12);

назви приміщень: *карцер* (пол. *karczer*) – клас, у якому замикали учня після занять за певне порушення (Ułaszyn 1985: 8, 10); *класа* (пол. *klasa*) – класна кімната, автор не дає визначення, значення впливає із контексту (Ułaszyn 1985: 8); *квартира* (пол. *kwatery*) – житло, яке винаймав учень, котрий жив окремо від батьків (Ułaszyn 1985: 8, 10);

назви шкільного приладдя та навчальних засобів: *таблиця* (пол. *tablica*) – шкільна дошка (Ułaszyn 1985: 9);

назви, характерні для навчального процесу: *надгорода* (пол. *nadgroda*) – нагорода за успіхи у навчання (Ułaszyn 1985: 13, 17);

назви зі сфери дозвілля: *маювке* (пол. *majówke*) – традиційно польський звичай, невідомий у Росії (Ułaszyn 1985: 8, 14); *палант* (пол. *palant*), *мете* (пол. *mete*) – традиційна гра (Ułaszyn 1985: 8, 14).

У 1883 році настала епоха найбільшої русифікації. Особливістю запозичення було те, що слова входили у шкільний діалект «живцем» – російські слова передавали польськими літерами з мінімальним пристосуванням до правописних норм польської мови, але такий формат був цілком закономірний в умовах посиленої русифікаторської політики. Період, який вважають початком насильницької дій Росії припав на час перебування Генрика Улашина в Уманській школі. Багатство та різноплановість запозичень знову ж таки дозволяє згрупувати запозичення з російської мови у тематичні групи:

назви на позначення осіб: *батюшка* (пол. *batuszka*) – учитель православної релігії (Ułaszyn 1985: 10); *наджератель*

(пол. *nadzieratiel*) – особа, яка слідкувала за учнями під час перерви та на вулиці (Ułaszyn 1985: 9); *новічОк* (пол. *nowiczOk*) – новий учень у класному середовищі; цікаво, що в називному відмінку збережено акцентуація за російським аналогією, а в усіх інших відмінкових формах – за польською (Ułaszyn 1985: 10, 12, 17); *класни наставнік* (пол. *klasny nastawnik*) – учитель, який був закріплений за класом, класний керівник (Ułaszyn 1985: 9, 17); *подліза* (пол. *podliza*) – учень, який завжди прагнув сподобатися вчителям або шкільному керівництву, отримував титул (Ułaszyn 1985: 10, 17); *ябіда* (пол. *jabida*) – назва учня, який обмовляв і доповідав на своїх товаришів (Ułaszyn 1985: 10). Слово *ябіднік* (пол. *jabidnik*) має вужчу семантику ніж *ябіда*, тобто це особа, яка обмовляє в колі близьких друзів, товаришів (Ułaszyn 1985: 10, 17).

Цікавим є те, що в шкільному діалекті, і російському зокрема, лексема *ябіда* використовувався на позначення особи, яка «скаржиться, обмовляє»; а в розмовній російській мові слово *ябіда* позначало діяльність: «жорстокість, виправдання, помилування, наклеп, образу»;

назви процесів, які відбувалися в шкільному середовищі: *випендзовачь* (пол. *wypędzować*) – виключити, вигнати; також існував сталий вислів *випендзони з вілчим білетем* (пол. *wilczy bilet*) – без права вступу до іншої гімназії (Ułaszyn 1985: 12, 17); *зубричь* (пол. *zubryć*) – зубрити, завчати напам'ять (1985: 11); *передєржка* (пол. *pieriedierżka*) – перездача, складена після свят, на початку нового навчального року (Ułaszyn 1985: 12, 17); *перєєгзамінувка* (пол. *perieegzaminówka*) – перескладання після невдалого екзамену, складена перед святами (Ułaszyn 1985: 12, 17); *перєклічка* (пол. *periekliczka*) – перевірка присутності учнів перед заняттями (Ułaszyn 1985: 10); *розпуск* (пол. *rozpusk*) – день, у який закінчувалися уроки перед зимовим відпочинком або перед початком перерви в навчанні (через епідемію) (Ułaszyn 1985: 13, 17); *совЄт* (пол. *sowiEt*) – термін на позначення педагогічної наради (Ułaszyn 1985: 10, 12, 17);

назви шкільного приладдя та навчальних засобів: *журнал класни* (пол. *zurnal klasny*) – журнал, до якого

записували оцінки учнів із навчальних дисциплін. Аналогічне значення має слово *кондуїт* (пол. *konduit*), також запозичене з російської мови (Ułaszyn 1985: 12, 17); *задачник* (пол. *zadacznik*) – підручник із арифметичними завданнями або ж уроками, які потрібно було виконувати вдома (Ułaszyn 1985: 11, 17); *класна деска* (пол. *klasna deska*) – дошка, на якій писали учні під час занять; для автора цей термін є новим, тому що у польській мові дошка на якій пишуть носить назву *табліца* (пол. *tablica*) (Ułaszyn 1985: 9, 12, 17); *подстрочник* (пол. *podstrocznik*) – шпаргалка, тлумачиться з латинських і грецьких текстів (Ułaszyn 1985: 11, 17); *ранець* (пол. *raniec*) – учнівський рюкзак, портфель (Ułaszyn 1985: 10, 13, 17);

назви їжі: *здобне бул^ечки* (пол. *zdobne bułeczki*) – автор не подає детального визначення (Ułaszyn 1985: 13, 17); *рожкі* (пол. *rożki*) – один із найулюбленіших учнівських делікатесів (рос. *сладкий рожок*); опису автор не дає; *соломка* (пол. *solotka*) – крихка борошняна виріб: «(з шоколаду) різних кольорів: кремова, рожева та коричнева» (Ułaszyn 1985: 14, 17);

назви, характерні для навчального процесу: *єдинка* (пол. *jedynka*), *кол* (пол. *kol*), *палка* (пол. *palka*) – одиниця, кіл, палка; усі 3 слова використовували на позначення оцінки: одиниці (Ułaszyn 1985: 12); *зданє* (пол. *zdanie*) – відмітка, оцінка за урок (Ułaszyn 1985: 12); *четвертне* (пол. *czetwiertne*) – середня оцінка за четверть з кожного предмета (Ułaszyn 1985: 12); *чистомаранє* (пол. *czystomaranie*) – жартівливе написання: новотвір учнівського говору, утворений від рос. *чисто* + *бруднити* «змащувати, заляпувати» для порівняння чистописання (*чисто* + *писати*), отже «змащування, заляпування начисто»; *чистопісанє* (пол. *czystopisanie*) – каліграфія (Ułaszyn 1985: 11, 17), чистописання (*чисто* + *писати*);

назви зі сфери дозвілля: *рогаткі* (пол. *rogatki*) – дитяча забавка, зроблена своїми руками: «Били вікна за допомогою рогатек, що мала вигляд вилки з розведеними гілками, резинкою для стрільби кульками, камінчиками та горохом»

(рос. рогатки) (Ułaszyn 1985: 15, 17); *шьнєжкі* (пол. *śnieżki*) – дитяча гра (Ułaszyn 1985: 15, 17).

У 1894 році на трон зійшов Миколи II, з яким настало певне послаблення, але українці на своїх землях все одно вважалися меншиною. Вплив української мови із інших територій України був неминучий, тому далі подаємо слова, запозичені у польський шкільний діалект з української мови (Ułaszyn 1985: 7). Їх автор зафіксував набагато менше, але вони також становлять цінний матеріал для дослідження:

назви зі сфери дозвілля: *цурка* (пол. *curka*) – гра; полягала у тому, що копали невеликий рів або ямку, складали патички і били їх, внаслідок чого ті падали (правил тієї гри не пам'ятаю). Існувала думка, що гра *цурка* (*curka*) не має ніяких зв'язків із словом *дочка* (*śórka*), тому і писали завжди *цурка*. Автор також не знав, що в українській мові є слово *цурка*, яке означає «патичок, кілочок», теж назва хлопчачої гри; походження гри залишається невизначеним (Ułaszyn 1985: 17); *серединка* (пол. *seredynka*) – загальновідома гра. Правила: учні ставали в коло, кидали м'яч, а гравець усередині повинен був його зловити. Коли ж зловив, то гравець, що кинув – ставав усередину (Ułaszyn 1985: 14, 17);

назви їжі: *тяхучка* (пол. *ciągutki*, діал. *tiahuczka*) – найулюбленіший учнівський смаколик. Були світлі сметанкові і темні – шоколадні. Одна *тяхучка* коштувала 5 копійок; горіхи в карамелі – 2 копійки (були відносно дорогими) (Ułaszyn 1985: 14, 17);

назви шкільного приладдя та навчальних засобів: *креда* (пол. *kreda*) – суч. *крейда*, якою пишуть на дошці (Ułaszyn 1985: 17); У період навчання Генрика Улашина в середній освіті активно діяла реформа графа Толстого, запроваджена у 1871 році. Реформа ґрунтувалася на активному впровадженні в шкільну програму класицизму, тобто перевага латинської та грецької мов над іншими предметами. Таким чином, у шкільних діалект увійшла невелика частка слів, запозичених з латинської мови:

назви, характерні для навчального процесу: *егзамін* (пол. *egzamin*) – суч. загальновідоме *екзамен*. У російській

мові термін *еґзамін* існував на підставі латини (*examen, -minis*), і в шкільному давньому діалекті існувало слово *еґзамін*; так завжди говорив батько мовознавця. Побутувало теж *здаць або не здаць еґзамін*, (пор. *сдать, не сдать экзамен*), і так в обох випадках, хоча в запереченні доцільним є *еґзаміну* (Ułaszyn 1985: 9, 11);

назви процесів, які відбувалися у шкільному середовищі: *екстемпорале* (пол. *extemporale*) – зубрити, завчати. Відомий у польській та російській мовах і трактувався однаково – з латинської; був традиційним терміном як і *кучь* «навчатися старанно», але частіше вживався у такому ж значенні, як *зубричь* (зубрить) наче «*зенбічь*» (Ułaszyn 1985: 11, 17);

назви зі сфери дозвілля: *цирка* (пол. *śórka*, діал. *surka*) – гра, в українській носила назву *цирка*. Мова йде про правдоподібну хлопчачу забаву, яка в Кракові називалася *кічка* або *кічки*. У родині Генрика Улашина використовували діалектну назву *цирка* (з лат. шкільний *circus, circulus* «круг, коло») (Ułaszyn 1985: 15, 17). Тобто слово *цирка* не було загальновідомим у польському шкільному діалекті. .

Таблиця 1. «Зіставна характеристика лексем-запозичень до тематичних груп, у яких вони функціонують, за матеріалами статті Генрика Улашина»

Тематична група	Мова-джерело		
	3 росій- ської	3 поль-ської	3 укра- їнської
Назви на позначення осіб	7	3	-
Назви їжі	3	-	1
Назви процесів, які відбувалися у шкільному середовищі	8	7	-
Назви приміщень	-	3	-
Назви шкільного приладдя та навчальних засобів	6	1	1
Назви, характерні для навчального процесу	7	1	-
Назви зі сфери дозвілля	2	3	2

Для більш точного розуміння нижче подаємо таблицю (див. табл. 1), яка відображає кількісне варіювання запозичень із російської, польської та української мов у виділені вище тематичні групи.

Загалом у таблиці відображено 55 слів, із них 33 – з російської, 18 – з польської і лише 4 – з української мови.

Отже, ми бачимо, що в умовах русифікаторської політики найбільше число запозичень йшло із російської мови і найбільш відкритими у цьому плані були тематичні групи назв на позначення осіб – 7 запозичень; процесів, які відбувалися у шкільному середовищі – 8; назви шкільного приладдя та назви, характерні для навчального процесу – 7. Польська мова у таких умовах пригнічувалася: не становила окрему дисципліну у шкільному процесі, а лише побіжно вивчалася поряд з граматикою латинської мови, і що цікаво польська грамика викладалася на латинській мові. Найбільше запозичень з польської маємо у тематичній групі назв процесів, які відбувалися у шкільному середовищі – 7; назви на позначення осіб – 3; назви зі сфери дозвілля – 3. Ситуація на різних часових проміжках змінювала свою площину щодо національних меншин: поляків, українців та євреїв, тому їм, можливо, мали місце запозичення з польської та української, які не були знищені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bibliografia prac, artykułów i notatek Henryka Ułaszyna opublikowanych w latach 1898–1954, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, 1955. T. 2. S. 13–50.

ДЖЕРЕЛА

1. Ułaszyn H. Polska gwara szkolna w Humaniu (fragment wspomnień) // Język Polski. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego. Kraków, 1985. Nr 4 (wrzesień/październik). S. 3–19.

*Олександр Гембарук, Станіслав Бурковецький (м. Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гонца І. С.*

СТРУКТУРНІ ТИПИ ГЕМЕРОНІМІВ ІСТОРИЧНОЇ УМАНЩИНИ

Розширення пропріативного простору, постійне оновлення та накопичення емпіричного матеріалу зумовлюють потребу детального вивчення периферійних секторів ономастикону. Попри досить високий ступінь зацікавленості вчених різнобічними аспектами функціонування нових чи малодосліджених розрядів та підрозрядів власних назв, дериваційні особливості гемеронімів досі залишаються поза увагою дослідників, що робить дану розвідку актуальною.

В ономастичній літературі багато уваги приділялось словотвору онімів і специфічним для них шляхам утворення [Подольская 1988: 26; Торчинський 2008: 376]. «Словотвірна класифікація власних назв ґрунтується на визначенні їхнього способу творення і є однією з найбільш поширених та лінгвістично опрацьованих, оскільки на дериваційні особливості онімів постійно звернена увага дослідників» [Торчинський 2008: 358].

Взагалі в ономастиці деривація різних типів пропріативів не відзначається значним переважанням одного зі способів над іншим. Однак серед власних назв засобів масової комунікації засвідчено цілковите домінування лексико-семантичного словотворення над морфологічним.

Так, серед 128 номінацій лише 10 (5,6 %) можна кваліфікувати, причому досить умовно, як суфіксальні деривати або абревіатури. Натомість усі інші оніми утворені шляхом власне семантизації (70,8 %) або синтаксичним способом (23,6 %). Плюралізація й акцентуація серед таких номінацій не представлені.

«Власне семантизація як процес переходу слів у певні розряди власних назв без будь-якої зміни їхньої граматичної структури та звучання багатьма ономастами членується, по-перше, на онімізацію і трансонімізацію» [Торчинський 2008: 377].

Онімізуються іменники, які можна поділити на низку підгруп з різною продуктивністю.

Найбільш часто фіксуються найменування засобів масової інформації, похідні від назв професій (35, або 30 %), причому частина таких номінацій побутує у лексиконі сьогодення: «*Артилерист*», «*Колгоспник*», «*Тракторист*», «*Залізничник*», «*Шахтар*».

Не менш продуктивною виявилася модель найменувань засобів мас-медіа з ідеологічним (у ті часи – комуністичним) підтекстом: «*Більшовик*», «*Кімовець*», «*Комсомолець*».

Серед морфологічних способів творення гемеронімів використовуються складання (слово- та основоскладання) й аббревіація. Ця тенденція має своє логічне обґрунтування. З одного боку, спосіб забезпечує створення інформативних імен, які досить повно характеризують об'єкт номінації, з іншого боку, спосіб дає потенційні можливості для вільного поєднання в одній конструкції зовсім різних компонентів і тим самим забезпечує похідному гемероніму оригінальність.

Наведемо різновиди способу складання:

- складання коренів за допомогою сполучних голосних: «*Хлібозаготівля*» та ін.;
- з'єднання основ без допомоги сполучних голосних: «*Комсомолець-ударник*», «*Ударник-свиновод*»;
- складання скороченої та повною основи: «*Агросторінка*», «*Агротехсторінка*», «*Медико-санітарний бюлетень*», «*Соцнаступ*», «*Агротехніка*», «*Тербоєць*».

Літерні або звукові аббревіатури використовуються у творенні гемеронімів рідко, оскільки дізнатися специфіку періодичного видання по такій назві, як правило, важко або неможливо. Однак спроби апробувати ці словотвірні можливості спостерігалися і у колишньому медіа-просторі Уманщини. Втім, вони ще раз підтверджують наявність досить високих ризиків для помилкової інтерпретації та створення у читача ефекту «обманутого очікування» («*Кімовець*» < пор. *KIM* – Комуністичний Інтернаціонал Молоді. Молодіжна секція Комінтерну (1919 – 1943)).

Помітне місце серед гемеронімів досліджуваної місцевості займають багатослівні назви, тобто у формі словосполучень, а іноді й речень. І. Крюкова утворення пропріативів на основі вільних сполучень слів відносить до лексико-синтаксичного способу [Кравченко 2004: 41, 43], вважаючи, що вони часто подібні до звичайних словосполучень і «відрізняються від апелятивних сполучень лише за функцією: виділяють індивідуальний об'єкт з ряду однорідних [Кравченко 2004: 21]. Не можна не погодитися з думкою Ф. Алістанової, що багатослівні найменування надають більші можливості для характеристики об'єкта номінації як з боку емоційного впливу на споживача, так і з боку раціональної мотивації, хоч і програють однослівним у компактності форми [Алістанова 2011: 115].

Серед синтаксичних номенів виділяємо двокомпонентні моделі на кшталт:

- **«прикметник + іменник»** (31 назва, або 26,4 %): «Більшовицька правда», «Більшовицька перебудова», «Вільна Україна», «Гартований молодняк», «Колгоспна правда», «Коллективна праця», «Комсомольська сторінка», «Кооперативне будівництво», «Ленінський шлях» / «Леніновим шляхом», «Літературна сторінка», «Молодий ударник», «Молодий пролетар», «Молодий колективіст», «Молодий колгоспник», «Нове село», «Політвіддільська правда», «Провінциальный голос», «Провідний голос», «Пролетарська правда», «Радгоспна нива», «Радянське життя», «Радянське село», «Селянська правда», «Сільська біднота», «Соціалістичні лани», «Сталінський кліч», «Технічна сторінка», «Червона зоря». Окремо акцентуємо увагу на групі назв, яка містять вказівку на місце локалізації: «Уманське слово», «Христинівський залізничник» (газети виходили друком у містах Умань і Христинівка Черкаської області);

- **«іменник у Н.в. + іменник у Р. в.»** (16 назв, або 13,6 %): «Більшовик Верхнячки», «Голос провінції», «Голос Умани», «Колгоспник Бабаницини», «Колгоспник Христинівщини», «Комсомолец Звенигородщини», «Комсомолец

Кам'яниччини», «Кузня освіти», «Сторінка агротехніки», «Сторінка молоді», «Трибуна свинаря», «Ударник Лисяниці», «Ударник радгоспу», «Шлях колгоспника», «Шлях колгоспника», «Штурмовик хлібозаготівлі». Одиницними зразками представлено підрядні словосполучення «іменник у Н. в. + іменник у Н. в. (без сполучника та зі сполучником і)» («Союз. Умань», «Жизнь и искусство»), та «іменник у Н.в. + іменник у М. в.» («Уманець на варті»).

Багатокомпонентні номінації засобів масової інформації досить різнопланові за структурою, складом, семантикою твірних основ і мотиваційними особливостями. В усіх онімах до їх складу входять іменники і прикметники у різних поєднаннях:

- **«прикметник + іменник + іменник»** («Колг. правда на селі», «Робітнича Газета Пролетар», «Соціалістичний наступ у колгоспі ім. Ворошилова», «Уманський листок об'явлений»);

- **«іменник + прикметник + іменник»** («Ударник червоних ланів»);

- **«іменник + іменник + іменник»** («Буксир Київщини на Бабаниціні», «Колгоспник Христинівки на сівбі», «Уманець на варті на Бабаниціні»);

- **«іменник + ергонім»** («Бюлетень Лисянського райфінвідділу та райспоживспілки», «Сторінка Робітничо-селянської інспекції»).

Структурна характеристика власних назв друкованих видань історичної Уманщини засвідчила перевагу багатокомпонентних синтаксем зі значенням «мета дії» (15 гемеронімів, 12,8 %), зокрема: «За більшовицькі жнива», «За більшовицькі колгоспи», «За більшовицькі темпи», «За більшовицьку роботу», «За високий урожай», «За комсомольський трудовдень», «За перебудову кооперації і держторгівлі», «За плян більшовицької весни», «За Ради суцільної колективізації», «За радянський трактор», «За робітниче житло», «За суцільну колективізацію», «За соціалістичний наступ», «За ударне будівництво залізниці»,

«За ударну Раду». Варто зазначити, що така модель найменування друкованого видання використовувалася з метою агітації та пропаганди більшовизму, ідеологічного компартійного диктату в усіх сферах життя й набула поширення з 1918 року.

Отже, гемероніми – це особливий тип власних назв, специфікою творення яких є штучна номінація, підпорядкована їхній основній функції – упливати на адресата. Можемо констатувати, що для гемеронімікону історичної Уманщини властивими є різні типи номінації: лексико-семантичний, словотвірний, синтаксичний, що мають неоднакову продуктивність. Переважають пропріативи, утворені лексико-синтаксичним способом на основі онімізації. Загалом гемеронімна лексика обстеженого регіону має спільні ознаки, властиві цьому класу онімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алистанова Ф. Ф. Эргонимы современного русского языка как микросистема: дисс. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.01 – «Русский язык». Махачкала, 2011. 178 с.
2. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини : монографія . Київ : Факт, 2004. 197 с.
3. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии [2-е изд.]. Москва : Наука, 1988. 192 с.
4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 551 с.

*Євгенія Громко, Тетяна Громко (м. Кропивницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Громко Т. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОГО ІДІОЛЕКТУ М. КРОПИВНИЦЬКОГО

Дитяча лексика – один із важливих елементів різнопланової мовної системи, адже дослідження цього явища розширює наші уявлення про мову, її функції та особливості формування. Вивчення цього лексичного пласту вже протягом багатьох років привертає до себе увагу лінгвістів, психологів,

соціологів, педагогів та інших учених, які працюють у галузі гуманітарних наук. Такі дослідження є необхідними для вирішення багатьох теоретичних і практичних питань, пов'язаних із виникненням і розвитком людської мови, її різноманітністю, впливом на неї тощо.

У дитячі роки розвиток мовлення відбувається в двох основних напрямках: по-перше, інтенсивно поповнюється словниковий запас та засвоюється граматична система мови, якою говорить народ; по-друге, мовлення забезпечує перебудову когнітивних процесів (уваги, сприйняття, пам'яті, уявлення, а також мислення). Активність засвоєння мови дитиною виявляється в дитячих неологізмах.

Сьогодні зацікавленість лінгвістів дитячою лексикою в Україні поступово зростає. Так, інтерес до дитячого мовлення демонструють праці численних українських мовознавців лінгвістів, зокрема А. Акуленко, М. Асаула [Асаула 2011а; Асаула 2011б], Л. Боть [Боть 2007], Т. Бакіна, А. Богущ та ін.

Дитяче мовлення віддзеркалює й фіксує різноманітні особливості як нормативної мови, так і діалектної. Цей пласт лексики вже частково відображено в академічному «Словнику української мови», у «Словнику західно-поліських говірок» Г. Аркушина, у «Словнику полтавських говірок» В. Ващенко, у «Словнику українських східнослобожанських говірок» за ред. К. Глуховцевої, у «Словнику говірок Нижньої Наддніпрянщини» В. Чабаненка. Проте, слід зазначити, що дитячий лексикон ще недостатньо вивчений в межах окремих говірок.

В Україні широковідомі «Словник дитячої лексики української мови» В. Чернецького [Чернецький 1988], а також «Словник дитячого мовлення Центральної Слобожанщини (Харківщини)» М. Асаули [Асаула 2011б]. Такі дослідження були б актуальними в наш час і на матеріалі інших регіонів України.

На сучасному етапі розвитку мовознавства учені зацікавлені вивченням живої народної мови дітей, тобто дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Для збирання дитячої лексики дослідники часто укладають питальники.

Інколи в родині (в основному мамами) укладаються мінісловнички дитячого мовлення. Вони можуть містити до 50 відмінних від літературної мови слів.

Результатом опису дитячої лексики у наш час мають бути вже не словники, а записи (тексто- чи фонозаписи). Щодо дитячого мовлення, то тут перевага надається вивченню ідіолекту окремої дитини, а відтак і текстам як опису насамперед граматичного складу мовлення, впливу на нього говіркових особливостей, бо записування навіть за найдосконалішою програмою-питальником словникового складу дитячого мовлення не дає бажаного ефекту.

На наш погляд, джерелом збирання дитячого мовлення можуть бути монологи, діалоги дітей, дитячі прислів'я, дражнили, переповідки, анекдоти, записані від дітей. Адже, будучи цінним джерелом для вивчення практично всіх мовних рівнів, діалектне мовлення є одним із найбільш різноаспектних об'єктів лінгвістичного дослідження.

Тому проведене нами дослідження представляє ідіолект дитини з м. Кропивницького, яке базується на даних респондента (автора статті) Громко Євгенії (2003 року народження) у віці від 1–5 років, що зібрані її мамою – співавтором дослідження. Цінність цього опису дитячого ідіолекту полягає в уведенні до наукового обігу текстозаписів дитячого мовлення з усіма відтінками звукового відтворення за фонозаписами, збереженими в сімейному архіві.

Ось відтворення у ідіолекті загальновідомого віршика про Кицю Муру, записаний від Євгенії у віці 1 рік і 4 місяці:
Киц'а Муў / де ти 'бува? // у ко'моў // со ти 'кава? // сок 'сава // де ти 'д'іва? // са'ма з'іў //.

Приклад аудіовального опитування у віці 1 рік і 6 місяців.

М. (мама): Ти дивилася мультик?

Є. (Євгенія): Да. (Так).

М: Як називався мультфільм?

Є: *Постовашин.* (Простоквашине).

М: А кого там показували?

Є: *Мастокіна.* (Матроскіна).

Спробуємо окреслити основні тенденції ідіолекту цієї дитини з м. Кропивницького, яка нині вже у віці 15 років і має деякі філологічні вміння аналізувати діалектне мовлення. Самоаналіз власного дитячого мовлення, на наш погляд, є інновацією в цій мовознавчій царині.

По-перше, мовлення дитини на перших порах є автономним – мало подібним до мовлення дорослого, оскільки вона вживає слова, якими дорослі не користуються: *Мо'йгласки / вим'бедик, б'із'ана 'Ака, 'бац'ка 'Сал'ік, киц' / Мува //* (Мої іграшки: ведмедик, обізяна (мавпа) Ака, собачка Шарик, киця Мура). Унікальне утворення *мо'йгласки* – приклад афези.

Цей мікросвіт дитини у віці до 3-х років не може бути зрозумілий ніким, крім мами або рідних, які найближче спілкуються з нею. Наприклад, «Пісня про ведмедика» («маку»), записана від Євгенії у віці 1 рік: *'Мака-Мака!!! / Мака-Мака!!! / Мака-Мака!!! / Мака-Мака!!!*.

Крім того, дитина до 2-х років «викривляє» у своєму мовленні слова дорослого, адже в неї ще недостатньо розвинені фонематичний слух, звукова артикуляція: *то/ л'іт'і'в'ізоў//* (То телевизор); *п'ікутиў куц'!!!* (Компютер включи!); *табд'л'ека'теба/ бо не'іде//* (Батарейка потрібна, бо не їде [машина]).

Подаємо фрагменти дитячого мовлення:

- у віці 2,5 роки: М.: Що їли в дитсадку? – Є.: *Мада'линову'касу/ боц' / пан'котик//* (Мандаринову [гарбузову] кашу, борщ, компотик.).

- у 5 років: *Ўс'ім'д'іткам/ т'леба п'ід'ходить' до'мами/ і'л'ізат' 'н'іхт'і// то'го шо м'ікл'оби си'д'ат' п'ід'н'ігт'ами// л'а'до ц'ками//; Йак'д'ітки'мийут' 'луки/ то м'ікл'обам'мило за'ходить' ў'оц'і// і во'ни п'лац'ут'// і т'і'кайут' гет'-'гет'//.*

По-друге, у дитини до трьох років визначається здатність до звуконаслідування. Такі слова ще називають ономатопеїчними – це найбільш ранні вікові новоутворення. Це типові дитячі утворення – редуплікаційні форми *бе-бе* – баран, вівця, *ме-ме* – коза. В ідіолекті Євгенії спостерігається надання таким утворенням закінчень відповідної граматичної

категорії роду: *xp'y-¹xp'a* – свиня, *гау'-¹гава* – собака, *н'ау'-¹н'ава* – кішка, *ко-¹ка* – курка, але *'коко* – яйце.

По-третє, у дитячому мовленні існує таке явище, як фонетичне мотивування. Наприклад, маленьких курчат кличуть «*цін-цін!*», звідси і *'ц'іна* – курча. Таким чином, дитина через звук, який видає жива істота, створює асоціацію, пов'язуючи лексичну одиницю з предметом – т.зв. утворення понять від звуконаслідування: *дв'і 'ц'іни лóви!*

По-четверте, розширення лексичного значення. Наприклад, загальнономовний вигук *фу* вживається для вираження досади, відрази, роздратування. Якщо *фу* в дитячому лексиконі м. Кропивницького може набувати двох значень: 1. «гіркий» і 2. «бридкий», тобто, використовується як засіб вираження негативних емоцій [Халанська 2016: 60], то в дитячому ідіолекті Євгенії Громко це вигук для відганяння когось *фу/ 'бац'ка!//* (Тікай, собачко!); *'п'іин'/ фу!//* (Півень, тікай!). Так само лексема *ням*, що зафіксована дослідницею Халанською в дитячому мовленні м. Кропивницького у двох значеннях: 1. «голодний»; 2. «хочу їсти; їсти (в загальному значенні)». В ідіолекті ж Громко Євгенії констатуємо ще два значення цього слова: 1. «смачно»: *Сівок н'ам-¹н'ам// 'коц'у ц'е//* (Сирок смачний. Хочу ще.); 2. «солодке»: *'Мама/ куп н'ам-¹н'ам!//* (Мамо, купи солодке!).

По-п'яте, дитяче мовлення вирізняється великою кількістю фонетичних модифікацій, що викликані недорозвиненістю артикуляційного апарату, прагненням дитини до спрощення вимови, аналогією до інших утворень тощо.

Зокрема, спостерігаємо такі фонетичні явища як:

- афреза: *д'йац'е* (гаряче), *'даст'е* (здрасуйте) – випадання першого звука у слові;
- діреза: *го'точки* (колготи), *пил'донч'ік* (помідорчик), *кас'коп* (калейдоскоп), *'п'іин'* (півень) – випадання складу чи звука у слові;
- субституція: *мово'ко* (молоко) – заміна одного звука іншим, звичайно схожим за властивостями;
- метатеза: *пд'куста* (капуста), *со'ночки* (носочки, шкарпетки), *пан'котик* (компотик).

Звичайно, описані нами явища дитячого ідіолекту м.Кропивницького потребують всебічного дослідження не тільки з погляду лексики чи фонетики, а й з усіх рівнів мовної системи. Такий незначний за обсягом ракурс у дитяче мовлення має спонукати хоча б мовців-філологів спостерігати за мовленням своїх дітей, фіксувати їх як родинну пам'ять і подавати у вигляді незначних розвідок про мову дітей України. Самоаналіз мовлення – один із завжди актуальних кроків до самопізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаула М. М. Лексика «дитячого спілкування» у говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : автореф. дис. ... канд. філологічних наук. Харків, 2011. 22 с.
2. Асаула М. М. Словник дитячого мовлення Центральної Слобожанщини (Харківщини) / [передмова і заг. ред. А. Сагаровського]. Харків : Харківське історикофілологічне товариство, 2011. 212 с.
3. Боть Л. П. Вивчення дитячого мовлення: історія та напрямки дослідження // Культура народів Причорномор'я / Таврійський нац. ун-т. Сімферополь, 2007. № 120. С. 63–67.
4. Халанська Я. Особливості дитячої лексики міста Кропивницький // Новітні пошуки української філології. До 25-річчя проголошення Незалежності України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (29-30 вересня 2016 року) / Відп. за випуск О.М. Вешелені, Ю.О. Вознюк. Вінниця : «Нілан ЛТД», 2016. С. 57–61.
5. Чернецький В. К. Словник дитячого мовлення української мови. Кіровоград, 1988. 37 с.

*Олександра Денисюк (м. Ченстохова, Польща)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

ПОВНОГОЛОСНІ / НЕПОВНОГОЛОСНІ ФОРМИ В ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ БРАЦЛАВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.

Повноголосся вважають однією з найголовніших східнослов'янських ізоглос, що розвинулося зі спільнослов'янських звукосполучень *tort, tolt, tert, telt* [ІУМФ

1979: 154]. Саме наявність повноголосних сполучень *-оро-*, *-оло-*, *-ере-*, *-еле-* (*-ело-*) є однією з рис, що різнить писемну та розмовну давньоукраїнську мову від старослов'янської. Звідси стає зрозумілим, чому не послаблюється інтерес науковців до рефлексів цих праслов'янських звукосполучень: їхня історія дозволяє висвітлити питання про розвиток східнослов'янських мов, зокрема української, з'ясувати роль старослов'янської мови в цьому процесі, визначити вплив живого мовлення на формування української літературної мови.

Документи Брацлавського воєводства засвідчують повне переважання повноголосних форм над неповноголосними. За словами В. М'якишева, це можна пояснити своєрідною блокадою, яку «руська мова» виставляла перед церковнослов'янськими словами і формами [Мякишев 2008: 116]. Звертає на себе увагу функціонування трьох із чотирьох повноголосних звукосполучень: *-оро-*, *-ере-*, *-оло-*, що може свідчити про вже завершені процеси зміни давнього сполучення *-еле-* в *-оло-*.

В аналізованих текстах виявляють активність повноголосні форми *-оло-*. Прикметно, що засвідчені вони як в апелятивах-субстантивах, так і в похідних, напр.: *чоломь* (ДБВ: 150), *володимєрського* (ДБВ: 152), *проволюки* (ДБВ: 155), *волост* (ДБВ: 162), *волостными* (ДБВ: 163), *волощанє* (ДБВ: 165), *нєωтволочную* (ДБВ: 170), *головного* (ДБВ: 201), *болотами* (ДБВ: 237), *золотых* (ДБВ: 241), *молодшог(о)* (ДБВ: 257), *голосом* (ДБВ: 305), *золото* (ДБВ: 305), *солодуг* (ДБВ: 307), *голови* (ДБВ: 319), *молодости* (ДБВ: 328), *голод* (ДБВ: 340), *голосити* (ДБВ: 368), *зволукли* (ДБВ: 375), *молодц[а]ми* (ДБВ: 585), *колодєнског(о)* (ДБВ: 604), *ωголошати* (ДБВ: 625) та ін. Зрідка фіксуємо фонетикографічні варіанти, напр.: *чоловєкь* (ДБВ: 150), *чоловѣковѣ* (ДБВ: 154), *чоломбитѣ* (ДБВ: 177), *чоломбите* (ДБВ: 178). Значну групу утворюють топоніми, з-поміж яких виокремлюємо мікротопоніми, та антропоніми, напр.: *Молохова* (село) (ДБВ: 195), *землею Волоскою* (ДБВ: 195), *головного* (ДБВ: 201), *руды Золотухи* (ДБВ: 209), *Полоцку* (місто) (ДБВ: 244), *Володимєри* (місто) (ДБВ: 255), *лєси*

Головцине (ДБВ: 262), *Володимера* (князь) (ДБВ: 273), *Головочовцы* (село) (ДБВ: 347), *Головчина* (село) (ДБВ: 385), *Волошиновых лѣсков* (ДБВ: 385), *Полоном* (містечко) (ДБВ: 394), *Головнєю* (прізвище) (ДБВ: 507), *Стефань Володковичь* (прізвище) (ДБВ: 507) та ін.

Меншу продуктивність виявляють форми *-оро-* та *-ере-*, також засвідчені в апелятивах і пропріативах, напр.: *-оро-*: *Городне* (ДБВ: 168), *королає* (ДБВ: 195), *ворота* (ДБВ: 203), *королевскую* (ДБВ: 301), *сторона* (ДБВ: 339), *порожнєє* (ДБВ: 343), *дороги Сороцкоє* (ДБВ: 385), *Воробєвєц* (ДБВ: 390), *Короткии* (прізвище) (ДБВ: 394), *оборони* (ДБВ: 407), *городища* (ДБВ: 504), *земли Новгородское* (ДБВ: 507), *коротким* (ДБВ: 568), *боронєне* (ДБВ: 719), *гороху* (ДБВ: 901), *Морозовки* (село) (ДБВ: 935); *-ере-*: *перед* (ДБВ: 203), *середу* (ДБВ: 337), *Дерепчинєц* (село) (ДБВ: 385), *досеред* (ДБВ: 385), *Переросли* (село) (ДБВ: 386), *посерединє* (ДБВ: 385), *через* (ДБВ: 504), *серебро* (ДБВ: 712), *дєрева* (ДБВ: 716), *Бєрезову* (село) (ДБВ: 761), *бєрєзьє* (ДБВ: 778), *Бєрєжєцкає* (прізвище) (ДБВ: 877), *бєрєга* (ДБВ: 905). На відміну від наведених прикладів, що демонструють явище першого повноголосся, один раз фіксуємо мікротопонім, у якому іменниковий компонент ужито з так званім другим повноголоссям, напр.: *урочищем Чортовымъ Бєрємаєм* (ДБВ: 905).

Водночас використання деяких слів дозволяє припустити, що, можливо, писар родом був із північних українських земель або й навіть білоруських, говіркам яких характерна твердість [р]. На цій особливості неодноразово наголошували мовознавці [ПУМФ 1979: 317; Мойсієнко 2006: 274; Мякишев 2008: 155–158; Шевельов 2002: 250–252]. Варіант *-еро-* засвідчений у слові *вєрєрод* (ДБВ: 154), *вєрєродъ* (ДБВ: 884).

Неповноголосні форми зовсім не підтверджують збереження старослов'янської / церковнослов'янської писемної традиції. Уживання форм із *-ла-* тільки в одному випадку можемо трактувати як старослов'янізм, напр.: *Благовєщєниа* (ДБВ: 156). Інші приклади засвідчують чеський вплив, який саме через тексти ділового стилю проник в українську мову, напр.: *властнає* (ДБВ: 152) / *власное*

(ДБВ: 470), *властност* (ДБВ: 163), *привлащитъ* (ДБВ: 339), *владзу* (ДБВ: 729).

Старослов'янську форму з *-ре-* в аналізованих текстах репрезентують слова *пред* (ДБВ: 213), *сребрныи* (ДБВ: 306), *предком* (ДБВ: 826).

Західнослов'янські, зокрема польські, фонетичні закономірності в діловій документації Брацлавщини відображають форми із *-ло-*, *-ро-*, *-ре-*, напр.: *-ло-*: *хлопъ* (ДБВ: 407), *вlostное* (ДБВ: 467); *-ро-*: *кролю* (ДБВ: 202), *напродъ* (ДБВ: 226), *кroleвское* (ДБВ: 366), *кгородскими* (ДБВ: 451), *посродокъ* (ДБВ: 648) / *посродникъ* (ДБВ: 650), *многокrotъ* (ДБВ: 135), *частокrot* (ДБВ: 156), *колkokrot* (ДБВ: 262), *толkokrot* (ДБВ: 762), *подваkrotъ* (ДБВ: 773), *потрикrotным* (ДБВ: 834), *тылекrotъ*, *илекrotъ* (ДБВ: 840), *триkrot* (ДБВ: 953), *стронам* (ДБВ: 942), *Трех Кролаех* (свято) (ДБВ: 943); *-ре-*: *Древиньскии* (прізвище) (ДБВ: 136), *премыскии* (ДБВ: 435), *преречоныи* (ДБВ: 613) / *предречоног(о)* (ДБВ: 669), *презысковъ* (ДБВ: 618).

В одному складному слові засвідчено неповноголосні форми польської і старослов'янської мов, напр.: *злотоглавыи* (ДБВ: 309).

Отже, аналізовані документи Брацлавщини як зразки консервативного стилю на другу половину XVI ст. підтверджують відхід від старослов'янської писемної традиції, демонструючи закріплення повноголосних форм як літературно нормативних, а також засвідчуючи потужний вплив польської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української мови. Фонетика / Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Київ : Наук. думка, 1979. 367 с.

2. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 448 с.

3. Мякишев В. Язык Литовского статута 1588 г. Krakow : Lexis, 2008. 717 с.

4. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови / пер.: С. Вакуленко, А. Даниленко; Канад. ін-т укр. студій, Схід. ін-т

українознав. ім. Ковальських, Харків. іст.-філол. тов-во. Харків : Акта, 2002. XII, 1054 с.

ДЖЕРЕЛА

ДБВ – Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008. 1218 с.

Оксана Дрозд (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ОПИСОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОВІРКИ ОДНОГО СЕЛА ПОДІЛЛЯ

Г. І. Гримашевич зауважує: «Важливим питанням у діалектології є територіальна диференціація української діалектної мови, яка включає в себе одиниці різних рівнів, починаючи від найменшої (ідіолекту) і закінчуючи найбільшою (наріччям), між якими перебувають поняття говірки, групи говірок та говору (діалекту)» [Гримашевич 2013: 48].

Тому варто зазначити, що актуальність нашої роботи полягає в тому, що вивчення говірки як важливої складової будь-якого діалекту є найголовнішим етапом дослідження діалектної системи загалом. Одним із основних завдань нашої роботи є огляд описових досліджень говірки одного села Поділля.

Подільський говір – один із говорів волинсько-подільської групи південно-західного наріччя української мови. Поширений у південних районах Хмельницької і Вінницької областей, у південно-західних районах Черкаської, у західних районах Кіровоградської, північно-західних районах Миколаївської областей та в північно-західних районах Одеської області, тобто на території історичного Поділля [Українська ... 2004: 498].

Дослідження подільського говору розпочинається ще в II половині XIX століття. І. В. Гороф'янюк зазначає: «Подільський говір виділяє К. П. Михальчук у найгрунтовнішому станом на XIX ст. дослідженні,

присвяченому діалектному членуванню української мови, «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1872). На основі матеріалів, зібраних у 9 населених пунктах Поділля (всього автор обстежив 59 населених пунктів із різних регіонів України в межах тодішньої царської Росії), дослідник окреслює подільський говір у межах подільсько-волинського піднаріччя українського наріччя (теперішнього південно-східного). Зауважимо, що сучасне розв'язання проблеми діалектних меж не збігається з членуванням наріч, запропонованим К. П. Михальчуком. Лише нагромадження й докладне опрацювання широкої емпіричної бази дозволить послідовникам основоположника української лінгвогеографії пізніше зробити висновки про визначення меж українських наріч» [Подільський ...2014: 4–5].

Проте варто зауважити, що перші спроби лінгвістичної характеристики говірки одного села Поділля виникають лише в I половині ХХ ст. Саме під час першого етапу дослідження були написані невеликі статті, у яких, здебільшого, характеризувалися фонетичні, граматичні та лексичні особливості, зафіксовані науковцями під час роботи в окремих селах Поділля. Також зазначимо, що більшість з цих праць видано за межами історичного Поділля та України.

Зауважимо, що матеріалом для наших узагальнень став бібліографічний покажчик «Подільський говір» (Вінниця, 2013), підготовлений дослідниками І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко та Т. М. Тищенко [Подільський ... 2014].

До найбільш цінних досліджень належать: Г. К. Голоскевич «Описание говора села Бодачевки (Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии» (Київ, 1910), А. И. Сорочан «Описание говора с. Монастырского Подольской губернии» (Санкт-Петербург, 1912), В. М. Отроковський «Малорусский говор села Кобылевки, Подольской губернии Брацлавского уезда» (Москва, 1915), Б. М. Яцимирский «Описания говора Старой Ушицы, Подольской губернии» (Москва, 1915), Є. К. Тимченко «Властивості говірки с. Пахутинець і с. Кременної

Проскурівського пов., Подільської губ.» (Київ, 1908), Є. М. Грицак «Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі» (Львів, 1930), А. Р. Дердюк «Деякі особливості говірки села Заміхів Новоушицького району Хмельницької області» (Київ, 1955) [Подільський ... 2014].

Саме ці перші дослідження окремих говірок Поділля засвідчують, наскільки великим був інтерес до їх вивчення та важливість детальної характеристики окремої говірки для формування та аналізу подільського говору. Проте недостатня емпірична база та політичні утиски на території України гальмували наукові дослідження такого типу.

Незважаючи на всі труднощі, діалектологи продовжили вивчення говірок окремих сіл Поділля, і вже на початку ХХІ століття виникла велика кількість наукових досліджень, у яких чітко простежуються риси подільського говору, які вирізняють його з-поміж інших говорів південно-західного наріччя. Варто також зауважити, що чимало зусиль у вивченні говіркових особливостей рідного краю доклали студенти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, які протягом багатьох років досліджують діалектні риси говірок окремих сіл Поділля. Зібрані аудіо- та відеоматеріали, студентські розвідки можуть слугувати цінною емпіричною базою для подальших узагальнувальних, системних досліджень подільського говору.

Дослідники проводили аналіз різнопланово, тому і створено чимало робіт, у яких характеризуються особливості говірок на всіх рівнях мови. Фонетичні та граматичні риси говірки одного села Поділля дослідив К. Носко у праці «Фонетичні та лексичні особливості села Шаровечка Хмельницького району Хмельницької області» (Умань, 2013) та О. Коломієць «Прислівникова система говірки села Росоша Липовецького району Вінницької області» (Вінниця, 2013).

Синтаксис говірки одного села малодосліджений: О. М. Мозолук подає характеристику синтаксичних конструкцій у праці «Просторові словосполучення говірки села Голгочі Підгаєцького району Тернопільської області» (Кам'янець-Подільський, 2012) [Подільський ... 2014].

Вивченню лексичного складу діалектної мови присвячені наукові розвідки: М. В. Вергелес «Лексика говірки села Сутиски Тиврівського району Вінницької області» (Вінниця, 2008), Т. Гуцол «Зі спостережень над синтагматичними відношеннями в лексичній системі говірки села Довжок Шаргородського району Вінницької області» (Умань, 2013), Т. Підгородецька «Явище варіювання у лексичній системі говірки села Щурівці Гайсинського району Вінницької області» (Вінниця, 2013), О. О. Русак «Лексичні і граматичні процеси у мовному просторі села Олександрівна Тростянецького району Вінницької області» (Вінниця, 2013), Н. Шпонарська «Формальне варіювання лексики в говірці села Малинівка Літинського району Вінницької області» (Вінниця, 2013), Г. М. Сич «Лінгвальні особливості говірки села Сподахи Немирівського району Вінницької області» (Вінниця, 2008) [Подільський ... 2014].

Чимало досліджень висвітлюють номінаційні процеси в сучасних подільських говірках:

- назви одягу та їх частин: Г. Березовська «Номінація чоловічих головних уборів у говірці села Степашки Гайсинського району Вінницької області» (Умань, 2009), А. М. Величко «Номінації одягу, взуття, прикрас в говірці села Берестівка Липовецького району Вінницької області» (Вінниця, 2008), В. Семеренко «Номінація верхнього одягу в говірці села Привільне Іллінецького району Вінницької області» (Умань, 2013);

- характеристика людей: О. Бунич «Зі спостережень над номінацією рис людини в говірці села Вербка Чечельницького району Вінницької області» (Вінниця, 2013);

- лексика, пов'язана із обрядовістю: О. Грицаюк «Номінаційні процеси в обрядовій лексиці говірки села Березна Хмільницького району Вінницької області» (Вінниця, 2008), Л. Р. Іщенко «Номінація поховально-поминальних обрядів села Бушинка Тиврівського району Вінницької області» (Вінниця, 2008);

- номінативні процеси на позначення явищ та предметів побуту: С. В. Усатюк «Номінація страв у говірці села

Голдашівка Бершадського району Вінницької області» (Вінниця, 2008), Н. Щусь «Номінація посуду та кухонного начиння в говірці села Красне Тиврівського району Вінницької області» (Вінниця, 2011), М. П. Вальчук «Номінація сільськогосподарських знарядь праці у говірці села Старостинці Погребищанського району Вінницької області» (Вінниця, 2008), Т. М. Суходольська «Номінації рослин в мікросистемі говірки села Парпуривіці Вінницького району» (Вінниця, 2008);

- загальна характеристика номінаційних процесів: В. Курдибаха «Особливості лексичної номінації в говірці села Пеньківка Шаргородського району Вінницької області» (Вінниця, 2013).

Привертає увагу дослідників вивчення окремих тематичних груп подільської регіональної лексики:

- назви рис людини та предметів, належних їй: П. Зеленько «Лексика тематичних груп «Людина та її риси» і «Назви спорідненості» в подільській говірці села Комарів Вінницького району Вінницької області» (Вінниця, 2013), Л. Ходаківська «Структурна організація лексико-семантичної групи «Одяг, взуття, прикраси» у говірці села Голодьки Хмельницького району Вінницької області» (Вінниця, 2009);

- назви занять та сфер діяльності людини: К.Л. Миколук «Лексика традиційного народного ткацтва подільської говірки села Старого Пикова Калинівського району Вінницької області» (Вінниця, 2008), І. В. Бондар «Структурна організація сільськогосподарської лексики села Писарівка Вінницького району Вінницької області» (Вінниця, 2008);

- ономастичні одиниці: Т. Ковальчук «Антропонімія села Кошелівка Красилівського району Хмельницької області» (Вінниця, 2012), Т. Ліщук «Власні географічні назви села Шпичинці Хмельницького району Хмельницької області» (Вінниця, 2013), Ю. Темченко «Власні назви мешканців села Красного Вінницького району Вінницької області у мовній картині світу українців» (Вінниця, 2011) [Подільський ... 2014].

Діалектологи проводять також дослідження загальних рис говіркового мовлення, у яких висвітлюють системну характеристику говірки одного села: В. Ковальчук «Топонімічний портрет села Мізяківські Хутори Вінницького району Вінницької обл.» (Вінниця, 2012), В. Молоченко «Особливості говіркового мовлення мешканців села Стратіївка Чечельницького району Вінницької області» (Вінниця, 2008), О. Паламарчук «Мовлення мешканців села Сербинівці Жмеринського району Вінницької області крізь призму діалектних особливостей подільського говору» (Вінниця, 2013), О. Семиляк «Особливості діалектного мовлення жителів села Кордишівка Козятинського району Вінницької області» (Вінниця, 2012), Н. Д. Швець «Особливості говіркового мовлення села Гриженці Тиврівського району Вінницької області» (Вінниця, 2008) [Подільський ... 2014].

Проведені дослідження засвідчують, що із 41 розвідки, присвяченої дослідженню говірки одного села Поділля, найбільше створено праць, у яких аналізується лексичний рівень мови – 14; оскільки галузь номінації має безпосередній зв'язок із словниковим складом діалектної мови, то у 12 наукових роботах подано інформацію саме про номінативні процеси в говірковому мовленні. Щодо загальної характеристики особливостей усіх рівнів мови окремої говірки Поділля виконано 12 праць. Варто зауважити, що окремо фонетичні та синтаксичні риси висвітлено в 2 розвідках. Це пояснюється тим, що особливості цих мовних рівнів зазвичай подаються у поєднанні з іншими.

Отже, провівши огляд досліджень говірки одного подільського села за проблематикою, можемо зробити такі висновки: незважаючи на те, що вивчення говіркового мовлення Поділля розпочалося відносно нещодавно, виконані різноаспектні розвідки вже можуть бути міцною емпіричною базою, для подальшого ґрунтовного вивчення подільського говору загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гримашевич Г. І. Сучасна діалектологічна термінологія // Житомир : Північноукр. діалектолог. центр Житомир. держ. пед. унту ім. І.Франка, 2013. С. 46–50.

2. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад.: І.В. Гороф'янюк, Н.Д. Коваленко, Т.М. Тищенко. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 141 с.

3. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

*Олена Карпова (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. – Горячок І. В.*

ТЕМА ЛЮБОВІ У ТВОРЧОСТІ ПОДІЛЬСЬКОГО ПОЕТА-СУЧАСНИКА ВІТАЛІЯ МІХАЛЕВСЬКОГО

Чимало кращих здобутків світової та вітчизняної поезії присвячено чарівному почуттю – коханню. Воно окрилює, пробуджує надії, мотивує. Не дивно, що тему любові оспівували в різні часи й оспівують сьогодні. Ця одвічна тема є однією із провідних тем у творчості Віталія Міхалевського.

Тема кохання у творчості Віталія Міхалевського проаналізована у низці публікацій Миколи Кульбовського, Галини Корицької та ін. Однак комплексний аналіз цієї теми у творчості поета відсутній, що й зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Мета нашого дослідження: дослідити особливості репрезентації теми кохання у ліриці Віталія Міхалевського на матеріалі збірок «Цукерково-букетні вірші» та «Невиправний романтик, або Як я провів літо».

Об'єктом дослідження є збірки поезій «Цукерково-букетні вірші» та «Невиправний романтик, або Як я провів літо».

Любовна лірика Віталія Міхалевського, безперечно, варта уваги, адже займає центральне місце у творчому доробку і, на нашу думку, є однією з найсильніших граней його творчості. Власне кажучи, інтимна лірика поета – це своєрідний спосіб буття ліричного героя, це своєрідний світ, де все фізичне і матеріальне згодом перевтілюється в духовне, вражаючи своєю неординарністю вражень і глибиною філософічності

думки. Рання любовна лірика поета сприймається як своєрідний ліричний щоденник.

Інтимні поезії Віталія Міхалевського не можна поставити на спільну сходинку ні з традиційними, ні з модерними напрямками; поезія митця шукає власну стежину, жадаючи існувати окремим життям. Світ глибоких переживань, філософських роздумів і мрійливості, чарівності, неповторності і багатства особистості закарбувалися у його ліриці. Кохання у ліриці поета майже постійно змальовується безтурботно, ідилічно:

Пийте юність святу і грішну,
Що дарує стежкам проспекти,
Перший подих кохання – віршам...
Кличте ніч цукерково-букетну (2, с. 29).

Варто зазначити, що окремим образом у його творах про кохання є образ жінки – «вартої всього світу». Віталій Міхалевський показав себе як тонкий знавець пікантної теми, загадкової жіночої душі, про що особливо засвідчують поезії «Чого хоче жінка?», «Шукайте жінку», «Гітара», «Жінкам», «Бабине літо» тощо. Його поетиці притаманний неповторний шарм, особливо, коли йдеться про прекрасну половину людства:

Шукайте жінку -
всього світу варту:
Найвищу мрію, радість і біду.
За мить із нею
ставте все на карту!
Шукайте й там, де інші не знайдуть...(2, с. 141).

Ліричний герой уміло передає своє ставлення до прекрасної половини, вживаючи зменшувально-пестливі форми та звертання: «моя люба дівчинко», «мріє-дівчинко», «мила», «сонечко».

«Невиправний романтик, або Як я провів літо» (2011). З'явилася вона як гомін утвердження поета на стезі глибоколіричної поезії [Міхалевський 2011: 88]. Недарма ж своє натхнення автор знаходить у коханні.

У збірці поет символічно проектує життя на пори року природи. Початкові два цикли «До музи», «Соло на трубі» відлунюють «невинно-чистим першим снігом» грудня, відповідно молодим відчуває себе і автор:

А я ж цікавий ще! І молодий...

Вогонь у серці, очі – чисте небо (1, с. 46).

Однак кохання ліричного героя ще не здійснилося, а тільки має початися, тому він зве кохану: «моєю станьте», може будемо разом.

Безмежно чарує наступний цикл «У мого кохання найкраще ім'я», в якому розташувалися п'ять поезій. У «Попелюшці» з'являється жінка («у ній – весна, уся краса жіноча») із найкращим сонячно-світлим ім'ям – «Світланка». Поету у здобутті її прихильності сили додає незламна «Віра», підтримує «Надія», що народилася «першим підсніжником весняного гаю», і уже заповнює «Любов».

У наступному циклі ліричний герой зовсім по-весняному залицяється, шаленіє, цілує свою єдину, милується кольором її очей («Очі кольору весни», «Ради Ваших красивих очей»). У цих рядках знаходимо вираження щирого почуття любові:

Що нікуди від них не втечеш –

Сам цю тайну пізнав неземную.

Білий світ я увесь розмалую

Дивним кольором Ваших очей! (1, с. 14)

Любов росте, міцніє, сіяє літнім сонцем, цвіте в ромашковому полі («Ромашковий роман») та п'яно танцює під теплим дощем («Та, що танцює під дощем»). Однак уже «...минає серпень. Як не було літа!», несмілим сумом наближається осінь. У наступних поезіях вже чується зрілість автора, його певний життєвий досвід. Він звертається до матері, до друга, до донечки, що так швидко виросла. Дух філософських роздумів дорослої людини витає над поезією осені, гостро відчувається смуток за нещодавно пройденими молодими літами [Кульбовський 2004: 32-35].

Наприкінці збірки ліричний герой говорить: «Ну, здрастуй, осене...». Спливає його смуток, віє дух змужніння. Він розуміє, що кохання буває й восени, але в цій порі воно

таке, що вже знаходить свою пристань, як говорить автор, єдину жінку, «що віки шукаю».

Глибоко відчутна ніжність кожного поетичного рядка збірки, захоплює чарівна мелодика поезій.

Таким чином, тема кохання у творчості Віталія Міхалевського відзначається новим виміром мислення й об'ємним філософським змістом, що відкриває шлях до нового духовного бачення одвічних проблем земного кохання. Перспективним є подальше вивчення інтимної лірики поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульбовський М. М. Все почалося з гуморесок : [про Віталія Міхалевського] // З подільського кореня : нариси. Кн. 3. Хмельницький, 2004. С. 32–35.

2. Кульбовський М. М. Невиправний романтик Віталій Міхалевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://proskuriv.info/index.php/2010-12-20-09-11-47/1285-2011-10-31-08-47-26>

3. Творче Поділля. Ювілей : худож.-публіц. альм. – Хмельницький : Евріка, 2003. 260 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Міхалевський В. Ц. Невиправний романтик, або Як я провів літо : поезії. Хмельницький, 2011. 88 с.

2. Міхалевський В. Ц. Цукерково-букетні вірші : поезії. Хмельницький, 2015. 240 с.

*Марія Коваленко (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

ХЛІБ ЯК КОД УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (на матеріалі діалектної фраземіки)

У вітчизняній науці актуальним завданням сучасної лінгвістики є вивчення концептуальних понять, адже на початку ХХІ століття поширення набули когнітивні дослідження, особливу увагу приділили одному з провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики – концепту. Увагу лінгвістів привертають концепти, що найтісніше пов'язані з культурою народу і яскраво відбивають специфіку його

колективної свідомості. Названий термін як лінгвістична категорія виник порівняно недавно, тому точного визначення концепту в мовознавстві немає.

Найґрунтовніше визначення концепту, на нашу думку, подають автори видання “Краткий словарь когнитивных терминов”, де концепт – “це термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці” [Кубрякова 1997: 90].

Зміст концепту як основної одиниці ментальності, ментальної сутності визначається всією розмаїтістю контекстів його вживання й залежить від світоглядних доміант.

Яскравим прикладом концепту українського народу є слово *хліб*.

Україна – держава з давньою і багатою культурою хліборобства. Зерно тут почали вирощувати ще з часів неоліту – VI-IV тисячоліття до н. е., тому для українців *хліб* не лише матеріальна річ, це – святиня, предмет обожнювання, оберіг, жертвна страва або й саме божество чи втілення божественної сили. Його цілують, ним присягають, скріплюють договір, з ним пов’язують добробут і навіть саме життя, адже слова “жити” й “жито” в українській мові мають один корінь.

Мета нашої розвідки – розкрити значення цього концепту в складі фразеологізмів діалектного мовлення, показати різноманіття значень і варіантів сталих виразів української мови.

В одинадцятитомному словнику української мови подано такі значення лексеми *хліб*: 1. Харчовий продукт, що випікається з борошна. 2. Зерно, з якого виготовляють борошно. 3. Зернові культури (жито, пшениця і т. ін.). 4. Засоби до існування; заробіток. 5. Харчі, їжа [СУМ, т. XI: 78], і

чимало загальноукраїнських фразеологізмів із цим компонентом.

Велику значимість *хліба* для українців доводять фразеологізми з різних говірок української мови.

Можна виокремити ряд висловів з номінацією поняття ‘багато’, ‘заможнo’, ‘добре жити’, ‘не знати горя’, наприклад: *на хліб з маслом* ‘багато, добре’ [Кірілкова 1997: 178], *їсти білий хліб* ‘жити заможнo, сито’ [Ужченко 2013: 512], *хліб до хліба* ‘усього вдосталь’ [Ужченко 2013: 512]. Фразеологізм на позначення покращення життєвих обставин: *на легкий хліб вийти, що означає* ‘домогтися кращого становища, не працюючи тяжко’ [Ужченко 2013: 512].

Також досліджуваний концепт вживається у фразеологізмах на позначення протилежного поняття до *добре жити* – погано жити, важко працювати, горювати: *гіркий хліб* ‘важка робота’ [Кірілкова 2013: 178], *хліб не кожний день є Бідний; голодний* [Ужченко 2013: 511], *хліба ні за шо купить* зовсім без грошей, бідний [Ужченко 2013: 511], *сухий хліб їсти* - бідувати [Чабаненко 2001: 134]; *хліб жувать, бідною запивать* жити в горі, злиднях [Чабаненко, с. 146], *черствий хліб їсти, водою запивать* недоїдати, бідувати [Чабаненко 2001: 151]. Фразеологізм *подавати/подати на хліб* ‘давати милостиню’ [Чабаненко 2001: 126] вживається у значенні допомагати людині, яка в скрутному становищі. Носії лемківських говірок вживають вираз *глядати си більший хліб од білого* у значенні ‘здійснювати пошуки кого-, чого-небудь кращого; домагатися кращої долі’ [Ступінська 2013: 61].

До фразеологічного поля на позначення досвідченості людини ми віднесли фразеологізм східнословобожанських говірок *наїстися усіх хлібів* ‘усього зазнати в житті’ [Ужченко 2013: 512], у говірках Лемківщини записано фразеологізм *не з єдного пеца хліба їсти* ‘бути досвідченим у якійсь справі, бувалим, зазнати багато випробувань у житті’ [Ступінська 2013: 112].

З хлібом-сіллю на вишитому рушникові зустрічають гостей. У наші дні такий ритуал символізує особливу гостинність, хоч у давнину він мав ще й охоронне значення: у

говірках Західного Поділля – *давати хліб і сіль* (с. Врублівці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.); *зустрічати з хлібом та сіллю* ‘про гостинних людей’ (с. Вітківці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.).

Гостинець також є важливим атрибутом українців, його приносили в подарунок для дітей з дороги, поля, полювання, прикладом цього є фольклорний жарт: *хліб од (від) зайчика; хліб од (від) лисички*, який ми записали в західноподільських говірках, але зауважимо, що відомий він у різних ареалах України.

Хліб настільки потужний концепт, що охоплює всі обрядові сфери, наприклад, на матеріалі говірок Слобожанщини найбільше зафіксовано номінацій елементів весільного обряду: *відкусити хліб (хліба)* ‘весільний обряд: символічно поріднитися, згодитися вийти заміж’ [Ужченко 2013: 511], *хліб ламати* 1) ‘свататися; 2) ‘погоджуватися вийти заміж’ [Ужченко 2013: 512], *перерізати хліб /хліб різати/ розрізати хліб на дві частини* ‘весільний обряд: дати згоду на одруження’ [там само], *іти хліба одвідать* ‘весільний обряд: частувати в домі молодої ранком після першої шлюбної ночі’ [там само], *хліба одвідать* ‘весільний обряд: частувати (частуватія) в домі молодої другого весільного дня’ [Ужченко 2013: 513].

Українці – працьовитий та щирий народ, який зневажав неробство, ледарювання, улесливість, притворство. Ці погляди збереглися у таких сталих мовних одиницях: *пообідати і хліб їсти* ‘байдикувати, ледарювати, нічого не робити’; існує інше значення: ‘залишитися голодним; такий, що їв і не наївся’ [Кірілкова 2013: 129], *хоч на хліб намазуй* ‘улесливий, запобігливий’ [Ужченко 2013: 513], у лемківських говірках є вислів *хоц на хліб го помасти* ‘хтось дуже лагідний, улесливий’ [Ступінська 2013: 182].

Про людей, котрих утримували інші, не заробляли грошей самостійно, говорили: *чужий хліб їсти* ‘бути на чиємусь утриманні’; *іти/ піти на свій хліб* ‘самостійно заробляти ті прожиття’ [Кірілкова 2013: 75], *щоб на хліб [і до хліба]* ‘мати на прожиття’ [Кірілкова 2013: 178].

Слово-концепт *хліб* не оминув і фразеологізми на позначення погодних умов: *погода на печений хліб* – ‘негода’ [Чабаненко 2001: 111], *розгодиниться на печений хліб* – ‘розпогоджуватися не тоді, коли треба’ [Чабаненко 2001: 123].

Здавна люди оминали слово *смерть*, боячись прикликати її до свого дому, тому замінювали його різними евфемізмами, зокрема фраземами: *перестати їсти хліб* ‘померти’ (с. Черче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.), *збирається хліб пекти Богу* ‘бути при смерті’ (с. Смотрич Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).

Отже, у фразеологізмах найкраще відбивається менталітет народу. З кількості зафіксованих фразеологізмів зі словом-концептом *хліб* ми можемо зробити висновок, що цей компонент є важливим для носіїв рідних говірок української мови. Він відображає величезний спектр значень та використовується у всіх періодах життя та діяльності людини. Подальші дослідження фразеологізмів із компонентом *хліб* можуть допомогти виявити причини їх виникнення та заглибитись у спосіб мислення українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кірілкова Н. В. Словник волинської фразеології. Острог; Рівне, 2013. 192 с.
2. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Н.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : МГУ, 1997. 246 с.
3. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
4. Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу: 6-е вид. Луганськ, 2013. 552 с.
6. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряниці. Запоріжжя, 2001. 201 с.

*Марина Коваль (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. пед. н., доц. Горячок І. В.*

ЛЮБОВ ДО РІДНОГО КРАЮ ЯК ПРОВІДНИЙ МОТИВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ РАДИЦІ

Поділля – батьківщина багатьох письменників та поетів. Хмельниччина здавна славиться іменами людей, які посідають значне місце в літературному житті України. Із повагою вимовляються шанувальниками літератури імена Івана Іова, Павла Гірника, Миколи Магери, Олександри Ванжули, Бориса Мамайсура, Василя Горбатюка, Миколи Сумишина, Анатолія Ненцінського, Надії Пукас, Ніни Шмурикової, Петра Савчука, Ольги Ткач та багато інших. Усі вони своєю творчістю сприяють розвитку в рідному місті духовності, культури, утвердженню ідеалів Незалежності рідної держави. Так, до числа письменників нашого краю входить талановитий поет рідного краю Микола Радиця.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей літературної творчості поета-подолянина Миколи Радиці. Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю досліджень, присвячених вивченню поетичної спадщини письменника рідного краю.

Микола Миколайович Радиця народився 11 жовтня 1956 року в с. Дзвінки Білогірського району Хмельницької області в простій українській родині. 1983 року закінчив Український інститут інженерів водного господарства, за фахом інженер-гідротехнік. У 2004 році здобув другу вищу освіту за спеціальністю економіка-підприємства в Українському державному університеті водного господарства та природокористування [Радиця 2016: 7].

Вірші пише ще зі шкільних років. Перші публікації вийшли у 1973 році в місцевій пресі. Вірші публікувалися в міській газеті «Нетішинський вісник», славутській районній газеті «Трудівник Полісся», всеукраїнській газеті «Гарний настрій», а також у кварталнику «Буковинський журнал». У 2015 році поезія Миколи Радиці була надрукована у колективній збірці поезій, прози та пісень «Я серцем

ненароком відбою». На сьогоднішній день працює над доробком власної поетичної збірки [Митюк 2016: 4].

Подолянин нагороджений орденом «1020-річчя Хрещення Київської Русі», грамотою священного синоду Української православної церкви від 26 вересня 2008 року. 28 листопада 2016 року нагороджений медаллю «За жертвність і любов до України» за підписом патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. Член Нетішинської міської літературної студії «Натхнення».

Микола Миколайович продовжує працювати та віддаватися літературному слову наповно. Він пише: «Моя поезія – це безмежна річка, в якій злилися любов, біль, надії, душевні переживання та тонке відчуття природи» [Митюк 2016: 4].

«На кресалах життя» – перша поетична книга подолянина. Автор довго йшов до цієї книги. Чималий доробок творів накопичувався з роками. Більше ста п'ятдесяти вибраних віршів увійшло до збірки, а скільки ще не опублікованих залишилося в очікуванні побачити світ.

Книга поезії ділиться на п'ять розділів: «Теплі спогади дитинства», «На кресалах життя», «Ми – українці, це знамення Боже!», «Моє життя – все повністю в тобі» та «Осінь стукає тихесенько у двері».

У першому розділі «Теплі спогади дитинства», поет згадує свої дитячі та юнацькі роки, батьківську хату, матір та батька, рідне село Дзвінки: *«Синьоокі волошки / кличуть нас у дитинство, / І ромашки схилились / нашій вже сивині, // Лиш самотня сльозинка, / як з росинки намисто, // Спалахнула на сонці, / пригадавши ті дні //»* (Радиця: 15)., *«Ой дитинство, / дитинство, / ти є ніжний світанок, / Ти є мамина пісня / біля мого вікна, // Ти є запах землі / і сумний нестаток, // Ти є вічна молитва, / така щира й одна!//»* (Радиця: 20).

Розділ «На кресалах життя», як і назва книги, розповідає про як і радісні, так і важкі дні життя самого автора. Він замислюється над сенсом свого життя, зважує усі «за» та «проти», аналізує свої вчинки та наставляє інших бути добрими, мудрими, благородними людьми, любити життя та

Україну. У кожній поезії невловимо відчувається смуток і жаль, біль і пристрасть, тонка самоіронія, здатність помічати незвичайне у звичайному і буденному: *«Під небосхилом в черзі йдуть століття, / Де не знайти початку ні кінця // Нетлінний світ не знає ще старіння / Бо ж вічні ми у нашого Отця //»* (Радиця: 31)., *«Відром води соломи не змочити, / А мрякою промокне вся // І не миттєвістю тебе любити, / А вічністю – кохання прославля //»* (Радиця: 47).

«Ми – українці, це знамення Боже» – розділ сильної патріотичної та громадянської лірики. У поезії відчувається чітка позиція автора, тривога і біль за рідну землю, за долю людей, вміння не стояти осторонь у час важких випробувань, а воювати словом, як зброєю. Микола Миколайович щиро переконаний, що тільки разом можна здолати незгоди, що українці заслужили кращої долі, що переможе любов : *«Ми – українці, це знамення Боже! // І вільний дух нікому не здолати, / І час прийде, і слово своє скаже, / Бо ж народила нас Україна – мати //»* (Радиця: 56)., *«Я жити хочу за законом Божим, // Писати вірші і співать пісні, // Не бути у житті лише / Прохожим, // Коли душа клекоче так в мені //»* (Радиця: 64).

Кохання – це тема вічна і невичерпна. І саме кохання найбільше спонукає до творчості в будь-яких її проявах. «Моє життя – все повністю в тобі» – прекрасна інтимна лірика. Микола Радиця – ліричний філософ. Усе земне і небесне його хвилює, змушує сумніватися, шукати пояснень. Насиченість метафорами, вміння створювати неологізми, робить поезію влучною і виразною, багатою на образи: *«Життя свого гортаю сторінки, // Хоча би щось на них би залишити, / І ті, що прийдуть після нас в віки... // Хотіли так як ми, побільше жити //»* (Радиця: 79)., *«Боюсь зустрітись з подихом твоїм, // Торкнутись рук і чистоти надії. // Під проливним дощем своїм / З тобою я стою у безнадії //»* (Радиця: 99).

«Осінь стукає тихесенько у двері» – останній розділ книги. По-осінньому красива пейзажна лірика. Супроводжується описами природи рідного отчого краю та Батьківщини. Найбільше віршів відведено саме осінній порі. Це можна пояснити тим, що в цей період року народився

автор: *«Ось осінь стукає тихесенько у двері, / Схилили голову останні квіти, // В сади прийшла осіння «Мері», / І сонечко не хоче більше гріти //»* (Радиця: 108)., *«Задивляюсь на ключ журавлів, / Бо я в осені боли посіяв // Я тобою до дна відболів, / Всю надію вітрами розвіяв»* (Радиця: 124).

У віршах Миколи Радиці, окрім вражень від прекрасних осінніх пейзажів, відчувається легкий смуток за пройденими роками, які назад не повернути. І як тиха осінь, стукають в його двері нові, а він впускає їх у свій дім та дякує за їхні життєві уроки, поринаючи думками в минуле наодинці з пером: *«Павук зіткнув сріблясті сіті, // Дзижчить в кутку самотня муха, / І ти – один у цілм світі // Сидиш в кімнаті, / де задуха // ... Й питає осінь твою совість, / І чеше з неї все прожите, // Фільтрує біль через свідомість, / І все рівняє, що нажите//»* (Радиця: 138)., *«А тумани лягають / На землю і плачуть, / І дощі розмивають / Вчорашні сліди // В комишових затворах / Качки тихо крячуть, / Щоб на себе ніяк / Не накликають біди //»* (Радиця: 140).

Поетична спадщина Миколі Радиці досить багатогранна та багатотематична. У збірці поезій «На кресалах життя» автор намагається передати свої спогади, майбутнє покоління, почуття, переживання, біль душі. Невивченність творчості подолянина дає можливість у подальшому дослідити спадщину письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митюк Г. На гостинах у Миколи Радиці // Перспектива. 2016. 21 груд. С. 4.
2. Радиця М. Біографія, поезія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://garnijnastrij.webnode.com.ua/products/mikola-raditsya-biografiyapoeziya>

ДЖЕРЕЛА

1. Радиця М. На кресалах життя : вірші / передм. Ю. Мельник. Рівне, 2016. 168 с.

*Яна Козачок (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.*

**ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ГОВІРКИ С. ГОНТІВКА
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.:
ФРАЗЕОТЕМАТИЧНА ГРУПА «ЛЮДИНА»**

Фразеологія – порівняно молода лінгвістична дисципліна, яка останнім часом почала привертати до себе все більше і більше уваги. Це пояснюється передусім великою семантичною, структурною і функціональною різноманітністю тих одиниць, що сприймаються як стійкі сполуки слів. Така специфіка об'єкта дослідження викликає труднощі у визначенні як місця фразеологічного рівня в ієрархії мовної структури, так і місця фразеології серед інших лінгвістичних дисциплін.

Розробка й обґрунтування теоретичних основ фразеології тісно пов'язані з іменами Є. Поливанова, В. Виноградова, Б. Ларіна та ін. Вивчення фразеологічної системи окремих українських діалектів проводилося М. Доленком (говірки Вінниччини), Н. Коваленко (західноподільські говірки), В. Хоменком (говірки Полтавщини), Н. Бабич, М. Демським, Ю. Прадідом, М. Якимом (бойківські говірки), О. Тараненком (говірки Дніпропетровщини), А. Івченком (лемківські говірки), В. Ужченком (східнослобожанські і степові говірки Донбасу), В. Чабаненком (наддніпрянські говірки), Й. Дзендзелівським, З. Бичком, Д. Гринчишиним, М. Демським (наддністрянський говір) та ін.

Цінні для розвитку фразеологічної теорії спостереження знаходимо в працях М. Ломоносова, О. Потебні, І. Срезневського, О. Шахматова, Н. Коваленко, М. Доленка та інших видатних науковців. Але все ж таки проблеми класифікації фразеологічних одиниць, їх фіксація в спеціальних лексикографічних працях, а найголовніше – системне дослідження української діалектної фразеології – дотепер залишаються актуальними. Оскільки говірка є найменшою структурною одиницею діалектної мови, то й збір

та аналіз української діалектної фразеології варто починати з говірки.

Метою нашої розвідки є аналіз фразеологічних одиниць, зафіксованих у подільській говірці селі Гонтівка Чернівецького р-ну Вінницької області.

Емпірична база для дослідження – 312 фразеологічних одиниць, зібраних автором експедиційним методом у селі Гонтівка Чернівецького р-ну Вінницької області, які систематизовано в «Словник фразеологізмів села Гонтівка Чернівецького р-ну Вінницької області» (рукопис Словника зберігається на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського).

Для представлення матеріалу послуговуємося тематичним, або ідеографічним, принципом, що репрезентує погляд «від носія мови». Ідеографічна класифікація, на думку Ю. Прадіда, має підпорядковуватися екстралінгвістичному членуванню світу і будуватися на поняттєвологічних принципах, ґрунтуватися на наявності у всіх членів певної мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для цієї системи інтегрувальною [Прадід 1995].

З 80-их рр. ХХ ст. у лінгвістиці значно посилюється увага до системного вивчення саме фразеологічного складу мови та його тематичного опису. Світова практика пропонує зразки ідеографічних описів, які здійснені на матеріалі німецької, польської, чеської мов В. Фрідеріхом, Г. Курковською, Ф. Чермаком та ін. Метою будь-якої тематико-ідеографічної системи класифікації Ю. Прадід вважає «створення цілісної картини, в якій із окремих «камінчиків» складається мозаїка національної фразеологічної системи» [Прадід 1995 : 35].

Отже, ідеографічний опис відображає цілісний, глобальний образ світу, що формується внаслідок синтезу результатів пізнавальних та оцінних процесів, тобто картину світу, властиву певній мовній спільноті, або її частину [Краснобаєва-Чорна 2018: 290].

За ідеографічним принципом Н. Д. Коваленко диференціює фразеологію подільського говіру на три

фразеотематичні групи: 1) людина, 2) абстрактні відношення і поняття, 3) природа У фразеотематичній групі «Людина» дослідниця виділяє такі фразеосемантичні поля (далі – ФСП): фізичний стан людини, мовленнєва діяльність, психічний стан людини, трудова діяльність, характеристика людини [Коваленко 2009: 177].

У говірці села Гонтівка Чернівецького району Вінницької області вдалося зафіксувати фразеологізми кожного зазначеного ФСП.

ФСП “Характеристика людини” об’єднує фразеологічні одиниці, які образно характеризують зовнішні риси людини, а також риси характеру – позитивні і негативні, розумові властивості людини, її ставлення до роботи, до інших людей.

Наприклад, про худу людину скажуть: *лиш шкура й кістки; м’язи, як у горобця під коліном; ребра світяться; як з хреста знятий; живіт прилип до хребта.*

Натомість красиву людину опишуть так: *гарній дівці гарно й в пілці.*

Надмірно висока думка про себе, зверхність, погорда, зарозумілість споконвіку засуджувалися українцями, а тому й закарбувалася відповідна оцінка явища у фразеологізмах *бик забув, як телятком був; вибирала дівка, тай вибрала дідька; мати мухи в голові; велика цяця.*

ФСП “Трудова діяльність людини” вміщує фразеологічні одиниці на позначення працьовитості чи, навпаки, ледарства.

На позначення ледачої людини засвідчено в говірці такі фразеологічні одиниці: *гнилий як пес; посидь Ганю, бо ще рано; аби день до вечора; за холодну воду не братися.* Безвідповідальне ставлення до роботи такої людини – *рівно, криво аби живо.*

Байдикування здавна не було рисою українського народу, якому притаманна працьовитість та опіка домашнім господарством, але все ж траплялись випадки, коли людина могла дозволити собі перепочити кілька хвилин, а коли її заставляли за відпочинком, то казали: *бикам хвосту крутити; бити байдики; бити бомки.*

А про працюючих людей, які все своє майно нажили важкою старанною працею, скажуть: *хто рано встає, тому Бог дає, а хто довго спить, той без хліба сидить; працює як віл; хочеш їсти колачі, не сиди на печі; без труда не витягнеш рибку з пруда; як дбаєш, так і маєш.*

ФСП “Психічний стан людини” містить фразеологічні одиниці на позначення психічного здоров’я людини.

На позначення страху перед кимось або чимось у говірці села Гонтівка використовують такі фразеологічні одиниці: *аж мурашки пробігли; боїться, як чорт ладану; душа в п’ятах; волосся дибки; мурашки по спині пробігли.*

А от на позначення заздрощів кажуть: *беруть завидки; давить (душить/задавила/задушила) жаба; чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом; дивиться, як кіт на сало.*

ФСП “Мовленнєва діяльність людини” об’єднує фразеологізми про спілкування з іншими людьми.

Коли вас хочуть застерегти від чогось, то скажуть: *бійся Бога; боронь Боже, не приведи Господи; не дай Боже; най Бог боронить.* Прикметно, що в кожній фразеологічній одиниці структурним елементом є назви *Бог, Господь*, що засвідчує набожність українців, і подолян зокрема.

На позначення людей, які забагато говорять чи навіть брешуть, є такі сталі вислови: *баба базарна; галаката баба; гостра на язика; сільське радіо; довгий язик; язиката Хвеська.* Відповідну дію описово назвуть *ліпити ліпаки; ліпити сліпого до плоту; лясати точити; молотити язиком.*

Однак про людей, які звикли говорити зовсім мало, скажуть так: *хто мовчить, той десятьох навчить; набрати у рота води; тримати язика за зубами.*

Також у говірці часто зустрічаються побажання легкої праці чи успіху в якійсь справі: *Боже помагай; дай Боже, нашому теляті вовка з’їсти; коби здоровля (здорові були); казали Боги, щоб і ви помогли.*

Найменш кількісним виявилось ФСП “Фізичний стан людини”, що може свідчити про зниженням фразеотворчих процесів на сучасному етапі. У досліджуваній подільській говірці зафіксовано лише декілька фразеологічних одиниць

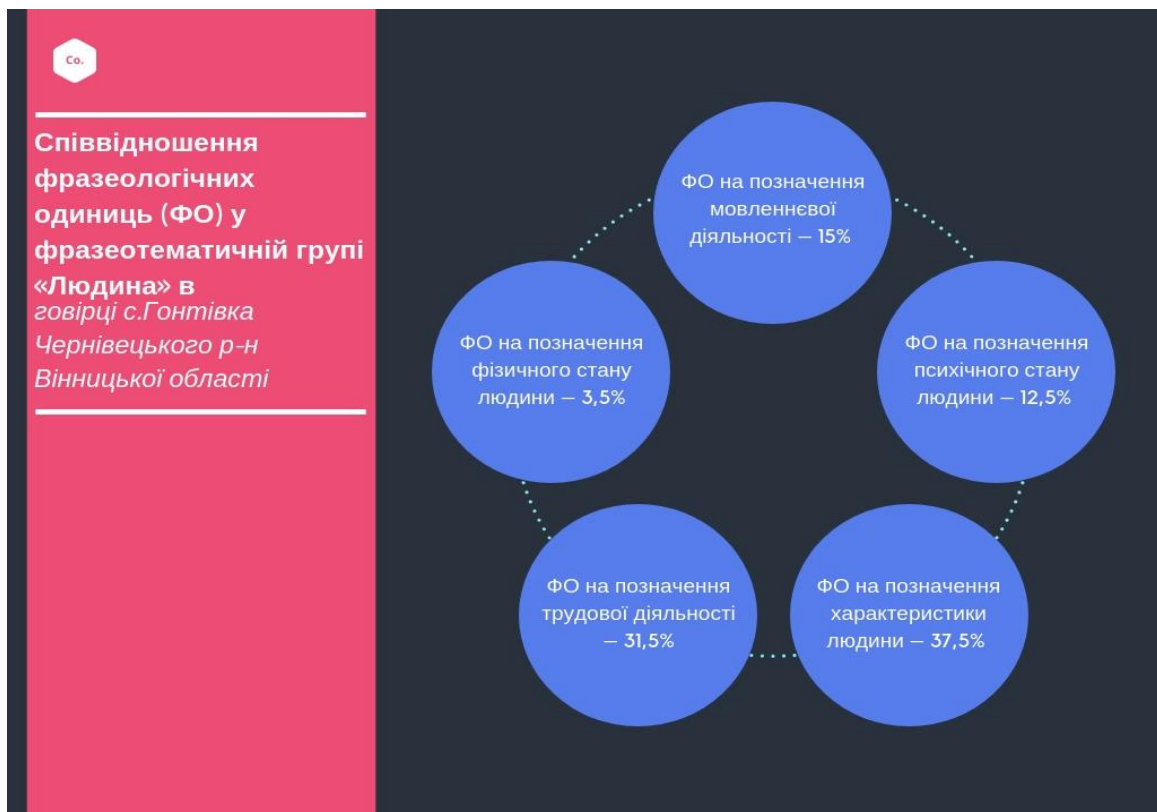
цієї ФСП: *без задніх ніг* – дуже втомитися; *Бобік здох* – втомитися; *залити очі* – напиться; *заморити черв'яка* – попоїсти; *змерзнути як зюзя/дзюдзя* – дуже змерзнути; *класти зуби на полку* – голодувати; *на ладан дихати* – передсмертний стан.

Одним із найбільш цікавих питань сучасної фразеологічної науки є дослідження емоційно-експресивної якості фразеологізмів. Емотивній функції сучасної української загальнонародної мови підпорядковуються численні фразеологічні одиниці (переважно розмовного та просторічного походження). Якщо мова – душа народу, то фразеологія – душа мови. І не випадково національно свідомі люди звертаються до фразеологічних скарбів.

Отже, із виконаного дослідження можемо зробити висновки, що фразеологічна палітра говірки с. Гонтівки Чернівецького р-н Вінницької області є досить строкатою та нерівномірною у вжитку. Більшість уваги мовця прикуто до зовнішності людини, адже у ФСА «Характеристики людини» 53,3% фразеологічних одиниць стосуються характеристики зовнішності: з 75 фразеологічних одиниць на позначення характеристики людини – 40 використовуються для опису зовнішності (див. Діаграма 1).

Також у досліджуваній говірці було виявлено варіативність фразеологізмів – заміна структурних елементів, яка не призводить до зміни семантики, наприклад: *давить / задавила / душить / задушила жаба* – заздрити; *Йосип зелений / на колесах* – подив від щось досі небаченого; *п'яному болото / річка / брід по коліна* – все одно.

Як висновок зауважимо, що фразеологізми сьогодні активно вживають носії говірки старшого покоління, а тому фіксація сталих висловів є невідкладним завданням усіх небайдужих, залюблених у народне слово.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко Н. Д. Зіставно-типологічний метод у дослідженні фраземіки говірок // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. праць / За ред. Академ. Л. І. Мацько. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 174–181.
2. Краснобаєва-Чорна Ж. В Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / [за ред. А.П. Загнітка]. – Вінниця, 2018. 200 с.
3. Прадід Ю. Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу // Мовознавство. 1995. № 4/5. С. 35–39.

*Тетяна Коломієць (м. Кропивницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Громко Т. В.*

НАЗВИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РИБАЛЬСТВОМ, У ГОВІРКАХ КІРОВОГРАДЩИНИ

Для всебічного вивчення лексичної системи мови необхідний якомога повніший опис окремих шарів лексики, тих чи тих її тематичних груп. Пріоритетним напрямом сучасної лінгвістики є дослідження формальної і змістової сторони лексичних і фразеологічних одиниць, здійснювані в руслі проблем номінації, семантики і в проекції на носія – народ.

Українська лексика рибальства, яка є елементом прадавньої культури, розвивалася разом із удосконаленням методів та способів рибальства, технічного вдосконалення знарядь, зміни пристроїв, які використовувалися у рибальстві. Останні мало різну актуальність у певні періоди розвитку суспільства і у певних регіонах.

Лінгвістичний аналіз назв, пов'язаних з рибальством, в українській мові представлений лише фрагментарно: (у працях А. А. Берлізова [Берлізов 1976], І. Г. Ліпкевича [Ліпкевич 1993], Р. В. Міняйла [Міняйло 2003]). Тому у вітчизняному мовознавстві відсутнє спеціальне лінгвістичне дослідження шару діалектної лексики рибалок, що і зумовлює необхідність визначення особливостей формування і розвитку, фахової специфіки номінації та функціонування рибальської лексики.

У класифікації І. Г. Ліпкевича серед тематичних груп (далі – ТГ) міжговіркових відповідників у рибальській лексиці виділяються: «Назви рибальського приладдя та його частин»; «Назви човнів»; «Назви рибальських побудов»; «Природні реалії рибальства»; «Рибна кулінарія» [Ліпкевич 1993: 12].

Значний інтерес для збирання діалектного матеріалу становить питальник Й. О. Дзендзелівського «Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» ([Дзендзелівський 1984: 50–60]; питання від 610 до 668 – усього 59 питань), проте більшість питань у ньому присвячена назвам риб і рибалкам.

За питальником Р. В. Міняйла, окрім назв риб, можна зібрати «Назви рибальського реманенту і процесів ловлення»: 1. Чи називають у вас вудочки залежно від матеріалу, способу ловлення та інших чинників? Витлумачте значення. Наприклад, *оче"ре"т'анка* – вудка, вудлице якої зроблено з очерету, *ве"рховодка* – вудка ловити рибу, яка водиться у верхньому шарі води тощо. Далі в цьому питальнику: «частини, з яких складається вудка», «палиці, якими заганяють рибу до сітки, якими проштовхують сітку під льодом», «назви складових частин рибальських приладів».

У рамках лінгвістичної (діалектологічної) практики, що проводиться в Центральнотериторіальному державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка під керівництвом доцента кафедри української мови Т. В. Громко збір рибальської лексики Кіровоградщини проводиться за спеціальною «Програмою-питальником для збирання діалектного матеріалу. Рибальська лексика», укладеною Т. В. Громко для проходження діалектологічної практики ще в 2006 році. Збір, класифікація та встановлення мовних особливостей визначив наш інтерес до однієї з підгруп цієї лексики – назв, пов'язаних з рибальством.

Дослідниця Т. В. Громко виділяє підгрупу «V Локативні назви»: а) місця рибалок: 'місце, обране для рибалки', 'місце, яке займає рибалка при груповому ловінні риби, наприклад, взимку на льоду', 'місце на водоймі, де постійно проводиться ловля риби неводом та сіткками'; б) назви лігв окремих риб, яких ловлять; в) назви природних реалій, пов'язаних з риболовлю: 'перешкода для снасті (дерево, корч і т.ін.), що знаходяться на дні водойми'; 'швидка течія річки', 'тихе місце на водоймі', 'мілке місце у водоймі', 'брижі на воді', 'яма на дні водойми', 'мул, болото на дні водойми', 'обрив місце у водоймі з раптовим поглибленням після мілини' тощо.

При цьому продовжується збір діалектного матеріалу з народних географічних назв регіону [Громко 1999].

Підгрупа «VI Назви різних дій, пов'язаних з ловлею риби», передбачає семантичне уточнення дієслівних маніфестантів лексем у межах назв дій рибалок: 'гнати рибу на

снасть', 'налякати рибу', 'вловити рибину' і т.ін. Так нещодавно опубліковані матеріали містять слово *баблятися* [Громко 2017: 240].

«VII Лексика, пов'язана із заборонаю рибальства» містить семемі 'рибінспектор, спеціально призначена людина для нагляду за рибою', 'корм для риби', 'час, упродовж якого не можна ловити рибу', а також семантичні уточнення назв заборонених способів риболовіння – 'ловіння великого коропа на макуху, загорнуту в марлю', 'ловіння риби взимку на трійний гачок', 'ловіння риби вилами, коли вона масово йде на нерест' і т. ін.

Значний пласт питань присвячений давнім рибальським пристосуванням та опису пристрою для ловлі певної риби, наприклад, назви невід, сітка, сак, хватка, вудка та її частини. Питальник звертає увагу збирача й на назви дій, пов'язаних із вудкою, сіткою та іншими рибальськими пристосуваннями, наприклад, 'наготувати рибальські снасті'.

Розділ X «Програми-питальника» присвячено опису процесу риболовіння взимку: 'ополонка', 'прилад для буріння отвору на льоду', 'спис для розсверлення більшої дирки в ополонці' тощо.

Окрему групу становить група питань щодо лексики, пов'язаної з виготовленням рибальських сітей: 'виготовляти нові рибальські сіті', 'глиця, дерев'яна голка, прилад, яким в'яжуть рибальські сіті', 'матеріал для виготовлення сітки', 'сітка, з якої робиться невід', 'вічко плетеної частини рибальської снасті'. Щодо останньої, то вона є маргінальною, адже виготовлення рибальського приладдя, хоч і ремесло, проте ним практично займаються лише рибалки для свого ж промислу.

Робота по збиранню української діалектної лексики, зокрема рибальської, нині продовжується. При цьому Кіровоградщина в цьому плані вже має і початковий досвід збирання і класифікації рибальської лексики, зокрема назв, пов'язаних з водоймами [Громко 2018], рибальством. Вони є значною частиною словникового складу. Постійно поповнюючись новими одиницями, цей шар лексики вимагає

здійснення комплексного опису, системно-структурного аналізу з огляду на внутрішню форму номінативних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берлізов А. А. Лексика рибальства українських говірок Нижньої Наддністрянщини : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1976. 184 с.

2. Громко Т. Народні географічні терміни на позначення річки та її частин у центральнотраїнських говірках // Наукові записки. Вип. 165. Серія: Філологічні науки. Кропивницький : Видавництво «КОД», 2018. С. 309–317.

3. Громко Т. В. Матеріали до словника українських говірок // Наукові записки. Вип. 160. Серія: Філологічні науки: Studia semasiologica. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. С. 239–253.

4. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Відп. ред. В. В. Лучик. Київ; Кіровоград: РВЦ КДПУ, 1999. 224 с.

5. Дзензелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови. Київ : Наукова думка, 1984. 308 с.

6. Ліпкевич І. Г. Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддністрянщини: дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 1993. 246 с.

7. Міняйло Р. В. Рибальська лексика і фразеологія в українських східнослобожанських говірках // Лінгвістика : зб. наук. праць. Луганськ : Альма-матер, 2003. Вип. 1. С. 101–106.

Оксана Кулик (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ОЙКОНІМІЯ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідження назв населених пунктів належить до актуальних проблем сучасної ономастики. Ойконіми дають уявлення про розвиток української мови у тісному взаємозв'язку з історією нації, оскільки вибір тієї чи тієї ознаки як основної під час номінації географічної реалії

зумовлюється інтересами населення, які, у свою чергу, залежать від певних соціально-економічних, психологічних та інших факторів. І ця особливість може бути якнайповніше розкрита саме у процесі всебічного аналізу ойконімічної лексики.

Актуальність дослідження полягає в тому, що станом на сьогодні ойконімія Літинського району Вінницької області комплексно ще не досліджувалася. Окремі аспекти вказаної проблеми знаходимо лише у працях Л. Л. Дикої, яка займається вивченням ойконімікону всього Поділля, у краєзнавчих нарисах Г. І. Денисенка та В. Є. Любченка.

На сучасному етапі розвитку української ономастики домінують регіональні дослідження назв населених пунктів, у яких або аналізується ойконімікон певної території загалом (Д. Г. Бучко, М. М. Габорак, Н. М. Герета, Ю. О. Карпенко, В. В. Лобода, М. М. Торчинський, Є. М. Черняхівський, В. П. Шульгач та ін.), або ж функціонування та продуктивність окремих моделей (Д. Г. Бучко, З. О. Купчинська, О. А. Купчинський, М. П. Мриглод, Л. Н. Радьо, І. Б. Царалунга).

Об'єктом дослідження є ойконіми як невід'ємний елемент лексичного складу української мови.

Предмет дослідження – ойконімія Літинського району Вінницької області у класифікаційному аспекті.

Метою статті є аналіз ойконімікону Літинського району Вінницької області в класифікаційному аспекті, визначення хронологічних, семантичних, типологічних та дериваційних особливостей утворення назв населених пунктів Літинщини.

Ойконімна система Літинського району становить 83 назви (чинні офіційні назви населених пунктів та перейменування). Ми здійснили її аналіз за тими класифікаціями, які серед усього їх розмаїття вважаємо найбільш сталими, чіткими, логічними та вичерпними:

- 1) хронологічна класифікація Д. Г. Бучка [Бучко 1990];
- 2) класифікація ойконімів за типом населеного пункту, подана в Українській енциклопедії [Українська... 2004: 431];

3) семантична типологія ойконімів, уміщена в Українській енциклопедії [Українська... 2004: 432];

4) типи ойконімів за способами їх творення Д. Г. Бучка [Бучко 2013: 14-19].

Відповідно до хронологічної класифікації Д. Г. Бучка, виділяється три періоди утворення ойконімів Літинщини:

1) протоукраїнський (до XIV ст.), до якого відносимо лише 3 назви населених пунктів: *Дядьків (XIII ст.)*, *Журавне (XIII ст.)*, *Сосни (XIII ст.)*;

2) староукраїнський (XIV – XVII ст.), до якого відносимо 34 ойконіми: *Багринівці (XIV ст.)*, *Білозірка (XVI ст.)*, *Бірків (XIV ст.)*, *Вишенька (XVI ст.)*, *Вінниківці (XVI ст.)*, *Гончарівка (XVI ст.)*, *Дашківці (XV ст.)*, *Дяківці (XVI ст.)*, *Іванопіль (XVI ст.)*, *Івча (XV ст.)*, *Іскриня (XIV ст.)*, *Кожухів (XV ст.)*, *Кусиківці (XV ст.)*, *Лісне (XV ст.)*, *Літин (XIV ст.)*, *Медведівка (XVI ст.)*, *Миколаївка (XVI ст.)*, *Микулинці (XVI ст.)*, *Олександрівка (XIV ст.)*, *Садове (XVI ст.)*, *Селище (XVI ст.)*, *Супрунів (XIV ст.)*, *Трибухи (XVI ст.)*, *Уладівка (XVI ст.)*, *Літинські Хутори (XV ст.)*, *Майдан Грузький (XVI ст.)*, *Майдан Курилівський (XVI ст.)*, *Майдан Лисогірський (XV ст.)*, *Майдан Супрунівський (XVI ст.)*, *Новоселиця Літинська (XIV ст.)*, *Вонячин (XVI ст.)*, *Зиновинці (XVI ст.)*, *Осипівці (XIV ст.)*, *Янівці (XV ст.)*;

3) новоукраїнський (XVIII – XXI ст.), до якого відносимо 46 ойконімів: *Антонівка (XVIII ст.)*, *Балин (XVIII ст.)*, *Бруслинів (XVIII ст.)*, *Бруслинівка (XX ст.)*, *Вербівка (XX ст.)*, *Гавришівка (XX ст.)*, *Горбівці (XVIII ст.)*, *Городище (XX ст.)*, *Громадське (XX ст.)*, *Залужне (XX ст.)*, *Іванівці (XX ст.)*, *Кам'янка (XX ст.)*, *Кільянівка (XVIII ст.)*, *Краснопілка (XX ст.)*, *Кулига (XVIII ст.)*, *Лисогірка (XX ст.)*, *Літинка (XX ст.)*, *Літинські Хутори (Радянське, XXI ст.)*, *Лука (XIX ст.)*, *Лукашівка (XVII ст.)*, *Майдан-Бобрик (XX ст.)*, *Малинівка (XX ст.)*, *Матяшівка (XIX ст.)*, *Новоселиця (XX ст.)*, *Осічок (XIX ст.)*, *Осолинка (XVIII ст.)*, *Пеньківка (XVII ст.)*, *Петрик (XX ст.)*, *Пиківська Слобідка (XVII ст.)*, *Підлісне (XX ст.)*, *Ріжок (XVII ст.)*, *Соколівка (XVII ст.)*, *Теси (XVIII ст.)*, *Українка (XX ст.)*, *Шевченка (XX ст.)*, *Яблунівка*

(XVII ст.), Гута Літинська (XVII ст.), Майдан Борківський (XX ст.), Майдан Літинський (XVII ст.), Майдан Тrepівський (XVII ст.), Новоселиця-Залужна (XX ст.), Слобідські Хутори (XVII ст.), Бобрка (XVIII ст.), Петухи (XVIII ст.), Яцківці (XVIII ст.).

Як бачимо, найчисленнішу групу становлять ойконіми новоукраїнського

періоду і майже не представлені назви протоукраїнського. А це свідчить про те, що ойконімна система Літинського району є відносно молодою і, зважаючи на постійні процеси перейменування, їй притаманний своєрідний динамізм у вигляді постійного її доповнення та часткового оновлення.

Якщо класифікувати ойконіми Літинщини за типом населеного пункту, то всі вони відносяться до комонімів – назв поселень сільського типу. Астіонімів, або полісонімів – назв поселень міського типу – нами не виявлено.

Спірним залишається питання класифікації *селища міського типу Літин*, яке є проміжним населеним пунктом між містом та селом (за кількістю населення – це село, за зайнятістю населення у промисловості та сфері послуг – місто), а тому може належати як до комонімів, так і до полісонімів, оскільки окремого терміна для ойконімів такого типу мовознавцями запропоновано ще не було.

Тому ми пропонуємо доповнити цю класифікацію новою групою назв населених пунктів – вілурбаноніми (від латин. *villa urbana* – селище міського типу), до якої віднесемо селища міського типу, що знаходяться ще на етапі урбанізації.

Також цю типологію у нашому випадку варто доповнити ще одним терміном, запропонованим у монографії М. М. Торчинського [93, с. 330], – мікроойконімами, до яких віднесемо неофіційні назви певних територій у кожному селі – кути, які ми проаналізуємо в наступному розділі.

За семантичним наповненням усі назви населених пунктів Літинського району класифікуємо у такий спосіб:

I. Прості ойконіми:

1) ойконіми відонімного походження:

а) від антропонімів – *Антонівка, Гавришівка, Дядьків, Лукашівка, Матяшівка, Миколаївка, Олександрівка, Осолінка, Петрик, Петухи, Супрунів, Шевченка, Іскриня*; патроніми – *Багринівці, Дашківці, Дяківці, Зиновинці, Іванівці, Кусиківці, Микулинці, Осипівці, Янівці, Яцківці*; ойконім, що походить від теоніма – *Вонячин*;

б) від топонімів – від гідронімів, а саме потаонімів (назв річок) – *Бобрка*; від ойконімів – *Радянське, Трибухи, Українка, Уладівка*;

2) ойконіми відапелятивного походження:

а) назви, пов'язані з флорою – трави, квіти, ягоди, плоди – *Бруслинів, Бруслинівка, Вишенька, Ріжок, Яблунівка*; ліси, луги, дерева – *Вербівка, Залужне, Івча, Лісне, Лука, Осічок, Пеньківка, Підлісне, Садове, Сосни*;

б) назви, пов'язані з фауною – птахи – *Горбівці, Журавне, Соколівка*; тварини – *Медведівка*;

в) назви, що вказують на особливості рельєфу – *Балин, Бірків, Вінниківці, Кам'янка, Кільянівка, Кулига, Літин, Літинка*;

г) назви, які містять дію або рід зайнятості – *Гончарівка, Теси*;

д) назви, пов'язані з предметами одягу – *Кожухів*;

е) назви, що дають фізико-географічну характеристику поселення – *Городище, Громадське, Селище*.

II. Складні ойконіми:

1) відантропонімний ойконім, що утворився за моделлю «антропонім + апелятив, що вказує на характер поселення» – *Іванопіль*;

2) відапелятивні ойконіми:

а) «кольороназва + космонім» – *Білозірка*;

б) «якісна ознака + назва, пов'язана з предметом одягу» – *Краснопілка*;

в) «часова вказівка + назва, що містить дію» – *Новоселиця*;

г) «якісна ознака + назва, що вказує на особливості рельєфу» – *Лисогірка*.

III. Складені ойконіми:

1) ойконіми, атрибути яких вказують на характер місцевості, де знаходиться поселення: *Майдан Борківський, Майдан Грузький, Майдан Курилівський, Майдан Лисогірський, Новоселиця Залужна, Слобідські Хутори;*

2) ойконіми, атрибути яких вказують на відношення поселення до конкретних сусідніх чи віддалених інших населених пунктів або на саму їх локалізацію: *Гута Літинська, Літинські Хутори, Майдан-Бобрик, Майдан Літинський, Новоселиця Літинська, Пиківська Слобідка;*

3) ойконіми, атрибути яких виражають належність поселень конкретним особам: *Майдан Супрунівський, Майдан Трепівський.*

Отже, класифікувавши ойконіми Літинського району за семантикою, робимо висновок, що, незважаючи на відносно невелику кількість населених пунктів Літинщини, їхні назви суттєво різняться між собою за ознакою змістового та мотиваційного навантаження залежно від того, коли, ким і за яких умов виникло те чи те поселення.

За способом творення назви населених пунктів Літинського району класифікуємо у такий спосіб:

I. Ойконіми лексико-семантичного способу деривації:

1) ойконіми, що виникли внаслідок онімізації апелятивів:

а) назв одиничних або множинних примітних об'єктів: *Вишенька, Кулига, Лука, Сосни;*

б) назв типів самих поселень: *Городище, Селище;*

2) ойконіми, що виникли внаслідок трансонімізації:

а) гідронімів: *Бобрка;*

б) антропонімів: *Петрик;*

в) ойконімів: *Трибухи;*

г) патронімів: *Багринівці, Дашківці, Дяківці, Зиновинці, Іванівці, Кусиківці, Микулинці, Осипівці, Янівці, Яцківці;*

д) прізвиськових глузливих назв мешканців конкретних поселень: *Петухи.*

II. Ойконіми лексико-синтаксичного способу деривації (складені атрибутивні назви): *Гута Літинська, Літинські Хутори, Майдан-Бобрик, Майдан Борківський, Майдан Грузький, Майдан Курилівський, Майдан Лисогірський, Майдан*

Літинський, Майдан Супрунівський, Майдан Тrepівський, Новоселиця Залужна, Новоселиця Літинська, Пиківська Слобідка, Слобідські Хутори.

III. Ойконіми морфолого-синтаксичного способу деривації:

1) назви, що виникли в результаті основоскладання: *Білозірка, Краснопілка, Лисогірка, Новоселиця, Іванопіль;*

2) назви, що виникли шляхом субстантивації колишніх означень у давніх атрибутивних складених назвах поселень: *Громадське, Лісне, Радянське, Садове.*

IV. Ойконіми морфологічного способу деривації:

1) назви, що виникли шляхом приєднання до твірної основи (апелятива чи оніма) ойконімотворчого форманта:

а) -івк- (-ївк-): *Антонівка, Вербівка, Гавришівка, Гончарівка, Кільянівка, Лукашівка, Малинівка, Матяшівка, Медведівка, Миколаївка, Олександрівка, Пеньківка, Соколівка, Уладівка, Яблунівка;*

б) -ів-: *Бірків, Дядьків, Кожухів, Супрунів;*

в) -івц-: *Вінниківці, Горбівці;*

г) -ин-: *Балин, Вонячин, Іскриня, Літин;*

д) -ок-: *Осічок, Ріжок;*

е) -ч-: *Івча;*

є) -н-, -к-, -инк-: *Журавне, Кам'янка, Осолінка;*

ж) -инів-, -инівк-: *Бруслинів, Бруслинівка;*

2) назви, що походять від форми родового відмінка відповідного антропоніма: *Шевченка;*

3) здрібнілі назви поселень, що розташовані поруч або на віддалених теренах: *Літинка, Українка;*

4) назви, утворені префіксальним способом на базі колишніх прийменникових назв: *Залужне, Підлісне;*

5) назви, утворені шляхом твірної основи: *Теси.*

З цієї класифікації помітно, що домінуючими є назви морфологічного способу деривації, які є найдавнішими та визначальними для ойконімної системи не тільки Літинщини, а й України в цілому. Найменше репрезентовані назви морфолого-синтаксичного способу деривації.

Загалом, проаналізувавши ойконіми Літинського району за вищезазначеними класифікаціями, робимо висновок, що всі вони, за винятком смт Літин, для якого ми ввели новий термін – вілурбанонім, є комонімами переважно староукраїнського та новоукраїнського періоду утворення, які характеризуються розмаїтим семантичним та словотвірним наповненням, що зумовлено суспільно-економічними та ідеологічними умовами життя мешканців того чи того населеного пункту у відповідний час його заснування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів : Світ, 1990. 143 с.
2. Проблемні питання деривації українських ойконімів // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2013. Вип. 6(2). С. 10–20.
3. Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк, Є. А. Карпіловська [та ін.]. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 831 с.

*Анастасія Медведєва (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ СЕЛА ПОПІВЦІ БАРСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

Мова перебуває в нерозривному та безперервному зв'язку з духовною культурою нації. Саме за допомогою мовних засобів можна всебічно охарактеризувати здобутки народної культури, яка у свою чергу сприяє розвитку мови.

Важливим аспектом духовної культури українського народу є календарна обрядовість, яка здавна символізує циклічність та неперервність життя. Кожен обряд є послідовністю певних дій, які вербалізуються і зберігаються в лексичній системі української діалектної мови.

Діалектні тексти досі зберігають важливу інформацію про світогляд українців, тому дослідження особливостей народного мовлення досі не втрачає актуальності.

Вивчення обрядової лексики та фраземіки на матеріалі сучасних текстів живого мовлення уможлиблює поглиблення лексикологічних і фразеологічних досліджень української мови, пізнання мовленнєво-мисленнєвих процесів людини, її духовної сутності, сприйняття навколишнього світу та усвідомлення свого місця в ньому [Єрмоленко].

Досліджуючи мовні явища крізь призму національної культури (духовної та матеріальної) на матеріалах розповідей про традиційні календарні обряди, маємо змогу не лише глибше пізнати людину як носія глибоких знань та уявлень про світ та життя в ньому, а й дослідити принципи мовної організації світогляду, взаємовідносин, подій [Коваленко 2017: 4].

Вивченню календарної обрядовості в аспекті етнолінгвістики присвячені праці М. Возняка («Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записах Михайла Пйотровського») [Возняк 1995], де поданий детальний опис календарних свят з деталізацією обрядів, С. Толстая ґрунтовно дослідила поліський народний календар в етнолінгвістичному аспекті [Толстая 2005], Л. Савченко у праці «Феномен етнокодів духовної у фразеології української мови» [Савченко 2013] подала особливості відображення ментальності українців у фразеологізмах, зокрема і елементами, що стосуються народних календарних обрядів.

Мета статті полягає в дослідженні календарної обрядовості села Попівці Барського району Вінницької області в аспекті етнолінгвістики, вивчення мовних особливостей місцевої говірки на основі діалектних текстів, що фіксують назви обрядових дій, пов'язаних з календарними святами.

Джерельною базою дослідження є говіркові тексти з описом календарних обрядів, записані від корінних жителів села Попівці Барського району Вінницької області.

Цикл календарних свят у селі Попівцях Барського району Вінницької області розпочинався зі святкування Нового року. Люди зустрічали його з веселощами та взаємними

привітаннями: Чогос' в Поп'їуц'ах було завед'ено / шо йак но п'разн'іки / то на новий р'ік устр'ічати / по'том на Маланки хо'дити / перид'а'галис'а дуже / і кожу'хи і ус'о пона'т'агайут на'себи / дуже на'машчувалис'а ус'ім / то хо'дили на Маланки / то дуже було п'рийн'ато / і кол'аду'вали // гостин'ці да'вали / винисут гор'іхи / йаблука / це та'к'і були гостин'ці // ну то'д'і 'церкви ни'було / то йа'к'і ж були та'к'і обр'ади // ну так со'б'і с'ходилис'а / у Поп'їуц'ах ус'і знали од'н'і 'одних // (Чайковська К. А., 1933 р. н.).

У поданому записі говіркового мовлення відтворено обряд маланкування – народного театралізованого дійства, яке супроводжувалося переодяганням, виконанням вітальних пісень та побажань. Зафіксовано такі обрядові дії: на Маланки хо'дити (маланкувати) – стійкий народний фразеологізм, побудований за моделлю дієслівного словосполучення; перид'а'галис'а дуже / і у кожу'хи і ус'о пона'т'агайут на'себи, на'машчувалис'а – опис народного переодягання у Козу – символ язичницького жертвоприношення; гостин'ці да'вали – дія обдаровування колядників та маланкарів, виражена дієслівним словосполученням; винисут гор'іхи / йаблука – обрядове пригощання, подяка за коляду чи щедрівку горіхами та яблуками, що символізує щедрість господарів та достаток оселі.

Ще однією назвою свята Меланії є ш'чедрий'веч'ір. Таку назву свято має через те, що традиційно готували «щедру», тобто найбагатшу кутю. М. Возняк зазначає, що «кутею називали пшеничну або ячну кашу, крупи на яку розтираються у спеціальних ручних ступах» [Возняк 1995: 307]. До куті додавали мак, що символізував оберіг від усіх злих сил та мед, що здавна був символом достатку.

Однією з особливих форм подяки за щедрівку в селі Попівцях було пригощання соняшниковим насінням, яке символізувало багатство і добробут: 'Зараз ни з'найу / йак шчедруйут / а кол'ис' шчедрумвали / ну 'того в'ін нази'ва'ус'а ш'чедрий'вечер / шо 'д'іти йшли / сп'і'вали п'ід в'ік'ном / а хаз'айка ви'носила йім гор'іхи / 'нав'ім' 'сон'ашник / бо йа хо'дила шчедрувати / то ви'носили 'сон'ашник // і йа бумла 'рада ни тим / шо та'ки 'сон'ашник / а тим / шо ми'н'і 'дали // хо'дили 'поп'ід

ха¹ти і х¹лопчики // Ш¹чедрий¹ веч¹ір / добрий¹ веч¹ір / добрим¹
л¹уд¹ам на здо¹ровія // ну а¹дал¹і йа¹ ўже за¹була // (Тограч Є. А.,
1931 р. н.).

Серед назв обрядових дій у поданому уривку можна зазначити такі: *шчедруйут* – дія, що передбачає виконання обрядової пісні. На фонетичному рівні збережено подільську діалектну рису – твердий [т] у дієслівних формах 3-ої ос.; *виносили сон'ашник* – дія обдаровування, подяки за привітання, виражена дієслівним словосполученням. На фонетичному рівні вимова збігається з літературною нормою.

Найважливішим святом зимового циклу є Різдво Христове. Це свято синтезує давні язичницькі та нові християнські обряди. Передуює Різдву Святий вечір, коли, за релігійними легендами, народжується Христос: *Ну ни з¹найу / ко¹лис¹ так ка¹зали / шо два¹нац¹ім¹ стра¹ў / а чо¹го два¹нац¹ім¹ стра¹ў / бо два¹нац¹ім¹ а¹постол¹ів / ну тут вже йа¹ буду висту¹пати йак ате¹їїст / це Ісус Хрис¹тос т¹уд¹і ро¹ди¹ўс¹а / то де ж ў н¹ого ше були а¹постоли? // нек¹ли пиро¹ги / ну так йак рошчи¹найец¹а т¹істо на л¹уб¹і пир¹іж¹ки / али ро¹били з груш¹ками / ва¹рили су¹х¹і груш¹ки / ви¹мали серцо¹вину / ну ни було то¹д¹і шо перикру¹тити на шо / да ни було / а тер¹ли ў ма¹к¹ітр¹і / і т¹і пир¹іж¹ки були дуже добр¹і // (Тограч Є. А., 1931 р. н.).*

Цей говірковий запис засвідчує синтез язичницьких та християнських релігійних традицій. Від язичництва в обряді збережено приготування страв, якими задобрювали сили природи, проте з прийняттям християнства обряд набув нового сакрального значення.

У поданому тексті висвітлені такі обрядові дії: *некли пироги / варили су¹х¹і груш¹ки / терли ў ма¹к¹ітр¹і* – дії, пов'язані з приготуванням святкової страви, виражені дієслівними словосполученнями.

Зі Святвечора розпочинається різдвяний цикл свят. Різдво ознаменоване виконанням колядок, якими сповіщають про народження Ісуса. За словами місцевих жителів, у селі побутував такий обряд Коляди: *Кол¹адни¹ки ход¹ат / бо ко¹лис¹ і м¹її тато хо¹ди¹ў / це н¹іби / йак йа хвал¹ўс¹а // мого бат¹ка шчи¹тали / шо в¹ін чесна л¹удина / вибрали йо¹го у церкв¹і / но*

нази/вали йо/го / йак/старшиї ў ц'її з/руп'і // ве/рето /з/рош'і / ўс/о
там да/вали йї/му / а в'ін да/ваў ў /церкву / ну то хо/дили ў
/кажну/хату /і хто шо м'іг / то /даў / но це було / йа ни /знайу /
йа/киї це /р'ік буў / /пеўне / оку/пац'їя // були пере/ваги / йак/шо
та/ка /б'ідна /баба йак /їа / то чо/го ж до /нейї їти // ну
прив'і/тали / /баба там /дала /з/риўн'у / а/ли йак п'і/шоў до
хаз/айїна / а в'ін нак/риў ст'іл / /гарно п'риїнаў йїх / то до та/ких
хо/дили / ни то шо на дво/р'і кол'а/дували / а ше і у /хат'і / і
в'і/тали хаз/айїна і хаз/айку / ба/жали йїм /добро/го здо/роў'а //
(Тограч Є. А., 1931 р.н.).

Для цього обряду головним є виконання колядок – різдвяних вітальних пісень, що сповіщають про народження Христа. Обрядові дії у поданому уривку тексту, мають такі морфологічні форми вираження: *Кол/адни/ки /ход/ат* – просте неускладнене речення; *в'і/тали хаз/айїна і хаз/айку* – складне дієслівне словосполучення; *ба/жали йїм /добро/го здо/роў'а* – складне дієслівне словосполучення. Серед фонетичних особливостей назв обрядових дій варто виділити ствердіння [т'] у дієсловах 3-ої ос.; поява епентетичного [л'] після губних.

Важливим для Різдва є також відвідування церковного богослужіння: *На Р'із/д/во /ба/бка / /бат'кова /ма/ма ўс/о
го/товила на це Р'із/д/во / вип'і/кала ўс/о / ва/рила / до /церкви йї/ли
/ /весило / /дуже /рад'існо було //*

Завершальним у зимовому циклі є свято Водохреще. Назва має прозору семантику, закарбовуючи обряд освячення води.

Особливості освячення води висвітлені у говірковому записі: *Було ко/лис' / /зараз то /р'ідко / на ста/ву ро/били хрест з
/л'оду / при/кра/шали /ну /бориш ко/лис' та/киї ро/били/ /квасили
/ц'її / сто/лов'і бура/ки/ і ви/ходила /йушка та/ка чер/вона / і цеї
хрест обли/вали ну /тойу /йушкою / в'ін буў /дуже /гарний /
чер/воний / і там на /р'іц'і с'ва/тили /воду / ка/зали / шо пом'і/чна
/ /декому помогло / а /декому на/шкод'іло / бо той / шо на/йїс'а
/ /добре і на/пиїс'а во/ди / тому помогло / а той / шо на/пиїс'а
/т'іки го/р'їўки / /тому пом'і/шало //* (Тограч Є. А., 1931 р. н.).

Специфіка народного святкування виражена такими обрядовими діями: *ро/били /хрест з /л'оду* – дія, що висвітлює підготовку ополонки для ритуального омивання водою,

виражена складеним словосполученням дієслівного типу. Варто зауважити, що саме ополонка у вигляді хреста символізувала освячення води. Для більш естетичного вигляду цю ополонку прикрашали *борш'чем* – розведеним соком столового буряка.

Весняно-літній цикл свят розпочинається з Вербної неділі. Як правило, це остання неділя перед Великоднем. У цей день освячують лозу, тому свято має таку назву. Ця традиція висвітлена в уривку діалектного тексту: *Навис'н'і ўс'і хо'дили ў 'церкву / с'ва'тили ло'зу / вер'бу / 'пот'ім ви'ходили з 'церкви / о'дин 'одного т'і'ейу вер'бойу 'били / при'казували / ни 'яа 'б'іу / вер'ба 'б'іе / за 'тижди 'Великден' // при'ходили до'дому с 'цими г'іл'ками / застаў'али 'б'іл'а са'райу / на го'род'і / і ше 'нав'іт' хо'дили на 'кладбища / на мо'гилу 'ставили т'і г'іл'ки //* (Круцик Є. І., 1939 р. н.).

На фонетичному рівні в цьому уривку ісуємо типову фонетичну рису подільського говору – ствердіння [в'] перед палаталізованим [с'] – *с'ва'тили*.

На лексичному рівні збережений старослов'янськ *кладбища*, паралельно у говірці функціонують такі назви місць поховань, як *ц'винтар* і *кла'довище*.

На п'ятдесятій день після Великодня святкують *Зелені' с'ва'та*, мотивуючи назву тим, що хату прикрашають татарським зіллям (*кат'раном*) та зеленим листям жасмину: *'Хату прикра'шали / 'як 'як'а госпо'дин'а / кот'ра б'і'лила / кра'сила г'линойу / бо то'д'і 'краски ни 'було / 'може 'було / но ни ўс'іх / чип'л'али зи'лене 'лис'т'а / то'го нази'вали Зелен'і с'ва'та / то'му шо це 'як поцер'коўному / це ни Зелен'і с'ва'та // 'первий 'ден' 'яа ўже за'булас'а / 'другий ден' / це С'ва'того 'Духа / а 'л'уди нази'вали Зелен'і с'ва'та / бо чип'л'али зи'лене 'лис'т'а //* (Круцик Є. І., 1939 р. н.).

Одним із головних свят літнього циклу є *Івана Ку'пайла* (у християнському календарі Івана-Хрестителя), яке в минулому було чи не найважливішим в усій календарно-обрядовій системі українців.

У с. Попівцях Барського району Вінницької області ще досі збереглися традиції прикрашання Купальської верби: *На Івана Ку'пайла да / во'дили хоро'води 'б'іл'а / за'копували вер'бу /*

прикрашали їй'її їс'їма / йак сказати / в'їночки / їс'акими
'кв'їтами / а 'пот'їм робили хоро'вод 'б'їл'а вер'би // нак'їнец'
ла'мали т'ї г'їл'ки і розби'рали до'дому / ки'дали на огир'ки / шоб
огир'ки 'гарн'ї були //.

Завершувалися календарні свята в селі ворожінням на
Анд'р'їа, проте цей обряд трансформувався. Замість випікання
калито і традиційних вечорниць, дівчата ворожили на папері: На
Анд'р'їа ми зби'ралис'а їс'ї вечором і воро'жили // ї та'р'їлку
к'лали бу'мажку / п'їд'пал'ували / то'д'ї 'клали прикла'дали до
ст'їни / шоб в'їдби'валас'а т'їн' 'цейї бу'мажки // і ми'н'ї на ц'її
бу'мажц'ї 'випаў // а в'їн то'д'ї к'їн'чаў 'дес'їт' к'лас'їў / і п'їшоў
на Дон'бас / і пока'заўс'а ми'н'ї шах'т'ор / так в'їн дир'коче ту
ст'їну / то 'вугл'а / це їсе за'помнилос'а ми'н'ї до 'цейї по'ри //
(Пустовїт Г. В., 1934 р. н.).

У наведеному уривку засвідчено такі назви обрядових дій:
воро'жили, к'лали бу'мажку, п'їд'пал'ували.

Аналіз обрядових текстів дав змогу не лише детально
ознайомитися з місцевими народними звичаями, а й вивчити
діалектні особливості подільської говірки:

На фонетичному рівні було виявлено такі риси подільського
говору:

– повне наближення [е] до [и] у ненаголошеній позиції –
навис'н'ї, хрис'тити, у'мени, си'ло;

– чергування [е] // [ї] перед складом з голосним повного
творення [ї] – в'їс'їл'а;

– відсутність чергування [о] // [е] після шиплячих та [й] –
'вечера;

– заміна [е] // [о] після пом'якшених приголосних – їс'о,
їс'о ром'но;

– ствердіння [р'] – ве'черали;

– ствердіння [в] після [с'] – с'ва'тили;

– ствердіння шиплячих – чип'л'али;

– уживання [у] на місці [о] – ту'д'ї, спук'їно;

– відсутність подовження приголосних в іменниках
середнього роду II відміни в позиції після голосних перед давнім
закінченням -ьїе – в'їс'їл'а, 'з'їл'а;

– перезвук [а] в [ї]: 'дес'їт';

– епентетчні приголосні [л], [н] після губних – *у́ремн'а, здо́роул'а*;

– синкопа [л'] – *хто с'к'іки'хоче*.

На морфологічному рівні виявлено такі риси:

– характерний для подільського говору стверділий кінцевий [т] у дієсловах 3-ої особи однини і множини теперішнього часу і 2-ої особи множини наказового способу – *по́ломл'ат, 'ход'ат, кла́дут*;

– збереження форми числівника *один* з початковим Є і його рефлексом Ī (*єдь->їд-*) поширене в багатьох південно-західних говорах – *їїд'ного*;

– у південно-західних діалектах іменники типу *люди, гості* в род. відм. множини здебільшого мають закінчення *-ий* – *л'удий, гост'ий, д'ї'тий*.

На лексичному рівні спостерігаємо вживання давніх лексичних форм *п'разник, жи'н'іх*, запозичень з німецької мови через польське посередництво – *'бинда* ‘стрічка’ [ЕСУМ т. 1 1982: 184], з італійської через, імовірно, російське посередництво *бу'мажки* ‘папірці’ [ЕСУМ т. 1 1982: 294-295], російської – *шчи'талос'а* ‘вважалося’.

На синтаксичному рівні засвідчено еліпсовані конструкції, спричинені спонтанністю мовлення: *'Пол'ана нази'вайец'а / це була / тут 'жили коза'ки / і ц'а 'пол'ана / тут зби'ралис'а / йак'шо хтос' прийїж'джау' / шоб зби'ралис'а коза'ки / то зби'ралис'а на 'пол'ан'і / то зби'ралис'а ўс'і тут на 'кон'ах і 'їїхали ў Брацлаў //*.

Загалом календарна обрядовість села Попівці Барського району Вінницької області насичена самобутніми культурними традиціями, які були частково втрачені у добу соцреалізму через заборону релігії, проте зараз активно відроджуються. Тексти ж на обрядову тематику зберігають архаїчну обрядову лексику, типові говіркові риси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років ХІХ століття у записі Михайла Пйотровського // Записки наукового товариства імені Тараса Шевченка. Праці Секції етнографії та фольклористики. Львів, 1995. С. 303–349.

2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. кол. :

О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ : Наук. думка, 1982–2006.

3. Єрмоленко С. Сучасна літературна мова і діалекти [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://kulturamovuy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine6-2.pdf>

4. Коваленко Н. Д. Етнолінгвістика. Традиційні календарні обряди : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 116 с.

5. Толстая С. М. Полесский народный календарь. Москва : Издательство "Индрик", 2005. 600 с.

6. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.

*Людмила Михальчук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ГОВІРКИ С. КАЛАРАШОВКА РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Як відомо, українська діалектна мова поширена не лише на території України, але і поза її межами, зокрема в Республіці Молдова. На території республіки проживають приблизно 280 тис. українців – 8,4% від усього населення, більшість з яких щоденно спілкуються українською. Причини цього феномену знаходимо в історії. Опрацювавши історичні студії, ми запевнились у тому, що український етнос існував на території сучасної Молдови споконвіку: землі лівого та правого берегів Дністра ще з I ст. входили до складу Антської держави, згодом їх заселяли племена тиверців, а у XII ст. вони підпорядковувались Галицько-Волинському князівству. За часів існування Молдавського князівства в його північній частині проживало 60% русинів-українців. На території Молдавського князівства була поширена старослов'янська, згодом західноруська мова, а молдовська мова набуває поширення аж у XVII ст. [Історія 2002: 18–35]. Про нечіткі

кордони та змішання народів відомо і за часів Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, СРСР. Фактично, довгий час молдовани та українці порубіжжя були одним народом зі спільною мовою, історією, традиціями, а чіткий політичний кордон між ними утвердився лише після здобуття країнами незалежності. Тому на півночі Республіки Молдова дотепер існує велика кількість населених пунктів, де проживають етнічні українці, які залишаються вірними своїй словесній традиції.

Століття співіснування різних народів на одній території призвели до колоритної мовної картини в Республіці Молдова. К. С. Кожухар зауважує, що «діалектна картина української мови в республіці дуже строката. В українських говірках півночі Молдови наявні риси карпатських, наддністрянських, волинських, подільських говорів. У багатьох селах, заснованих переселеннями з різних регіонів, внаслідок складного процесу взаємодії різнодіалектних елементів, привнесених їх носіями, витворилися самобутні українські говірки, котрі ввібрали в себе окремі риси тієї чи іншої діалектної основи» [Кожухар 2005: 91].

Предметом нашого дослідження була говірка с. Каларашовка Окницького району Республіки Молдова. Село розташоване на правому березі Дністра, межуючи з м. Могилів-Подільський Вінницької області, воно було засноване в 1622 році каларашами – господарськими слугами в Молдавському князівстві, а населене, за переказами старожилів, біженцями з України в часи Хмельниччини. Історичних документів, що стосуються Каларашовки, збереглося дуже мало. Вони, в основному, пов'язані з монастирем святого Сави та вотчинами навколо нього. За даними перепису 2004 року, у селі Каларашовка проживало 1725 осіб, 90,67% з яких етнічні українці.

Для дослідження ми використали автобіографічні тексти записані та затранскрибовані від місцевих жителів.

На фонетичному структурному мовному рівні говірки с. Каларашовка Окницького району Республіки Молдова ми зафіксували низку фонетичних особливостей.

Нерозрізнення /e/, /и/ в ненаголошеній позиції: *ве^улика, бли^ез^н'ата, се^уст'ра, за'кончи^ела, Кише^у'н'ов'і, 'дуже^у, пок'лади^е, ве^у'черайем.*

Відсутність національного чергування /o/, /e/ з /i/: *'м'ест'і, за'кончи^ела, 'н'ечку, т'рошки, моло'д'ож, по'том.*

Акання: *по разпора'жен'у, хара'шо, на кар'і'дор'і.*

Наявність вставних /л'/, /н'/ після губних приголосних: *го'товл'ат, понаго'товл'ат, в'ремн'а, здо'роўл'а.*

Субституція: *ф'л'ашки, сва'тили, 'дуже ме'не фа'лили.*

Оглушення: *'т'ашко, х'л'іпчик, ф'л'ашки.*

Дисиміляція: *счи'тати, 'лекше^у.*

Відсутність подовження приголосних після голосних перед давнім -б'є: *жи'т'а, по разпора'жен'у, в'і'с'іл'а.*

Твердість приголосного /т/ у дієсловах 3-ї ос. одн. і мн. теп. ч. і 2-ї ос. мн. наказового способу: *сто'їт, хо'т'ат, си'д'ат, з'найут.*

Відсутність переходу зубних приголосних у шиплячі в дієслівних формах: *си'д'у, про'ход'у, при'ход'у, 'нос'у, запла'т'у, зак'рут'уйут.*

На рівні морфології в говірці зафіксовані певні особливості в таких частинах мови, як іменник, дієслово, дієприкметник, прикметник, числівник.

Двоїна: *дві се^устрі, йа'йец' двоїе, со'с'ід'і дв'і, дв'і 'комнат'і, дв'і 'сутки.*

Хитання категорії роду іменника: *о'л'ійом, о'л'ій, су'с'іда.*

Відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи: *кон'ов'і, Кише^у'н'ов'і, сара'йов'і, в о'л'ійов'і.*

Закінчення -ох у формі М. в. іменників: *по 'л'уд'ох ро'били ми уд'вох, у грúд'ох.*

Форми найвищого ступеня порівняння прикметника, утворювані за допомогою частки *самий*: *'сама мо'лоч:а, 'сама с'тарша, 'самий 'менчий.*

Поширений дієслівний суфікс -ова-: *сп'іку'л'іровала, по'радовала.*

Особливі форми числівників: один – *йід'на, йід'нойі, йе'ден*, три – *т'ретога, т'ретому*, шість – *ш'іс'того*, сім –

с'ід'мого, чотирнадцять – *штур'нац'ім'*, дев'ятсот – *д'ів'і'цот* тощо.

Творення дієприкметника за допомогою суфікса *-ан(ий)*: *о'формл'аний*.

Уживання нетипових префіксів і суфіксів: *ўс'тидно*, *ўр'вала*, *ко'ровинка*.

На синтакстичному рівні в досліджуваній говірці зафіксовано такі специфічні сполучники:

1) сполучник **би** 'щоб': *а йа м'іч'тала / би ц'і 'д'іти п'іш'ли ўш'колу мо'її //*

2) **т'її** 'та й': *ота'ка перист'роїка була йа'кас' // т'її так ка'н'ешно //*

3) **но** 'але': *хоч во'ни не припода'вали ў'мене тут / но во'ни ме'не з'нали //*

Сполучник **а** набуває значення приєднання і є найбільш частовживаним: *таї йа п'іш'ла во'ди / а 'воду но'сили на ко'ромисл'і / а в'ін і'де / в'ін і'де з во'ди ц'ей со'с'ід / а йа ўже ни'су 'воду / в'ін 'каже 'Ган'а / і'ди / бо тої ка'цан у'же п'ішоў / а йа 'кажу / 'добре //*

Спостерігаємо прийменник **чо** 'чому': *ти йїї зл'іст' зро'биў / а чо ж йа 'майў так да'леко с'ти? //*

Також говірці с. Каларашовка Окницького властиве вживання нетипових приймеників, як-от: **на** *кар'і'дор'і*.

Поширені конструкції *п'іш'ла во'ди*, *п'іш'ла за во'дойу*, та конструкції в

Р. в. - З. в.: *дам в'ін'ка*, *до'їїла ко'рови*.

Каларашовська говірка багата на нетипові для літературної мови лексичні одиниці, наприклад: *куш'тина* 'стовбур та листя кукурудзи', *штурпа'ки* 'стовбури рослин, тонке гілля, хмиз', *са'ша* 'бруківка'.

З усього фактажу зафіксованих лексем можна виокремити архаїчні: *в'рем'а* 'час', *лиг'нути* 'ковтнути', *'годен* 'здатен, можу' та інші.

Безумовно, у говірці функціонують деякі русизми: *'опшим* 'загалом', *ка'н'ешно* 'звичайно, звісно' тощо.

Не зважаючи на географічну близькість до України і постійну взаємодію з українською літературною мовою та її

носіями, у говірці існує досить велика кількість румунізмів: *мама'лига* 'каша з кукурудзяної муки', *пан'шойі* 'кукурудза', *гогош'і* 'ягідки, будь-що їстівне невеликої круглої форми', *гра'д'іна* 'клас як етап навчання у школі', *фриже'тури* 'смажені шматочки тіста, хрусти', *ве"р'тута* 'рулет із тягненого тіста з фруктовою або сирною начинкою'.

Говірці с. Каларашовка Окницького району Республіки Молдова властивий цілий ряд особливостей подільського говору. Це, зокрема, нерозрізнення /e/, /и/ в ненаголошеній позиції, наявність епентетичних /л'/, /н'/ після губних приголосних, відсутність подовження приголосних після голосних перед давнім -ьje, твердість приголосного /т/ у дієсловах 3-ї ос. одн. і мн. теп. ч. і 2-ї ос. мн. нак. сп., відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи, закінчення -ох у формі М. в. іменників, творення форм найвищого ступеня порівняння прикметника за допомогою 'самий, 'сама, закінчення -ох у формі М. в. іменників та інші. З огляду на це, констатуємо що материнською основою говірки с. Каларашовка Окницького району Республіки Молдова є подільський говір південно-західного наріччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Республіки Молдова. З найдавніших часів до наших днів / Асоціація учёных Молдовы им. Н. Милеску-Спэтару. Кишинів, 2002.
2. Кожухар К. С. Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи) // Українці Молдови. Історія і сучасність / укл. В. Г. Кожухар, К. С. Кожухар. – Chişinău, 2005. – С. 89–108.

*Ольга Поліщук (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.*

СЕМАНТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СЛОВАХ АВТОРА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. СТЕЛЬМАХА «ДУМА ПРО ТЕБЕ»)

Художня література, відображаючи за допомогою художніх образів усі грані людського існування, взаємин, почуттів, покликана задовольняти естетичні потреби суспільства. Кожен письменник із допомогою певних мовних засобів намагається створити власний, упізнаваний усіма стиль. Як вдало зазначає Х. І. Дідух, індивідуальність авторського стилю полягає в наявності специфічної сукупності авторських стилістичних прийомів, характеризується наявністю певного принципу відбору і комбінації різних мовних засобів та їх трансформацій у запропонованій автором концепції. Ідіостиль передбачає вербальну форму вираження індивідуально бажаних автором мовних засобів і їх граматичних та лексичних значень [Дідух 2012: 1].

Цікавою в цьому аспекті є творчість М. Стельмаха. Незважаючи на величезну кількість праць, присвячених різнобічному вивченню літературного доробку автора (Л. Авксентьєв, А. Бевзенко, Т. Врублевська, В. Загороднюк, Л. Козловська, Т. Ліщук, М. Миронюк, Л. Новіцька, Н. Сидяченко, Т. Ткаченко та ін.), вважаємо за доцільне звернути увагу на особливості введення прямої мови в контекст, що певною мірою відображають авторську своєрідність, індивідуальність, неповторність. Тому метою статті є з'ясувати семантичне навантаження експліцитних та імпліцитних вербальних складників у структурі слів автора (на прикладі роману «Дума про тебе»).

Якщо пам'ятати, що роль автора домінує в розумінні основної думки твору, то специфіка введення чужого мовлення особливо відображає індивідуальну манеру. В академічній граматиці вказано, що слова автора і речення, які безпосередньо відтворюють чуже мовлення, перебувають у загальнозмістовому зв'язку, який полягає в тому, що у складі

слів автора, як правило, наявні дієслова на позначення процесів мовлення або мислення, які обов'язково потребують конкретизації свого значення, тобто поширення іншими повнозначно-лексичними одиницями з об'єктним значенням (у межах простого речення) або ж підрядними реченнями з об'єктним значенням (у межах складного речення) [Білодід 1972: 429].

Існують різні класифікації дієслів мовлення, які вводять чужу мову в текст. Так, Г. Пашковська запропонувала у лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення виділяти чотири групи: 1) дієслівні лексеми, що характеризують зовнішній (акустично-фізіологічний) бік мовлення; 2) дієслова на позначення змісту мовлення; 3) дієслова, що характеризують комунікативний бік мовлення; 4) дієслова емоційного ставлення й оцінки [Пашковська 2008: 8]. В. Кодухов із-поміж дієслів, що вводять пряму мову, виділяв: а) дієслова, що позначають акт говоріння в загальному значенні; б) дієслова, що вказують на особливості говоріння, манеру, спосіб вимови; в) дієслова на позначення переживань і рухів, що супроводжують процес говоріння або мислення. Із-поміж дієслів, що не позначають актів мовлення але вводять пряму мову, виділяв: а) дієслова, що позначають міміку, жести, рухи, що супроводжують мовлення; б) дієслова, що позначають емоції, почуття, відчуття, внутрішній стан мовця; в) дієслова сприйняття – тоді, коли об'єктом сприйняття виступає чуже мовлення, яке автор або інша особа чує, читає чи сприймає іншим шляхом [Кодухов 1957: 18–21]. Групуєючи авторські введення за семантичним ядром, Г. Чумаков виділив 15 різновидів введенень внутрішньої прямої мови у текст, де детально схарактеризував можливі синоніми, використання прислівників, модальних слів тощо [Чумаков 1975: 121–123].

Аналіз різних класифікацій дозволяє зробити висновок, що автори все одно об'єднують ввідні дієслова мовлення за ключовим значенням «хтось комусь щось сказав / повідомив». Зважаючи на велику кількість та різнопланову семантику

дієслів, які безпосередньо вводять пряму мову в авторську розповідь у романі, зупинимося на двох групах таких лексем:

1) дієслова, що вказують на особливості говоріння, манеру, спосіб вимови. Особливо продуктивною у М. Стельмаха є лексема *зукати*, тобто «Голосно вимовляти, виголошувати які-небудь слова, звуки. ... Голосно лаяти кого-небудь, кричати на кого-небудь» (СУМ, 1, 492), яку він використовує майже на кожній сторінці роману: – *Яринко! – зукнув, як у школярські роки* (Ст, 16); – *А ми не старці, щоб просити! – стрепенув вустами Шаламай і зукнув на дітей: – Хлопці, на ярмарок!* (Ст, 57).

Інші лексеми розмежовуємо за відтінками у значеннях:
а) із різко негативною семантикою:

насваритися – «з погрозою виразити незадоволення чиєю-небудь поведінкою; полаяти» (СУМ, 5, 182): *Навіть руку приклав до того місця, де мала бути печінка, і насварився на чадо. – Сьогодні ж увечері занеси цю роздобичу* (Ст, 17);

визвірятися – «Звертатися до кого-небудь або відповідати комусь із нестриманим роздратуванням, злістю» (СУМ, 1, 396): – *Очманіла?! – визвірився на сестру. – Куди тебе лиха година несе?* (Ст, 29);

випалювати – «Несподівано і швидко сказати щось» (СУМ, 1, 447): *Богдан морщить чоло і випалює: – Я напишу присвяту Маргариті – найкращій дівчині у світі!* (Ст, 132);

відрізати – «Різко й коротко відповісти» (СУМ, 1, 630): – *З гостями, тату, ми сьогодні не будемо пити, – відрізав Артемон і, прикушуючи скло, пожадливо перехилив чарку* (Ст, 59);

гарикати – «Сердито покрикувати; бурчати» (СУМ, 2, 31): *Артемон рвонув двері до себе і вже з сіней гарикнув: – Коли ви згасаєте, мов хрест у печі, то не сійте попіл на чиєсь життя...* (Ст, 24);

обурюватися – «Виразити почуття гніву, незадоволення, роздратування» (СУМ, 5, 597): – *Чого ж він дурень? – враз обурилася Ярина* (Ст, 53);

чортихатися – «Лаятися, згадуючи чорта» (СУМ, 11, 364): *Омелян чоботом наступив на обронений кетяг калини, чортихнувся: – Говоріть, мамо, щось із відданицею, говоріть, бо як не поведу її по-людськи до шлюбу, то поведу до ополонки...* (Ст, 25).

б) із більш нейтральною семантикою і більш спокійним мовленням:

бідкатися – «Бути стурбованим чим-небудь; журитися, сумувати» (СУМ, 1, 177): *– Як же ти перепався, одні кістки всюди стирчать, а боки аж позлипались, – бідкалась мати, поки він умивався* (Ст, 139);

бурчати – «Докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь, дорікати комусь (СУМ, 1, 262): *– Добре, що не вовки трубили, – буркнув у вусища Шаламай і повернувся до незакінченої розмови* (Ст, 38);

бурмотіти – «Говорити невиразно, мимрити ...» (СУМ, 1, 262): *Давид Васюта бурмотів у роздуті ... вуса: – Господи, не одвертай своє всевидюче око від нас* (Ст, 17);

виправдовуватися – «Доводити свою правоту, невинність» (СУМ, 1, 459): *– Це ж, Маргарито Іванівно, в жарт, – почав виправдуватися Богдан* (Ст, 133);

зойкнути – «Голосно ... кричати (з жаху, відчаю, благаючи допомоги і т. ін.) ...» (СУМ, 3, 679): *– Ти що робиш? – злякано зойкнув той* (Ст, 130);

ляпати – «говорити щось недоречне, нерозумне» (СУМ, 4, 580): *Ще якось батько-небіжчик ... п'януруч ляпнув у шинку: – Аби можна було прикупити розуму, як сала на ярмарку, прикупив би його цілу бодню* (Ст, 97);

перекривляти – «Повторювати чий-небудь слова, підкреслюючи інтонацією своє негативне або насмішкувате ставлення до них» (СУМ, 6, 206): *– Січена калина, січена! – перекривив пісню дружок. – А я тебе на капусту посічу* (Ст, 52);

підштовхувати – «Спонукаати до чого-небудь, спрямовувати в потрібному напрямку ...» (СУМ, 6, 527): *– Вигадай щось, не думаючи, – підштовхує Іван* (Ст, 132);

хвалитися – «Хвалити себе, вихвалятися ким-, чим-небудь» (СУМ, 11, 33): – *Чого ж ти, донечко? Звикай перед дівуванням до наших язиків. Життя! – І пригорнув її, і похвалився:* – *Вже й господиньку маю. Спробуйте, що зготувала* (Ст, 145);

шептати – «1. Говорити, вимовляти щось дуже тихо, пошепки. 2. Розмовляти тихо, пошепки; шептатися» (СУМ, 11, 441), **прошептати** – «промовити пошепки» (СУМ, 8, 350): *Він розімкнув руки і устами, що мали поцілувати її, прошепотів:* – *З млинів смерті* (Ст, 44).

2) дієслова говоріння, що безпосередньо характеризують мовця, асоціюючи його здебільшого із навколишнім середовищем:

гелготати – «Голосно, нерозбірливо, незрозуміло розмовляти; галасувати» (СУМ, 2, 47): – *Ой, не приїхала, – загелкотіли* дружки і світилки, а мати заплакала (Ст, 56);

жебоніти – «1. Говорити неясно, невиразно, нерозбірливо; бубоніти, белькотати // Говорити швидко, весело, з охотою, але неголосно» (СУМ, 2, 516): – *Ярина гойднула станом і зажебоніла самою довірою:* – *Ти, Богдане, кажуть, уже в інститут переходиш?* (Ст, 16);

кигикати – «Видавати звуки, схожі на крик чайки» (СУМ, 4, 146) – *Як ви смієте, дядьку, таке говорити? – кигикнула, мов підбита чайка* (Ст, 19);

кусати – «завдавати болю, образи; уражати» (СУМ, 4, 415): – *І все одно мали б у себе лише піст, – вкусив старого непоштивий Гринюк, який мав баняк розуму в голові і діряву свиту на плечах* (Ст, 19); *Югин одразу ж вкусив Давида:* – *Бо мої руки ніколи не ховали золота...* (Ст, 22);

сичати – «Говорити здавленим від злоби, люті, роздратування і т. ін. голосом. Розмовляти з кимсь роздратовано, люто. Висловлювати незадоволення, злобувати (здебільшого приховано). Неприхильно, вороже зустрічати когось, щось» (СУМ, 9, 210): – *Я тобі, щирозуба, помию ложки!* – *сичить Омелян.* – *Загороди пельку і щезни, язичнице, з очей* (Ст, 56);

шелестіти «Говорити щось пошепки // Тихо лунати (про слова)» (СУМ, 11, 437): – *Богдане, Богданчику, ти?! – шелестять її слова ...* (Ст, 35).

Автор використав лексему *гарцювати*, яка в контексті твору набуває семантики 'говорити емоційно і водночас не стояти на місці', вказуючи на спосіб говоріння (пор. *гарцювати* – «...бігати, скакати» (СУМ, 2, 36)): – *Значить, треба перевертати село, рідню усяку, – загарцював побіля Безкоровайного Васюта* (Ст, 33).

Отже, ввідні лексеми яскраво характеризують героїв та ставлення автора до них. М. Стельмах часто послуговувався розмовно-просторічною лексикою з відтінком зниженості, згрубілості, фамільярності, безцеремонності чи якогось іншого негативного, рідше позитивного забарвлення. Використання тих чи інших елементів є вирішальним фактором у розкритті творчої індивідуальності письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідух Х.І. Ідіюстиль як відображення авторської картини світу // Філологічні науки 2. Риторика і стилістика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm

2. Кодухов В. И. Прямая и косвенная речь в современном русском языке. Ленинград, 1957. 87 с.

3. Пашковська Г. О. Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2008. 20 с.

4. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 515 с.

5. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

6. Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью. Київ : Вища школа, 1975. 220 с.

ДЖЕРЕЛА

СУМ – Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Ст. – Стельмах М. Твори в семи томах. Т. 5. Дума про тебе : роман. Київ : Дніпро, 1973. 391 с.

*Юлія Проценко (м. Кропивницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Громко Т. В.*

НАРОДНІ НАЗВИ ДИКИХ ЗВІРІВ У СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКІЙ ГОВІРЦІ СЕЛИЩА ПЕТРОВОГО КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У наш час вивчення лексичного складу української літературної мови постає першочерговим завданням для сучасних лінгвістів. Семантико-граматична структура слів завжди були у центрі уваги науковців. Важливим завданням для філологів є вивчення діалектної мови, адже завдяки цьому можна дослідити безліч мовних процесів та обґрунтувати семантику слова.

Досі дослідженням зоонімної лексики займалося чимало лінгвістів, серед яких К. Качайло, Г. Доброльожа, П. Гриценко [Гриценко 1982], В. Куриленко [Куриленко 1991], Т. Тищенко, Н. Шеремета [Шеремета 200] та ін. Проте семантично-граматична структура зоолексики ще недостатньо вивчена, а в окремих регіонах України допоки ще й не зібрана. У рамках лінгвістичної (діалектологічної) практики 2018 року під керівництвом доцента кафедри української мови Т. В. Громко [Громко 2011: 552] нами проведений збір матеріалу в одній із середньонаддніпрянських говірок Кіровоградщини – в українській говірці с-ща Петрового Петрівського району. Збір, класифікація та встановлення мовних особливостей визначив наш інтерес до однієї з підгруп зоолексики – назв диких звірів. Не відзнайшовши жодної публікації про цю групу лексики в межах Центральної України (див. наприклад [Гриценко 1982; куриленко 1991; Пригара 2015; Шарлемань 2005]), вважаємо за потрібне прислухатися до слухного зауваження про актуальність первинне аналізу місцевої діалектної лексики Т. В. Громко [Громко 1991: 250] і подати першу наукову спробу аналізу зібраної нами лексики.

Мета статті – з'ясувати структурну організацію лексико-семантичної групи «Дикі звірі».

Об'єктом нашого дослідження є лексика української говірки с-ща Петрового Петрівського району Кіровоградської

області, а його предмет – говіркові назви диких звірів. При цьому джерельною базою фактичного матеріалу послуговували записи говіркового мовлення середньонаддніпрянського говору південно-східного наріччя.

Серед диких звірів, які водяться на території Кіровоградщини, а відповідно й мають літературна назви, *вовк, заєць, білка, їжак, лось, лисиця, благородний олень, козуля, дикий кабан, бобер, куниця, кріт, миша* та ін.

У лексико-семантичній групі назв диких звірів можна чітко виділити чотири мікрогрупи з архісемами: ‘доросла особина чоловічої статі’, ‘доросла особина жіночої статі’, ‘дитя звіра’.

Сема ‘вовк,’ репрезентована іменниками та прикметниками *воўч'ік, воўкун, воўц'уга, 'воўч'ішче, воўч'н'а, воўч'ок, злод'еї, с'іро'маниц'я, волк, ма'т'орій, ста'рій, 'с'ірій, 'йарій*. Зазначимо, що іменник *воўк* має більше функціональне навантаження, ніж прикметникові субстантиви. Сема ‘самиця вовка’ виражена лексемами *воўч'иха, волч'иц'я*.

Репрезентантами семи ‘лис’ є лексеми: *лис, патрі'кеї, лі'сун, лі'ско*. Лисицю місцеві жителі називають *лі'сиц'я, лі'сиха, лі'сун'а, 'лис'а, 'лиска, лі'сич'ка, хаз'айка, золо'та ца'р'іуна, 'кур'атниц'я, во'роўка, о'гн'ова, ри'жуха*.

На позначення зайця у місцевому мовленні виступають лексеми ‘зайац’ (з фонетичними варіантами ‘зайец’, ‘зайіц’) *ву'хан, заї'чук, 'косій, плі'гун, ру'сак, листо'паднік, нас'товік*. Назва ‘зайчик’ може функціонувати як назва маляти зайця та як зменшено-пестлива форма назви дорослої тварини. Сема самиця ‘зайця’ має лише один відповідник – *заї'чиха*, якому властиве невелике функціональне навантаження.

Байбака діалектоносії називають *су'рок, ба'бак, ба'бач'ище, баба'ч'ок, 'сон'а*. Почасти реалізація семени ‘доросла особина жіночої статі’ відображена лексемою *баї'бач'ка*.

Сема ‘бобер’ має такий репрезентаційний репертуар *бобр, 'бобрик, 'бобрич'ок, бо'бер, баб'р'іха, бо'бриц'я, 'нутр'ія, вод'а'ної*.

На позначення борсука у говірці використовують назви *бор'сук* (фонетичним варіантом *бар'сук*), *борсу'чиха* і демінутивом *барсу'чок*.

Сема 'кріт' має відповідники *крот*, *кр'іт*, *сл'іпец'*, *сл'іпак*, *но'рець*, *'порпач*, *поту'рої*, *шах'т'ор*. Відзначимо, що номени *крот* і *сл'іпець* мають більше функціональне навантаження, ніж лексема *кріт*.

Білка у місцевому мовленні представляють лексеми: *'б'ілоч'ка*, *'б'елка*, *ска'кунка*.

Сема 'видра представлена лексемами *'видра*, *он'датра*, *ан'датра* та словосполученням *вод'а'на к'риси*, має відповідник *'кун'ка*.

Місцеве говіркове мовлення подає сему 'їжак' як маніфестовану російським запозиченням-демінутивом *'йожик*, *йож* та українським демінутивом *йїжа'чок*, а також місцевими назвами *йї'жач'ич*, *'кал'уч'ка*, *йї'жук*, самиця їжака – *йї'жиха*. Перший номен є найбільш уживаним у досліджуваній говірці.

Дикий кабан представлений семами *вепр*, *с'е'кач*, *хр'ак*, *каба'нець*, *ка'банчик*, *'підсвинок*, *каба'н'уха*, *'дикий кнур'*, *ди'кун*. Самку дикого кабана називають *'дика сви'н'а*, *веп'риц'а*.

Тхора діалектоносії називають: *хор*, *хо'рок*, *хо'риха*, *тхор'*.

Сема 'дика коза' репрезентується лексемами: *'сарна*, *ко'зул'а*, *ко'сул'а*.

Куниця лісова – *ку'ниці'а*, *'ласка*, *'кун'а*.

Сема 'миша' представлена лексемами *'миша*, *ми'шак*, *'мишка*; а 'пацюк' *па'ці'ук*, *шч'ур*, *к'риси*, *гри'зун*.

У цілому на позначення статі диких звірів використовуються лексеми *самка*, *самиці'а*, *самец'*.

Як правило, під час називання таких диких тварин, як борсук, кріт, їжак діалектоносіями стать не враховується, не має значення, оскільки вона не є важливою та потрібною для людини. Це, очевидно, пов'язано з нечастим контактуванням мешканців із цими тваринами.

Позначення малої особини звіра представлено наступними назвами: *дитин'ч'ата*, *молод'н'ак*, *воўч'и'н'а*, *воўч'онок*, *воўч'ата*, *лисє'н'а*, *лі'с'ата*, *заїч'ата*, *заїч'є'н'а*, *кротє'н'ата*, *йї'жач'ки*, *крот'ата*, *хорі'н'ата*, *б'ел'ч'ата*, *поро'с'ата*,

кабан'ч'ата, бабд'ч'ата, куні'ч'ата, мише'н'ата. Сема 'маля тварини' не завжди має відповідники. Ті назви, що відомі респондентові, є почутими від інших мешканців або з'явилися під впливом художньої літератури й засобів масової інформації.

Аналіз репертуару досліджуваної лексико-семантичної групи у говірці с-ща Петрового Петрівського району Кіровоградської області дозволяє виділити такі групи лексики за походженням і відношенням до літературного ідіому:

1) лексика, що відповідає літературній мові: *воўк, воўч'є'н'ата, лі'сиц'а, 'б'ілоч'ка, ку'ниц'а* тощо.

2) лексика, яка відображає діалектні особливості досліджуваної говірки: *крот, слєї'пак, но'рец', ска'кунка, ан'датра, вод'а'на к'риса, 'кун'ка, иї'жсixa, 'дикий кнур', ди'кун*. Слова цієї групи в основному мають фонетичні й морфологічні варіанти або є власне лексико-семантичними діалектизмами.

Отже, назви диких звірів у говірці с-ща Петрового Петрівського району Кіровоградської області утворюють окрему лексико-семантичну групу і відбивають диференціацію реалій за статтю та функцією. Зроблений нами аналіз назв диких звірів важливо продовжити на матеріалі інших говірок допоки малодослідженого середньонаддніпряньського говору південно-східного наріччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П. Ю. Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи // Структура українських говорів. Київ : Наук. думка, 1982. С. 142–170.

2. Громко Т. В. Стан і перспективи дослідження середньонаддніпряньсько-степового та подільського діалектного порубіжжя в межах Кіровоградщини // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 2-х ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 96 (1). С. 550–555.

3. Громко Т. Проблема визначення середньонаддніпряньсько-степового діалектного порубіжжя в межах Кіровоградщини // Наукові записки. Вип. 86. Серія: Філологічні науки

(мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. С. 249–252.

4. Куриленко В. М. Лексика тваринництва поліських говорів. Суми : Мрія, 1991. 87 с.

5. Пригара Р. Зоологічна лексика в українських говорах Закарпатської області як предмет наукового вивчення // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2015. Вип. 20. С. 79–83. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2015_20_17.

6. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури (1927–1928). Київ : Наукова думка, 2005. С. 1–67.

7. Шеремета Н. П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.

Марія Сієнко

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Кухар Н.І.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЗНИЖЕНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ПРОСТОРІЧЧЯ В ОПОВІДАННЯХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Творча манера Євгена Гуцала є об'єктом вивчення багатьох науковців, дослідники характеризують його художню спадщину як лінгвістичний феномен.

Проблема вживання емоційно-забарвленої, зниженої та просторічної лексики у художній літературі є дискусійною. Не зважаючи на очевидну перевагу нейтральної лексики, академік І. К. Білодід наголошує, що експресивно-забарвлені слова і просторіччя вживаються як синоніми до слів загальноновживаних, міжстильових [Бикова 2012: 152].

Мета нашої розвідки – дослідити значення, функції й особливості вживання зниженої лексики та просторіччя в оповіданнях Євгена Гуцала.

Унаслідок суцільної вибірки з десяти оповідань й однієї повісті («Нічний півень») ми зафіксували близько 250 одиниць просторіччя і зниженої лексики, з-поміж них: іменників – 47, дієслів – 115, прикметників – 29 та прислівників – 10. Загалом в індивідуально-художній манері Євгена Гуцала спостерігаємо перевагу розмовної лексики, що дозволяє урізноманітнювати стилістичні засоби, розширити варіантність мовних одиниць і послаблює чіткі норми української літературної мови.

Слова зниженої лексики перебувають за межами літературно-нормативного усного мовлення, але мають важливе смислове навантаження у художньому творі як засіб відтворення особливого живого мовлення та самохарактеристики персонажів.

Ми виділили такі групи зниженої та просторічної лексики:

- спотворені слова: *бабахнути, белебень, валандатися, канючити, настрахопудився, пуць; репетувати, тарарам (здійняти галас, крик) теліпалося, хвицатися.*

Серед спотворених слів виокремлюємо *бокаса*, значення якого – боком: *А Коник-стрибунець бокаса-бокаса, наче й не мав нічого на меті, почав підкрадатися до півня.*

- діалектизми: *гліпнути, гурма, закасавшись, зарібок, гліпнути, гурма, шоба;*

- знижена лексика: *агакало, баба, базікати, байстрюк, божевільний, віятися, вовчисько, корова, паща, собака, темінь, цвіркнути.*

У творах письменника використано слова зі зневажливим відтінком: *темінь* та *віятися*: *Нехай розвод бере – і віється.* Євген Гуцало використовує конотативне нашарування цих лексем для надання особливої експресії висловленню.

Частиномовна характеристика просторічної лексики:

1) іменники: фізичний стан людини: *баняк, буравчик, вихиляси; вишняк, від гуляки, дрижаки, залицяння: зальоти; здухи, кватирка, коняка-здохлятина, конячина, котелок, кумедних куйфайка, лахміття; лелька; лепешки; лукавинка, мармиза, назви обійстя, одяг: пазуха; перекинчик пика, підпалок, пійло, побуту: предметів призначення пузо, рядно, ситуацій: сільськогосподарського слова-позначення смішинка;*

сніп'я, та тварини: тіла: цілого: цілушка; частина частини черінь;

2) дієслова: бавити, балакати, буркати, бурчати, валандатися; верещати, визирати, випихатися, виськати, виштурхувати, відсапуватися; вплутувати; ганяти, гарикнути, глипнути; гупотіти, добирати, дременути, жебоніти, заганяти; загусати; замакітритися, запашіти; засотувати, заторохкотіти, затуляти; зашеберхало ігогокнуло; качатися; кортіти; куняти; наллятися; нишпорити, одубеніти; очуматися, пирхати, попоратися; посунутися, похнюпитися, приблудитися; приклякати; примощуватися; прискати; прицмокувати, садовити, снувати; сотатися, стовбичити, стриміти; стуляти, теліпалося, тямити; угоцати, фурчати, хапатися, човгати; шарудіти; шаснути, шубовснути;

3) прислівники: бокаса (боком); кріпко, кріпше, навстріч, отут, підтюпцем,; притьмом, прожогом, тайкома (потай), тпрукнути, єрепенисто.

Спостерігаємо, що Євген Гуцало надає перевагу словам *отут* (замість тут), *тайкома* (потайки) чи *прожогом* (відразу) з метою збільшення емоційності тексту, експресивної оцінки та передачі динаміки.

4) прикметники: багацький, банькатий (витріщений), големозий, грубезний, давкий, дебелий (міцний), забрьоханий, закандзюблений (зігнутий), злецький, знавіснілий (божевільний), опецькуватий, положкий, похнюплений, розлапистий (незграбний), сипкий, тямковитий, цупкий.

Ці лексеми Євген Гуцало використовує як характеристики героїв, що формують неповторність образів у читача. Наприклад: *дебелий* (хлопець міцної статури), *закандзюблений* (опис рис обличчя), *знавіснілий* (психологічний стан) та *розлапистий* (про крону дерева).

Зафіксовано низку лексичних одиниць, тлумачення і характеристика яких відсутня в 11-ти томному Словнику української мови. Наприклад: *нашорошено-допитливі* – окаянізм, характеристика очей хлопчика; *широкошабельне* – прикметник, який описує рослину (а саме листя хрону);

демонструє масштабність листя; *покорявішали* – дієприслівник, який дає оцінку частинам тіла людини (рукам); означає згрубіли; *шорохкого* – засіб звукової характеристики об'єкта (опис вулика); *зашизнілі* – тобто запізнілі, ті, які не повернулись, не прийшли вчасно; письменник позначає птахів, що повертаються з вірію.

Євген Гуцало часто використовує синонімічні варіації назв осіб. Наприклад: *баба*, маючи на увазі жінку, дружину та матір, найчастіше літнього віку: *І добре вона в'їлася в печінки бабі Соломці, яка тоді була ще не бабою, а здоровою гарною молодницею* (Гуцало, с. 20).

Спостерігаємо такі слова-позначення осіб чоловічого роду: *хлоп'як* та *парубчяк* в експресивно-оцінному аспекті. Письменник також використовує засоби самохарактеристики персонажів: *збитошник* та *джигун*. Мешканців сільської місцевості називає *сільчаками*, безвільну людину – *тютя*, використовує сварливе звернення *зараза* й іронічне *цяцька* для передачі усного мовлення найбільш наближеного до реального.

Отже, статус зниженої лексики та просторіччя у творах художньої літератури дискусійний. На перший погляд, здається неможливим уживання настільки ненормативного простонародного мовлення у літературі, оскільки вона є уособленням інтелектуальної вершини. Але мовні явища, зміни не можуть не втілюватися у художній літературі, бо є її органічними компонентами.

Вирішальну роль мають ті мовні засоби, завдяки яким автор прагне нівелювати бар'єри сприйняття твору читачем. Саме тому письменники використовують знижену лексику – окремий, спеціальний стильовий засіб для активізації читацької уваги. Специфікою творчого стилю Євгена Гуцала є те, що він характеризується високою концентрацією розмовної лексики. Науковці вважають творчість письменника лінгвістичним феноменом, у якому втілено усю комунікативну потужність мови і неповторне чуття сили слова. Це підтверджує і наш аналіз просторічної та зниженої лексики прози Євгена Гуцала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Т.О., Герець Т.Д. Фітоніми в контексті прози Олександра Довженко та Євгена Гуцала // Студії української мови : збірник наукових праць. Вінниця, 2002. С. 4–9.
2. Бикова О. М. Вживання зниженої лексики у мові сучасного пресового репортажу // Стиль і текст. 2012. № 13. С. 86–92. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sit_2012_13_13
3. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.
4. Важеніна О. Г. Градальна синонімія фразеологічних одиниць як образно-виражальний засіб мовотворчості Євгена Гуцала [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць професорсько-икладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса за 2015–2016 рр.. 2017. – Режим доступу : <http://jpvvs.donnu.edu.ua/article/view/3660>.
5. Подвижництво: 14 січня 2012 року минуло 75 років з дня народження виданого українського письменника Євгена Гуцала // Слово Просвіти. 2011. 19–25 січня (№3). С. 10.
6. Коленько Т. Читацька конференція за творами Є. Гуцала: [2 уроки] // Українська мова і література. 2011. Квітень (№ 13–16). С. 6–11.
7. Кроп Т. В. В його книжках – всі барви слова: [про Євгена Гуцала] // Літературна Україна. 2014. 23 жовтня (№ 41). С. 1–3.
8. Поповиченко В. Дієслово у складі індивідуально–авторських метафор Є. Гуцала // Граматичні категорії української мови. Тези всеукраїнської наукової конференції, м. Вінниця, 21–23 листопада 2000 р. Вінниця, 2000. С. 103–105.
9. Полохова Н. В. Стильові особливості прози Є. Гуцала 70–х років ХХ ст. // Український смисл. 2012. № 2. С. 202–210.
10. Шевченко А. Феномен Євгена Гуцала. З книжки День сонячного затемнення // Дивослово. 2003. № 3. С. 22–24.

ДЖЕРЕЛА

1. Гуцало Є. П. Хустина зеленого шовку. Київ : Радянський письменник, 1966. 374 с.

Ірина Сидоренко (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.

ОНІМНИЙ ЛАНДШАФТ СЕЛА РАЧИНЦІ НА ПОДІЛЛІ

Сучасна лінгвістика, зокрема англомова, послуговується терміном *лінгвістичний ландшафт*, під яким розуміють «мову дорожніх знаків, рекламних біл-бордів, назв вулиць, назв місць, назв крамниць та надписів на державних будівлях, що становить собою форму лінгвістичного ландшафту певної території, регіону або агломерації» [Landry 1997: 25]. Як зауважує В. Ю. Неклесова, у процесі дослідження лінгвістичного ландшафту переважно увагу звертають на написи мовами, поширеними в певному регіоні, та різноманітні знаки. Лінгвістичний ландшафт – складна система, яка стосується екології мови, культурних традицій та етнічних аспектів, а тому й містить низку власних назв. Це зумовило введення науковцем в обіг терміна *онімний ландшафт*, який містить усі види власних назв, що оточують певну людину в певний проміжок часу [Неклесова 2014: 84]. Саме цим терміном ми будемо послуговуватися в нашій статті.

У Хмельницькому національному університеті доктором філологічних наук, професором, завідувачем кафедри української філології М. М. Торчинським та його однодумцями ведеться наукове ґрунтовне напрацювання з актуальної теми сьогодення, з'ясовується сутність онімної системи як сукупності власних назв, які функціонують у певній мові [Торчинський 2014: 2], зокрема й ведуться дослідження, присвячені функціонуванню регіональних онімів, що й зумовлює актуальність статті. Мета розвідки – дослідити онімний ландшафт села Рачинці Дунаєвського району Хмельницької області.

Як зауважують науковці, першими топонімами ставали звичайні слова: вода, гора, ліс, поле, річка. Пізніше, коли люди почали освоювати значні простори, на яких були гори, ліси, річки тощо, вони потребували розрізнення таких об'єктів. Для цього використовували різні означення, що характеризували ці

об'єкти за величиною, формою, призначенням тощо [Таранова 2006: 1].

Основну інформацію для статті почерпнуто із досліджень місцевих краєзнавців Володимира Петровича Глуховатого і Філімона Йосиповича Побережного (нині покійних).

Рачинці – село, розташоване на річці Студениці за 10 км від районного центру і за 32 км від залізничної станції Дунаївці. Населення – 437 осіб. Із 2016 року село є членом територіальної об'єднаної громади, до якої увійшли 25 навколишніх сіл.

За дослідженнями краєзнавців, перша письмова згадка про село Рачинці належить до 1598 року. На зібранні односельчан було вирішено цю подію зафіксувати офіційно, поставити кам'яний знак у центрі села, на якому зазначено, що цей рік рахується днем народження села. Щороку на свято Трійці відзначають День села.

Довідка з Кам'янець-Подільського архіву містить таку інформацію: Рачинці – село, що знаходиться за 4 версти від Голозубенець над Студеницею. Назва села походить від прізвиська *Рачинський*, який поселився тут першим, ховаючись від нападу татар.

Проте в селі побутують інші гіпотези щодо походження ойконіма. За першою з них, ще в часи, коли Бакота була столицею Пониззя (сьогодні Поділля), на цих землях з'явилися бігли козаки. В одній легенді розповідається, що козак на прізвисько *Рак* зі своєю сім'єю і товаришами поселилися на цій території, оскільки тут були всі умови для нормального існування – поруч був ліс і близько річка. Найбільше дошкуляли людям вовки і лисиці, від яких потрібно було боронитися. Довелося навкруги поселення копати рови, запускати воду і гатити їх, щоб у ровах постійно була вода. Від цього і перша назва села – *Вовчегатка*. Пізніше ця назва начебто закріпилася за одним із хуторів (сьогодні він відсутній), а саме село почало йменуватися *Рачинці* – від прізвиська першого козака-прибульця.

За другою легендою-переказом, село отримало свою назву від іменування поселенців, які оселилися вздовж річки

Студениці й ловили там багато раків. І коли запитували людей, звідки вони, то відповіддю було – «звідти, де багато раків». Тому цю місцевість почали називати *Раківці*.

Сьогодні є й інші друковані джерела, де згадується про походження назви села. Хоча зауважимо, що це все лише припущення. Так, В. С. Прокопчук пропонує гіпотезу Ю. Сіцінського, який вважав, що колись село нібито іменувалося Речинці (від апелятива *річка* – поряд протікає Студениця, яка відігравала велику роль у житті села). За іншою версією, ойконім походить від прізвища одного з перших поселенців – якогось *Рака*, що перебрався сюди з поселення, зруйнованого татарами, бо й сьогодні за кілометр від села є сліди більш раннього поселення [Прокопчук 2013: 240]. Отже, беручи до уваги різні гіпотези, науковці стверджують, що онім мотивується особовою назвою *Рак* і вказує на прізвище засновника роду, тобто є патронімічним [Торчинська 2008: 392].

Здавна річки й озера відігравали чи не найважливішу роль у виборі місцезнаходження населених пунктів. На їхніх берегах були сприятливі умови для розвитку землеробства, багато людей одержували засоби для існування саме з водних промислів. Тому гідроніми здебільшого відображають певні природні багатства рослинного і тваринного світів. Територією села протікає річка *Студениця*. Існують різні гіпотези щодо походження назви: твірна основа гідроніма *студен-* із значенням «колодязь» (Б. Д. Грінченко); гідронім утворено від основи *студен-* та давнього гідронімічного суфікса *-иц(я)* (М. Т. Янко); від холодних (студених) джерел, де вона бере початок (С. Д. Бабишин); перенесення в гідронімію апелятива *студениця* – «криниця» (Л. Т. Масенко). Таким чином, усі етимології у своїй основі мають прикметник *студений* зі значенням «холодний» [Торчинська 2008: 446]. І дійсно, вода в цій річці холодна, чиста і прозора.

Окремо зупинимось на мікротопонімії села. Мікротопоніми – назви невеликих за розміром та формою рукотворних об'єктів, зокрема частин села, кутків, вулиць, доріг, стежок, криниць, мостів, а також природних реалій –

боліт, горбів, гір, джерел, долин, лугів, пасовищ, полів, ставків, урочищ, ярів і под. вони виділяються своєрідною дериваційною структурою та відомі, як правило, лише у вузькому колі місцевих жителів [Лужецька 2015: 1].

У зв'язку з тим, що в селі немає назв вулиць, а люди повинні орієнтуватися, де хто живе, то якимось само собою територію села поділили на декілька частин, як кажуть у Рачинцях, – кутів: *Замлинівка* (колись був млин), *Кальварія* (частина села біля роздоріжжя, де стоїть кам'яний католицький хрест; пор. кальварія – з лат. голгофа, лобне місце; хрест на східчастому постаменті), *Заріччя* (територія з лівого боку річки), *Цапівка* (горбисте місце, де колись випасали кіз), *Доли* (рівна частина села) і *Центр* (сільська рада, колишня школа, медпункт, клуб і сільмаг).

Заслуговують уваги записи Ф. Й. Побережного про хутори, що були колись у складі села Рачинці. Столипінська реформа дозволила селянам вийти на свої земельні наділи, що знаходилися на рівних полях, і при бажанні будувати там своє житло.

Хутір *Зелена* – назва говорить сама за себе: це був справжній рай – з одного боку ліс, із другого – поля. Цей райський куточок, на якому розмістилося 15 хат, проіснував усього 7 років.

Хутір *Васильчик* розташований із південного боку лісу, ближче до села, названий іменем першого хуторянина Василя, невисокого на зріст (тому й назва мала демінутивну форму), але роботящого і дуже доброго на вдачу.

Хутір *Вовчегатка* – найдавніше, найбільш облаштоване, обжито місце. Історичні зміни в житті народу привели до того, що 1939 року всі три хутори було знесено, люди були змушені повернутися жити в село.

У колі ономастичних досліджень чільне місце посідають власні особові назви людей, або антропоніми. Це зумовлено як потребою вивчати структуру, походження, особливостей функціонування й становлення різних груп власних особових назв – офіційних імен та їхніх зменшених розмовних варіантів, імен по батькові, неофіційних іменувань, прізвищ, так і

інтересом звичайної особи передусім до свого імені [Вербич 2014: 16]. Саме антропонімікон села і допомагає створити цілісну картину онімного ландшафту.

У зв'язку з тим, що в селі Рачинці проживають представники двох релігійних вірувань – православні і католики, чимало питань виникає з відтворенням українською мовою власних імен, наприклад: православне – *Іван*, католицьке – *Янко*, офіційне – *Іван*; за аналогією, *Діма* – *Міцько* – *Дмитро*; *Мітько* – *Міша* – *Михайло*; *Гилька* – *Лена* – *Олена*; *Маруся* – *Маня* – *Марія*; *Люся* – *Міля* – *Людмила*.

Більшість давніх прізвищ мешканців села вказує на рід заняття предків: *Гончар*, *Жеребний*, *Куртик*, *Лісовський*, *Мельник*, *Мірошник*, *Огороднік*, *Побережний* *Свинарчук*, *Швець*.

Чільне місце посідають вуличні прізвиська, які вказують на зовнішні особливості (*Дудь* – високий, сильний чоловік, *Лабачі* – мали великий розмір ноги, *Панькові* – за ствердженням власника, його предки одягалися і вели себе як пани (хоча ми вважаємо, що прізвисько має посесивний характер), *Піцяки* – мали низький зріст; *Роскручені* – в церкві стояли без хусток, *Хастріла* – незібраний чоловік); на особливості мовлення, улюблені слова (*Байрак* – казав на буряк байрак, *Кавукман* – замість *кажу* казав *каву*, *Нетрабін* – замість *треба* казав *траба*), польські прізвиська – *Греськи*, *Гудзінські*. Старших жінок у селі називають за іменем чоловіка – *Данилиха*, *Йосипиха*, *Миколиха*, *Петриха*.

Привертає увагу й той факт, що окремі мешканці сьогодні мають прізвища, формальна структура яких суперечить чинному правопису, наприклад: *Васільєва*, замість *Васильєва*; *Гоменюк*, замість *Гуменюк*; *Огороднік*, замість *Огородник*; *Осіпова*, замість *Осипова*.

Як зазначають науковці, на функціонуванні власних назв – топонімів, антропонімів та їхніх похідних – у різних сферах життя нинішнього українського соціуму позначаються і внутрішньо-, і позамовні чинники, які часто трансформують онімний простір [Вербич 2014: 23]. Це призводить до певного викривлення окремих назв, зміни їхнього звучання через

відсутність писемних пам'яток або ж через фіксацію лише польською мовою. Часто етимологію оніма вивести важко, оскільки він існував протягом дуже короткого періоду (наприклад, назви хуторів) або ж навпаки були давніми (окремі прізвиська, мотивація яких втрачена). Проте, незважаючи на це, омічний ландшафт – це невід'ємний складник історії краю, який відображає різні суспільні процеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич С. О. Трансформація українського онімного простору: внутрішньо- та позамовні чинники // Мовознавство. 2014. № 2. С. 15–23.
2. Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля : авторф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2015. 20 с.
3. Неклесова В. Ю. Онімний ландшафт українського інтернету. 2014. С. 83–89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
4. Прокопчук В. С. Дунаєвеччина: край і люди. Дунаївці; Кам'янець-Подільський : Абетка-Світ, 2013. 20 с.
5. Таранова Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Географія. 2006. Вип. 2. С. 19–26.
6. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.
7. Торчинський М. М. Онімна система і критерії її аналізу // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Мовознавство. – Тернопіль, 2014. Вип. II (24). С. 284–289.
8. Landry R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study // Journal of language and Social Psychology. 1997. № 16 (1). P. 23–49.

*Синиця Катерина (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

**ВЕСНЯНА КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ
ПОДОЛЯН КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ
СЕЛА КОРДЕЛІВКА КАЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Мова – найважливіша форма спілкування. Саме тому через мову передається не тільки словесна інформація й «система звукових символів, а й характер мислення, норми поведінки» [Толстой 1999: 42–43]. Тому мова розглядається як модель світу людини [Толстой 1983: 183–189], як цілісний культурний текст, що сформований із вербальних і невербальних одиниць, які мають свої особливості.

Останнім часом спостерігається значна увага до вивчення специфіки регіональної усної народної творчості, що й спричинило потребу в дослідженнях обрядових текстів, зокрема й календарно-обрядових, оскільки вони найвиразніше показують функціонування фольклорної традиції в окремому регіоні.

Дослідженню усної народної точності, зокрема Полісся, сприяли експедиції в 1962–1986 для збору бази поліського етнографічного словника (вже під час експедиції виник задум створити етнолінгвістичний атлас Полісся). Зібрані матеріали лягли в основу етнолінгвістичного словника «Славянские древности» (Москва, 1995–2012).

Серед дослідників календарно-обрядової творчості Полісся найбільший внесок зробили С. Толстая, М. Толстой, Р. Кирчів, Р. Свирид, Т. Агапкина, Т. Кутельмак та ін.

Із дослідників Зкарпаття слід виділити П. Богатирьова, Л. Виноградову, Т. Леню.

Територію Поділля, зокрема календарну обрядовість, подолян, в етнолінгвістичному аспекті вивчали такі дослідники, як І. Гороф'янюк, О. Жвава, Н. Коваленко.

Актуальність нашої розвідки зумовлена відсутністю системного дослідження календарної обрядовості подолян, зокрема весняного циклу, та недостатньою кількістю

емпіричних матеріалів для етнолінгвістичної характеристики календарно-обрядової творчості Поділля.

Метою статті є проаналізувати репрезентацію лексики весняної календарної обрядовості подолян в діалектних текстах.

Емпірична база дослідження – записи діалектного мовлення мешканців с. Корделівка Калинівського району Вінницької області, здійснені за спеціальною програмою В. Конобродської [Конобродська 2003: 184–192].

Весняний цикл свят – це хліборобські свята здебільшого пов'язані із пробудженням природи після зими. Усі свята пов'язувалися із закладанням врожаю, саме тому людям важливо було прискорити прихід весни.

Цей цикл свят починався із свята Стрітєннє (15 лютого): *п'іт'нац'ітого 'л'утого ст'р'ічалас' зима з вес'ною* // (Українець Л. А. 1939 р. н.). Саме в цей період починали співати веснянки – магичні заклинання на швидкий прихід весни. Весняний цикл присвячений господарській діяльності, оскільки саме в цей час починалися роботи на полі.

Існує й повір'я, що *йак на Ст'р'ітен':а 'капайє з'і ст'р'іхи / то ў ма'йу 'м'іс'ац'і воли нап'йуц'а во'ди* // (Тарелко С. О. 1939 р. н.). Це повір'я означало те, що літо буде раннім, дощовим і теплим, а також родючим.

Головним дійством цього дня було освячення води й вогню, оскільки це був день зустрічі цих двох стихій. Освячували свічку: *Ст'р'іте"н'с'ка с'в'ічка називайец'а і во'на 'дуже 'важна ў об'іс'т'і // то'му шо ў 'нейі йак Ст'р'ітен':а це ўже їде с'в'ічка / то ї'деш ў под'в'ір'йа і ў хл'іў заї'де / шоб н'і'йака 'нечист' не хва'тила / 'водиш 'нейу і на Ст'р'ітен':а ц'а с'в'ічка*. Вона служила оберегом від грому: *йак гри'м'іло / б'лискало / то зас'в'ічували ў 'хат'і* //. У цьому фрагменті засвідчено відсутність подовжених приголосних – *називайец'а*; афери́зу /с/ – *не хва'тила*; вживання власне діалектного слова, притаманного подільському говору – *об'іс'т'а*; вживання синтаксичної сполуки *ўже їде с'в'ічка* у значенні робити обхід з освяченою свічкою, яка наділялася магичними властивостями.

Освячена в цей день вода також мала велике значення, її застосовували в господарській діяльності: *Капусточку йак нап'дали б'іл'і гусен'і / то поли^евали 'цейу во'дичкойу //*.

Існували заборони виконувати тяжку роботу: *куже^л'іу не п'рали ка'н'ешно / бо с'в'ато // а ўже на 'будній //*.

Наступним святом весняного циклу був день Віднайдення голови Івана Хрестителя (9 березня). У народі його називають *Обертен'іа*. Це пов'язано з тим, що *Оби^ер'тайуц': а пташ'ки до г'н'ізда / а 'д'іти до х'л'іба //* (Українець Л. А. 1939 р.н.). Цього дня люди дивилися, чи прилетіли птахи: *По Йаў'дос'і ч'ітур'нац'ітого 'марта 'л'уди прим'і'чали чи приле'т'іли пташ'ки / чи 'буде 'холодно чи шо на Обертен'іа ўже 'мали 'бути //* (Українець Л. А. 1939 р.н.).

Ще одним святом весняного циклу є *Йаў'дохи* (14 березня): *Ч'ітур'нац'ітого Йаў'дохи / 'мали ў 'поле ви'ходити / 'нав'іт' с'н'іг чи шо / ви'ходили 'л'уди ў 'поле шос' ро'били / шос' ди'вилис' //* (Українець Л. А. 1939 р.н.). Ще існує звичай виносити на Євдокії картоплю на вулицю *на Йаў'дохи бара'бол'у ви'нос'ат / шоб не г'нила //* (Трохимнюк Н. Т. 1944 р. н.).

День Сорока святих. Це свято своїм походженням сягає ще дохристиянських уявлень, про що свідчить звичай випікати печиво у вигляді птахів: *На 'сорок с'ва'тих то не'чут та'к'і пташ'ки ў 'в'ід'і 'голуба //* (Трохимнюк Н. Т. 1944 р. н.). Цей звичай може сягати ще анімістичних уявлень наших предків. Випечене печиво символізувало приліт птахів додому.

Інше свято весняного циклу було Теплового Олексі. Його відзначали 30 березня. Було повір'я на Теплового Олексі виносити вулики: *Ну 'Теплого Олексі були це з'нач'іт' т'реба 'було 'вулики ви^еносити // б'джоли т'реба 'було ви^еносити над'в'ір //* (Тарелко С. О. 1939 р. н.)

Далі починається цикл свят, що відзначаються не в числі. Вони залежать від того, у який день припадає Великдень. Першим таким святом є останній тиждень Великого посту – *ст'расній 'тижден', ст'раст'*. Протягом тижня можна все робити, але *до сере'ди 'можна 'було ўс'о ро'бити // а ў че'т'вер*

ўже начи¹наец¹'а ст¹раст¹ і не ¹мона б¹'ілити // а так ¹мона ¹було ўс¹'о ро¹бити // (Тарелко С. О 1939 р.н.).

Ще одне свято, пов'язане із Великоднем, – день посвяти верби: На ¹вербну не¹'д¹'іл¹'у так ¹саме хо¹'дили вер¹'бу св¹'а¹тити // са¹'дили шоб рос¹'ла а то¹'д¹'і ўсе ста¹'ралис¹ бо пови¹'рубували // це ўже йак с¹'у¹'ди прийш¹'ла / дв¹'і вер¹'б¹'і поса¹'дила // (Богачук Н. С. 1942 р. н.). І до сьгодні говіркове мовлення зберігає архаїчну форму двоїни – дв¹'і вер¹'б¹'і.

Цю вербу не можна було викидати, потрібно щоб вона завжди в хаті була: А ¹ложиц¹'а во¹'на дес¹' ў ¹себе / ну ко¹'лис¹' за і¹'конки п¹'хали йі¹'йі шоб во¹'на ¹'ц¹'іліі р¹'ік була там / це ўже йак д¹'руга / р¹'ік про¹'ходит то ц¹'у ўже заби¹'райут с¹'пал¹'уйут / а д¹'ругу св¹'іжен¹'ку с¹'таўл¹'ат // (Тарелко С.О 1939 р. н.). У мовленні цього реципієнта можна спостерігати твердість кінцевого -т у дієсловах 3-ї ос. мн. і одн. (про¹'ходит, заби¹'райут, с¹'пал¹'уйут, с¹'таўл¹'ат), синкопу (¹мона).

Коли Ісус Христос їхав із Єрусалиму, дорогу йому встеляли пальмовим листям, а оскільки пальми не ростуть в Україні, то їх замінила верба. І це було не дарма, оскільки саме вона перша сповіщає про прихід весни. Тому й можна простежити наскільки важливою була посвячена верба через те, де її зберігали: за і¹'конки п¹'хали.

Існують деякі повір'я, пов'язані із посвяченою вербою: Ко¹'рову ¹'били шоб не ¹'билась ко¹'рова / ¹'бити ко¹'рову йа те¹'бе бйу шоб ти не ¹'била ме¹'не // це три ¹'рази т¹'реба ў¹'дарити то во¹'на не ¹'буде ¹'битис¹ // (Богачук Н. С. 1942 р. н.). На цьому обряді можна простежити архаїчний обряд ініціації, за яким треба зробити небажану дію для того, щоб отримати бажане. Цей обряд своїми витоками сягає ще первісного суспільства.

Найбільше свято весняного циклу – ¹Паска, назва якого походить від давньоєврейського «песах» (перехід, проходження), тому що виникнення свята пов'язане з визволенням єврейського народу від єгипетського полону та проходженням ним пустелі [Жайворонок 2006: 69–70]. Обрядовий хліб, який випікають під час Пасхальних свят, також у говірці називають ¹паска.

Приготування до Великодня розпочиналися ще задалегідь: *До 'паски готувалис'а / ўс'о б'їлили / ст'їрали / приби'рали ў ха'тах 'дуже шоб було ўже 'чисто //* (Тарелко С. О. 1939 р. н.).

Із четверга починається приготування обрядових страв: *І ўже ў че"т'вер бу'вайє л'уди ник'ли ў че"т'вер 'паску / хто ў су'боту п'їк 'паску / ў п'їятниц'у не 'мона ник'ти //* це так 'кажут' // *а ў су'боту ўже крашан'ки кра'сили / готувалис'а ўже до 'Паски / ўс'о готували //* ко'лоли с'вин'ї / коўба'су ро'били / ўс'о до 'Паски ро'били // (Тарелко С. О. 1939 р. н.). Фіксуємо явище синкопи – 'мона; нерозрізнення ненаголошених [е] та [и] – *ник'ти*; фонетично видозмінений сполучник *шоб*.

Великодні свята тривають три дні. Протягом цих трьох днів не можна виконувати будь-яку роботу. Головною атрибутикою свята є паска й писанки.

Наступний тиждень після головного свята називається *Пров'їд'ний 'тижден'*, або ж *С'в'єтлиї 'тижден'*. У цей день *н'їколи ми го'род'їў не са'дили / н'їчо ў зем'л'ї не ро'били //* (Тарелко С. О. 1939 р. н.). Провідний він називається через те, що родичі провідують померлих на кладовищах. А світлим, можливо, називається через те, що Пасху називають світлим святом.

Наступним святом, про яке згадують інформатори, є *'Йур'їя* (6 травня). За народним повір'ям, у цей день *кажут' шо гарбу'зи ї гойїр'ки 'с'їяти //* а так то с'в'ато ве'лике 'тоже // (Богачук Н. С. 1942 р. н.). Більшість свят весіннього циклу пов'язані із господарською діяльністю, оскільки людям потрібно знати, у як пору потрібно садити певні овочі. До *'Йур'їя* потрібно було *мак по'с'їяти* та *'дати в'їд:их'нути ху'доб'ї* (Тарелко С. О. 1939 р. н.).

Отож, мешканці с. Корделівка Калинівського району Вінницької області й до сьогодні дотримуються звичаїв, пов'язаних із весняною обрядовістю. Саме тому й збереглася відповідна обрядова лексика. Але, на жаль, молодь майже не використовує цей пласт лексики. Тому перед нами постає необхідність фіксації та аналізу діалектного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конобродська В. Л. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики : навч. посіб. Житомир, 2003. 236с.
2. Толстой Н. И. Неравномерность развития звеньев языковой и мифологической системы в этнолингвистическом аспекте // Очерки по славянскому языкознанию. Т. 3. Москва, 1999. С. 40–41.
3. Толстой Н. И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. Ленинград : Наука, 1983. С. 181–190.

*Станіслава Соя (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О.А.*

ПРИРОДА В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПОДОЛЯНИНА МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Тривалий час лінгвістика вивчала мову не в єдності матеріального й духовного аспектів, а лише граматичну, синтаксичну, семантичну підсистеми. Саме тому не вдавалося визначити, що пов'язує мову й мислення, мову й етнос, який її створив. Проте не «скелет», а «душа» мови, тобто об'єктивоване в ній світобачення, система цінностей, ідеологія безпосередньо пов'язує її з народом й індивідом, його внутрішнім світом, мисленням.

Поєднання думки й слова утворює мовно-ментальні конструкти – концепти. У сучасній лінгвістиці найбільш оптимальним тлумаченням терміна «концепт» вважають дефініцію у «Короткому словнику когнітивних термінів», сформульовану О. С. Кубряковою: концепт – це «термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини; це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозоку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [Кубрякова 1996: 90].

Аналіз концептів дозволяє зазирнути в «душу» мови й осмислити зв'язок між мовою та мисленням. Сучасні аспекти

вивчення мови посилили інтерес лінгвістів до дослідження індивідуальної мовної картини світу, зокрема й художньої картини світу, створеної інтелектом поета чи прозаїка. Цікавим матеріалом для таких досліджень є творчий доробок відомих митців слова.

Актуальність лінгвістичного аналізу концепту в літературно-художньому просторі визначається тим, що кожен автор говорить особливою мовою із характерною для його ідеостилію лексикою, фразеологією, що базується на його індивідуальних образах, асоціаціях і аналогіях, своєю риторикою й сферою засобів вираження. У такий спосіб через мову розширюється уявлення про суть поняття, адже семантичні описи концептів мають дати якомога повніше знання про поняття, що існує у свідомості носіїв певної етнокультури, знання, виражене у певних мовних стереотипах.

Ми прослідковуємо феномен поетичного концепту *природа* як смислової домінанти художньої мови окремого автора, літературний доробок якого має, без перебільшення, епохальне значення для усієї української культури – Михайла Стельмаха.

Назви, що репрезентують природу, в художніх творах цього письменника рідко виступають ізольовано. Зіставляючись, протиставляючись у складі образних конструкцій, вони разом створюють цілісну мовну картину світу, багатомірний етнокультурний простір, елементи якого взаємодіють. Таке єднання, як підкреслює Л. А. Лисиченко, «створює складну панораму того чи іншого пейзажу і разом з тим відбиває особливості сприйняття світу як цілісного, що обертається в основному в просторовому колі», яке письменник «може осягнути безпосередньо органами чуття» [Лисиченко 2004: 46]. Показовим щодо цієї тези є такий художній приклад: *Я стаю ніби меншим, а навколо більшає, росте і міниться увесь світ: і загачене білими хмарами небо, і одноногі скрипучі журавлі, що нікуди не полетять, і полатані веселим зеленим мохом стріхи, і блакитнава діброва під селом, і чорнотіла, туманцем підволохачена земля, що пробилася з-під снігу* (Стельмах 1983: 165).

Природний простір у свідомості мовців зазвичай має два рівні – небо й земля – верх і низ. Символічний зв'язок земного й небесного світів в українській прозі часто передається образом птаха, що в природі спроможний знаходитися між небом і землею, а в українській ментальності належить до повітряної стихії.

Особливого значення для творчості письменника, чії твори стали джерельною базою для нашого дослідження, набуває символіка руху в природі. Із рухом пов'язана така властивість природи, як чуттєве сприйняття (рух можна бачити й відчувати). Важливим для реалізації концепту *природа* є вибір напряму руху й орієнтири, які дозволяють визначити місце перебування людини в природному просторі.

Широке коло мовних інтерпретацій образів землі, води, неба в досліджуваних творах визначається насамперед семантикою відповідних лексем, кодифікованою в лексикографічних джерелах. Концепт *природа* об'єктивують слова, які, спираючись на дані словника й на традиційне сприйняття природних феноменів середньою мовною особистістю, можна умовно об'єднати в кілька лексико-семантичних груп: «небо й небесні світила», «атмосферні явища», «вогонь й світло», «земля», «вода», «флора», «фауна». Під лексико-семантичними групами розуміємо чітко визначений фрагмент лексико-семантичного поля. Лексико-семантичне поле – це група слів однієї мови, які достатньо тісно пов'язані одне з одним за змістом. Так, лексико-семантичні групи «небо й небесні світила» і «атмосферні явища» є фрагментом лексико-семантичного поля «вертикальний простір», лексико-семантичні групи «земля», «вода», «флора», «фауна» належать до лексико-семантичного поля «горизонтальний простір».

Мовні засоби вираження горизонтального простору стосовно вертикального в художній картині світу досліджуваного письменника переважають приблизно вдвічі, що можна пояснити реалізмом зображення в художніх творах життя, побуту та звичаїв українського народу. Людина – це, перш за все, земна істота, для якої верхній світ є або засобом

естетизації, або способом утечі від земних проблем – у мріях, віруваннях про небесний, потойбічний світ. Лексичні одиниці лексико-семантичної групи «небо й небесні світила» та лексико-семантичної групи «атмосферні явища», які характеризують вертикальний простір, у досліджуваних нами творах складають 29 відсотків; лексеми лексико-семантичних груп «флора», «фауна», «земля», «вода» (горизонтальний простір) – 71 %.

Лексико-семантична група «вогонь й світло» представлена незначною кількістю вербалізаторів (*вогонь, полум'я, багаття, кострище*). Для письменника важливим є не стільки вогонь, скільки світло, а його в художніх текстах здатні випромінювати або віддзеркалювати практично всі об'єкти природного світу: сонце, місяць, зірка, блискавка, вода, рослина. Отже, пов'язані з лексико-семантичною групою «вогонь й світло» лексичні одиниці не є значущими самі по собі, їх відносять до інших груп: «небо й небесні світила», «атмосферні явища», «вода», «флора», наприклад: *Оце б і собі прилягти біля колосу і під шерех стебла заснути до світанкового багаття...* (Стельмах 1983: 76) – лексему *багаття* автор використовує на позначення світанку; а у фрагменті: *У відчаї вибіг з хати, кинувся на той лужок, де слались полотна, де процвітав бузків вогонь...* (Стельмах 1983: 89) – лексема *вогонь* означає «цвіт бузку».

Слова лексико-семантичної групи «атмосферні явища», у досліджуваних нами художніх текстах, здебільшого, виступають номінаціями природних реалій і найчастіше входять до метафоричних моделей.

Ступінь значущості тієї чи тієї лексико-семантичної групи, виділеної у складі концепту *природа*, для репрезентації цього ментально-мовного конструкту залежить як від специфіки використаних вербальних засобів, так і від їхньої кількості та від частотності їх використання.

У результаті проведеного аналізу можна стверджувати, що найважливішими вербалізаторами концепту *природа* у творчості досліджуваного письменника є номінанти, які належать до лексико-семантичних груп «небо й небесні світила», «земля»,

«вода», «флора», «фауна»; менш частотні слова лексико-семантичних груп «атмосферні явища», «вогонь й світло».

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу // Мовознавство. 2004. № 5/6. С. 36–41.

2. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е. С. Кубряковой]. Москва : МГУ, 1996. 245 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Стельмах М. П. Твори в 7-ми томах. Т.4. Київ : Дніпро, 1983.

Тетяна Танчук (м. Вінниця)

Наук. керівник – к.філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ЗАПОЗИЧЕНОЮ ЛЕКСИКОЮ В «СЛОВНИКУ ГОВІРКИ СЕЛА ШЕНДЕРІВКА ТА ІНШИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ МОГИЛІВСЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я»

Д. КРОХМАЛЮКА

У 2015 році світ побачила нова лексикографічна праця – «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» (Крохмалюк 2015) із загальним обсягом близько 2500 діалектних слів, їхніх фонетичних варіантів та сталих виразів, записаних Д. Крохмалюком у своєму рідному селі Шендерівка та інших населених пунктах Могилів-Подільського району Вінницької області (Сліди, Нижчий Олчедаїв, Воєводчинці, Лядова, Брониця, Біляни, Борівка, Бабчинці, Михайлівка, Гальжбіївка, Клембівка, Морозівка) протягом останніх майже 40 років. Як ілюстрації в Словнику використано речення зі зв'язного мовлення, прислів'я, приказки, зразки інших видів усної народної творчості, а також художні твори самобутніх письменників-земляків Леоніда Мосендза, Ніни Гнатюк, Михайла Каменюка, матеріали місцевих газет "Світова зірниця" та "Чернівецька зоря".

У додатку до словника як ілюстрацію живого мовлення носіїв говірки вміщено фонетичну розшифровку записаних у

1991 році на магнітофонну плівку спогадів жителів села Шендерівка – подружжя Крохмалюк Ірини Максимівни і Крохмалюка Пилипа Матвійовича. Загалом у словнику представлено лексику, записану з вуст шендерівських діда Пилипа і Ірини Крохмалюків, а також батьків автора Івана і Ольги Крохмалюків. Співавторами ж книги по праву можуть вважатися всі жителі та уродженці Шендерівки.

Словник диференційного типу, тобто не вміщує літературну лексику, яка вживається в представлених говірках. Також зауважимо, що омоніми в Словнику окремими статтями, як правило, не подаються, наприклад:

КО́ЛІЯ 1. Наїжджений чи протоптаний слід на непрохідній дорозі. Главне – тримайся колії трактора, бо застрягнеш у снігу. (Петро Крохмалюк, смт Чернівці). 2. Черга (напр., пити чи промовляти тост під час застілля). Приходили усі по колії, і він, вже в гарячці, зо усіми прощався. (Світова зірниця. – 1907. – № 3 – С. 7). Хазяїн випив перший і пустив колію. (Іван Крохмалюк, с. Шендерівка) (Крохмалюк 2015: 74).

Структура словникової статті включає: а) реєстроване слово; б) ремарки (граматичні особливості, сфера використання слова, його стилістичне забарвлення тощо); в) лексичне значення реєстрованого слова подається з наведенням літературних відповідників або описово; г) у багатьох випадках реєстрові слова ілюструються одним або кількома реченнями з живого усного мовлення; г) локалізація слова і прізвище інформатора, наприклад:

КАНДЬО́Р, кулін. Рідкий суп із пшоняних, кукурудзяних або ячмінних круп, як правило, не дуже смачний. У голодовку лиш кандьор і корова помогли нам спастися від смерті. (Ірина Крохмалюк, с. Шендерівка) (Крохмалюк 2015: 69).

Реєстрові слова й усталені вирази подаються в алфавітному порядку. Їх налічується близько 2500.

Отож об'єктом нашого аналізу є «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка, а предметом – запозичена лексика, представлена в Словнику. Оскільки мережа

лексикографічної праці охоплює населені пункти, розташовані в зоні українсько-молдовського порубіжжя, то кількість іншомовних слів тут буде більшою, отож ми ставимо за мету дослідити запозичену лексику в «Словнику говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка, зокрема з'ясувати, з яких мов засвідчено лексичні запозичення та встановити, у яких тематичних групах вони найактивніше вживані.

Методом суцільної вибірки зі Словника було вилучено 15 запозичених лексем, у ремарках до яких зафіксовано мову-джерело. Прикметно, що 8 із них – полонізми: БАРДЗО від пол. *bardzo* – дуже (Крохмалюк 2015: 21); ВАРГА від пол. *warga* – губа (Крохмалюк 2015: 28); ДЗІНЬКУЮ застр. – дякую. Скаже Маланка: «Бардзо дзінькую!» (Зі щедрівки) (Крохмалюк 2015: 47); ЛАНЦУ'Х, пол. *łańcuch* – ланцюг. Розумний хазяїн приспособляє собі коло керниці валок з корбою, ланцух прикує і відро причепить. (Світова зірниця. – 1907. – №8. – С. 6). (Крохмалюк 2015: 80); П'ЄЦ, пол. *piec* – піч. Дід любив спати на п'єцу. (Крохмалюк 2015: 106); П'ЄЦО, пол. *piec* – піч. П'єцо нашої бабки завжди пахнув пирогами. (Крохмалюк 2015: 106); ПОРЄНЧА, пол. *poręcza* – бильца ліжка. (Крохмалюк 2015: 114); ШУ'ФЛЯ, пол. *szufla* – совкова лопата. (Крохмалюк 2015: 155).

З російської мови було запозичено дві лексеми: ДА, рос. *да* – частка, яка вживається під час відповіді, що підтверджує правильність думки, для вираження згоди тощо; під впливом тотальної русифікації майже повністю витіснила автентичні українські слова аналогічного значення «так», «ая», «ага», «еге», «еге ж», «авжеж», «аякже», «звісно», «справді» та інші. Або чому треба казати «да», а не «ая»? Ні, таки краще з мужицькою мовою. І Ніно починає вигукувати ая, ая, ая, аж поки не дістає від мами легкого потиличника... (Леонід Мосендз. Засів ... С. 181). (Крохмалюк 2015: 45); СТОРЦА – 1. У стоячому, вертикальному положенні, сторч, стійма; похідне від рос. *С торца*. Тичку поставили сторца коло дерева. 2. Свідомо йти на конфлікт, чинити комусь усупереч, наперекір. Я вирішив стати сторца і писати скаргу про

маніпуляції з квартирною чергою. (Володимир Котенко, с. Вила-Ярузькі) (Крохмалюк 2015: 133).

З румунської мови представлено також 2 запозичення: БА́РДА від рум. *bardă* – різновид сокири (Крохмалюк 2015: 21); НАНА́ШКА, НАНА́ШКО (рум. *nașas, naș*; молд. *нэнаш, нэнашэ*) – хрещені мама і батько (Крохмалюк 2015: 94); КУЛЯ́СТРА / КУЛЯ́СТРО, молд. *кораслэ* – молоко корови одразу після отелу, молозиво (Крохмалюк 2015: 78).

Гіпотетично ми припускали, що румунізмів у цьому ареалі буде засвідчено значно більше. І дійсно, велика кількість слів у Словнику, хоч і мають східнороманське походження, та в лексикографічній праці не мають відповідних позначок. Наведемо окремі з них, походження яких ми встановили за Етимологічним словником української мови: ВУРДА́, кулін. – 1. Сироватка, що залишається після перетворення молоко на сир. 2. Подрібнена і просіяна через сито свіжа макуха, яку додають у засмажку з цибулі та олії; їдять намазаною на коржі, як бутерброд. Бабка Ірина винесла нам полумисок коржів із пахучою вурдою. (Надія Кордон, с. Шендерівка) (Крохмалюк 2015: 37) ← рум. *úrdă* «солодкий овечий сир» [Етимологічний... 1989 Т. 1: 440], МАЛА́Й, кулін. – кукурудзяний хліб [у деяких місцевостях Поділля – кукурудзяний корж – Д.К.]. (Ольга Баланюк, с. Шендерівка). Я памятаю скрип вдовиних жорен і смак тоненького, крихкого малая. Верталась мати, висохла і зморена, Із буряків, де з нею мерзла я. (Ніна Гнатюк. Поки люблю і вірю...С. 39). (Крохмалюк 2015: 84) ← рум. *mălai* «кукурудзяне борошно; просо; коржик із кукурудзяного борошна» [Етимологічний... 1989 Т.3: 369].

З англійської мови запозичено лексему ГАС від англ. *gas* – керосин. Так саме гас (керосин); він хоч і не псується, але де ж його тримати багато? (Світова зірниця. – 1907. – №17. – С. 8) (Крохмалюк 2015: 44).

Із турецької мови зафіксовано запозичення КАЛАБАЛИ́К, тур. *kalabalık* (юрба) – гармидер, шум, швирнява. На кухні шум, кала балик – завтра висіля. (Крохмалюк 2015: 68).

Отож найбільше представлено лексичних запозичень з польської мови. Хоча ми переконалися, що достеменною цю кількість інонімів у говірках Могилівського Придністров'я вважати не можна, бо трапляються випадки, коли запозичення просто не маркується автором словника як таке.

Представлена в «Словнику говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка запозичена лексика охоплює такі тематичні групи:

1. Назви предметів побуту й життя людського суспільства (6 лексем): БАРДА 'різновид сокири' (Крохмалюк 2015: 21), ЛАНЦУ'Х. 'ланцюг...Розумний хазяїн приспособляє собі коло керниці валок з корбою, ланцух прикує і відро причепить' (Крохмалюк 2015: 80), П'ЄЦ 'піч. Дід любив спати на п'єцу.' (Крохмалюк 2015: 106), П'ЄЦО 'піч. П'єцо нашої бабки завжди пахнув пирогами' (Крохмалюк 2015: 106), ПОРЕНЧА 'бильца ліжка' (Крохмалюк 2015: 114), ШУ'ФЛЯ 'совкова лопата' (Крохмалюк 2015: 155), ГАС 'керосин. Так саме гас (керосин); він хоч і не псується, але де ж його тримати багато?' (Крохмалюк 2015: 44), КАЛАБАЛИ'К 'гармидер, шум, швирнява. На кухні шум, калабалик – завтра висіля.' (Крохмалюк 2015: 68), КУЛЯ'СТРА / КУЛЯ'СТРО 'молоко корови одразу після отелу, молозиво' (Крохмалюк 2015: 78).

2. Прислівникова лексика (2 лексеми): БАРДЗО 'дуже' (Крохмалюк 2015: 28); СТОРЦА 1. У стоячому, вертикальному положенні, сторч, стійма; 2. Свідомо йти на конфлікт, чинити комусь усупереч, наперекір. Я вирішив стати сторца і писати скаргу про маніпуляції з квартирною чергою. (Крохмалюк 2015: 133).

3. Назви частин тіла людини (1 лексема): ВАРГА 'губа' (Крохмалюк 2015: 28).

4. Назви спорідненості та свояцтва (2 лексеми): НАНАШКА, НАНАШКО 'хрещені мати і батько' (Крохмалюк 2015: 94).

5. Службові слова (2 лексеми): ДА – Частка, яка вживається під час відповіді, що підтверджує правильність думки, для вираження згоди тощо; під впливом тотальної

русифікації майже повністю витіснила автентичні українські слова аналогічного значення «так», «ая», «ага», «еге», «еге ж», «авжеж», «аякже», «звісно», «справді» та інші; ДЗІНЬКУ'Ю застр. дякую. (Крохмалюк 2015: 45).

Отже, говірки Могилівського Придністров'я протягом тривалого часу запозичила певний обсяг іншомовних лексичних одиниць, що охоплюють різноманітні тематичні групи: назви предметів побуту й життя людського суспільства, прислівникова лексика, назви частин тіла людини, назви спорідненості та свояцтва та службові слова. На основі аналізу словника Д. Крохмалюка можемо стверджувати, що найбільше запозиченої лексики представлено у такій тематичній групі як назви предметів побуду й життя людського суспільства. Перспективою досліджень вважаємо аналіз словника Д. Крохмалюка на предмет вивчення евристичної цінності словника для пізнання типових рис подільського говору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1: А–Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.

2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, Н. С. Родзевич, В. Г. Складенко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1989. – 553 с.

ДЖЕРЕЛА

Крохмалюк Д. Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я. Київ : ТВ ВПЦ «Літопис-XX», 2015. 248 с.

*Тетяна Харахондя (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД СМТ. БРОДЕЦЬКЕ КОЗЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: З ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Весілля – один з найдавніших обрядів кожного народу. Українці кажуть: «Як склався у людини шлюб, так і піде все життя». Ця народна мудрість пов'язана з тим що, українці надавали велике значення шлюбу і сім'ї – одружувалися раз і на все життя.

На думку багатьох вчених (Я. Головацького, Н. Здоровеги та ін.) лексема «весілля» походить від назви сонячного свята «веселія», яке відзначалося у кожен фазу сонцестояння відповідними обрядами. Саме до таких святкових обрядів належали і шлюбні дійства [Борисенко 1988: 84].

Вагоме місце у вивченні традиційної весільної обрядовості українців займають праці О. Кравець, В. Борисенка, Н. Здоровеги, В. Кушніра та Н. Петрової, І. Насен. Із лінгвістичного аспекту номінацію весільної обрядовості українців досліджували М. Бігусяк, В. Дроботенко, І. Гороф'янюк та інші.

Мета нашої розвідки – на основі зібраного діалектного матеріалу визначити структурну організацію лексики весільного обряду снт Бродецького Козятинського району Вінницької області.

Матеріалами дослідження слугували записи про весільну обрядовість, здійснені в снт Бродецькому Козятинського району Вінницької області.

Весільна обрядовість в Україні починається із сватання.

Початковий етап весілля сватання в снт Бродецькому Козятинського району Вінницької області репрезентовано такими назвами обрядодій, як: *с'ватан':а, 'робл'ат' ʸ 'тайн'і, при'слати сва'т'іʸ, бе'рут' х'л'іб, при'ход'ат' до 'хати, сп'іва'йут' ʸ поро'з'і, почи'на'ют' дого'вор'уватис'а, колу'пати п'рип'іка, приг'ла'шали за с'т'іл, начи'нати ве'чер'ати, при'н'а'х'л'іб //.*

Сватання проходило таємно: *шоб там н'іх'то не^у знаў тайно дого'варууц'а х'лопц' / шо в'ін до 'нейі приш'ле сват'іў але йо'го бат'ки бо'йац'а / шоб це во'на ни в'ід'казала йо'му то ўсе це 'робл'ат' ў 'тайн'і н'і'кому не 'кажут / шо це буде с'ватан':а н'іх'то не 'знає //*

Обряд підготовки нареченої до шлюбу в досліджуваній місцевості проходить так: *наре^учену до ш'л'убу 'рано при'ходила с'тарша д'рушка і друга д'рушка при'ходили вони і начи'нали го'товити моло'ду до ве^ус'іл':а / са'дили моло'ду на табур'етку / на по'душку обо'йас'ково са'дили і начи'нали й'йі роспл'і'тати 'косу // роспл'і'тали 'косу рос'ч'ісували ну і сп'і'вали п'іс'н'у:*

*Ої даї 'мати мас'ла / ої даї 'мати мас'ла /
бо йа ш то'б'і коро'виц'у пас'ла /
го'нила на 'рос у/
даї же 'мати мас'ла /
помас'тити 'косу //*

Ну з'начит' роз'ч'ісували зби'рали 'коси йак'шо були 'дуже 'доўг'і 'коси / то 'йакос' йіх рош'ч'іпл'ували / роспус'кали і над'і'вали 'вел'он / ўд'і'вали пла'т':а / са'дили на ц'у по'душку / ну і ўже 'ждали моло'дого з гост'ами //

А далі був обряд викупу молодої: *'перед 'росп'іс'іу молодої з сво'йіми 'родичами с'таршим бо'йарином приї'жджайут' за моло'дойу // ну а тут і моло'дойі ў 'хат'і моло'ду ўже хова'йут' а'бо 'дес' на сус'і'дах або 'дес' ў 'хат'і / во'на хова'йец'а й'йі не'ма / а 'родич'і моло'дойі чи сес'тра / чи брат / чи плі'м'ін:ики хто не^у пуска'йут' н'і моло'дого до 'хати н'і йо'го 'родич'іў / а про'с'ат' за моло'ду 'вкуп ў моло'дого // ну начи'наец'а торг // шу'тки там ўс'а'к'і і ўже моло'дой і йо'го бо'йарин с'таршиї і 'родич'і збе^урайут' там йа'к'і йе г'рош'і в'ід:а'йут' за моло'ду / а то'д'і пус'кайут' ўже моло'дого / шоб шу'каў моло'ду / ну в'ін й'йі нахо'дит' зби'райуц'а ўс'і 'родич'і ўже в'ід моло'дойі і в'ід моло'дого і їдут' там чи на 'росп'іс' / чи на в'ін'чан':а //*

Назви обрядодій напередодні весілля становлять складну розгалужену мікросистему, представлену такими мовними одиницями: *'д'івич 'веч'ір, і'дут' по сел'і, ц'ілу'вати ў 'руку,*

п'росит' 'дружк'іу, зап'рошуют' на ве^ус'іл':а, п'рос'ат', 'сад'ат' за 'ст'іл, хо^дити про'сити, 'курку ўк'расти, вип'і'кати коро'ваї.

Святкування власне самого весілля в смт Бродецькому Козятинського району Вінницької області, як зазначив інформатор, проходить так: Ну ў нас так за'вед'ано / шо 'першій 'ден' ве^ус'іл':а ў не'д'іл'у ў моло'дойі гул'айут' до 'вечера і до 'ноч'і / а на 'другій 'ден' ў поне^уд'ілок та'ке 'саме ве^ус'іл':а ў моло'дого // і ў поне^уд'ілок 'рано моло'дий при'ходить' так 'само / йак 'перед 'росп'іс'у там чи в'ін'чан':ам до моло'дойі з бо'йарином сво'їми / але ўже йїх за с'т'іл не са'д'ат' / во'ни ўже забира'йут' моло'ду заби'райут' ўс'їх гостей моло'дойі йа'к'і 'майут' їти до моло'дого / ну 'сам'і 'блис'к'і ўже 'друшки ўже на це ў поне^уд'ілок / ўже не 'майут' п'рава во'ни гул'айут' 'т'ілкі ў не'д'іл'у //.

Завершальний обряд весілля – обряд першої шлюбної ночі – проходив так: 'Ран'ше ше даў'но / то моло'дих ло'жили 'дес' в ок'рем'ій к'ім'нат'і о / 'рано 'йшли 'свахи і пров'і'рали 'просте^н' / пров'і'рали чи моло'да 'чесна / чи не^учесна // йак'шо не^учесна / то там ўс'ако йї'ї оскорбл'али //.

Обрядодії власне весільного етапу представлені такими номінаціями: 'вел'он зби'рати, роспл'і'тати 'косу, 'косу рос'ч'ісувати, сп'і'вати 'п'існ'у, 'коси рош'ч'іпл'увати, рос'пускати 'коси, над'і'вати / ўд'і'вати п'лат':а, ж'дати моло'дого, моло'ду хова'йут', начи'нати торг, обси'пайут' гро'шима, розли'вати го'р'ілку, 'тости висло'вл'уйут', по'ўйазували сва'т'іу, прода'вайут' ц'і кв'і'тки, 'брати г'рош'і, прич'і'пл'увати до бор'та (піджака – Т. Х.), за'прошуют' до 'хати, час'туйут', 'кол'ат' каба'на, наї'мали му'зик, їдут' приго'шчати, бе'рут' г'іл'це, тан'ц'уйут' по до'роз'і, обда'ровуйут' моло'дих, 'вел'он зн'і'мати.

У досліджуваній говірці зафіксовані такі назви обрядодій, що репрезентують післявесільний етап: пров'і'рати 'просте^н', па'лит' там свек'руха ў пе'ч'і, не 'мала п'рава йї'ї шчос' запе'речити.

Серед номінацій весільної обрядовості найбільш вагомую за значенням, функціональною завантаженістю і кількістю є назви учасників весільного обряду.

У центрі дійства знаходиться шлюбна пара, яку під час весілля називають *моло¹ди¹* і *моло¹да*. Ці обрядові назви утворились шляхом субстантивації прикметників.

Учасники весільного обряду діляться на групи не тільки за приналежністю до родів молодої чи молодого. Ще В. Охрімович визначив, що весільний рід розпадається на дві групи: 1) неодружені і незаміжні, тобто хлопці і дівчата; 2) одружені й заміжні, тобто чоловіки і жінки [Охрімович 1891: 53].

Неодружених і незаміжніх учасників весілля називають *дру¹жба* ‘неодружений учасник весілля, родич або товариш молодого’ і *дру¹жка* ‘незаміжня учасниця весілля, родичка або подруга молодої’. Номінації від кореня *друж-* уживаються у вторинній функції, мотивовні обрядовими функціями цих весільних чинів: супроводжувати й охороняти молоду чи молодого, бути для них опорою. Це також підтверджується їх етимологією: походить від псл. **drugь* ‘товариш, приятель’ [Етимологічний..., т. 2: 134].

Лексема *бо¹йарин* уживається на позначення неодруженого учасника весілля, родича або друга молодого. За відомостями Етимологічного словника української мови [Етимологічний..., т. 2: 241], загальноприйнятої етимології цього слова немає. Якщо брати до уваги його первісне значення др. *бояринь* ‘дружинник’ і ту функцію, що виконує цей весільний чин, можемо припустити, що основою номінації назви *бо¹йарин* є обрядова функція: супроводжувати і захищати молодого.

Лексему *св¹итилка* вживають на позначення всіх незаміжніх учасниць весілля з родини молодого.

Неодружених учасниць весілля в досліджуваній говірці називають *с¹тарша дру¹шка*, *д¹руга дру¹шка*, *друж¹ба*.

Лексемою *коро¹вайниц¹’а* іменують окрему учасницю весілля, яка виготовляє коровай: *Корова¹ниц¹’ бра¹ли ж¹’і¹нок моло¹дих / т¹’і¹л¹ки ве¹селих і неваг¹’і¹т¹них і йак¹’і до¹бре¹ жили з чоло¹в¹’іками ў йа¹ких була хо¹роша с¹’і¹м¹’йа //*.

Загалом у говірці смт Бродецькому Козятинського району Вінницької області зафіксовано такі назви учасників весільного обряду: *моло'диді, моло'да, д'рушка, под'руга, тато, мама, хлопиц'і, д'іу'чата, с'ваха, су'с'іди, роди'ч'і, коро'вайниц'а, чоло'в'іки, старша д'рушка, друга д'рушка, сес'тра, брат, пли'м'ін:ики, сва'ти, друж'ба, бо'йарин, св'і'тилка, д'ад'ко, старо'ста, хре'ш'ченийі бат'ко, стар'ший сват, л'уди, то'вариш'і, р'ідний д'ад'ко, р'ідна т'отка, му'зики, блис'к'і, свек'руха.*

Головним атрибутом страв на весіллі був *коро'вай* – головний ритуальний хліб на весіллі, великого розміру і найчастіше круглий, який ділять для частування всіх його учасників. У досліджуваній місцевості випікання короваю репрезентовано так: *Вип'ікали коро'вай з шиш'ками // по'том на дру'гий де'н' ц'і шиш'ки розда'вали а коро'вай йак ви'п'ікли / то з'разу йо'го ло'жили на ст'іл на по'кут':а а по'том в'ін збер'і'гау'с'а до ве'с'іл':а //.*

Весільний обряд українців, і мешканців смт Бродецьке Вінницької області Козятинського району зокрема, не обходився без спеціальних атрибутів:

- назви одягу: *руш'ник, хуст'ки, сп'ід'ниц'і, вел'он, плат':а, п'ід'жак, со'рочка;*

- назви страв та напоїв: *хл'іб, коро'вай, йайц'йа, му'ка, шишка, цукор, курка, кан'ф'ета, шинка, рул'ети, хо'лодн'і за'куски, м'йасо на'р'ізане, коўба'са до'машн'а, кар'тошка, пе'чен'а, боршч, ва'реники, м'йас'н'і за'куски, со'лодке, кисе'лиц'а, су'шен'і ф'рукти, крох'мал, пе'р'іш'ки, ст'рудл'і з маком, с'іл', виш'н'ак, сли'ўн'ак, го'р'ілка.*

- назви предметів побуту: *лава, ст'іл, божниц'а, п'іч, тап'чан, с'волок, прип'ік, скрин'а, при'дане, во'рота, хата, бут'илка.*

Таким чином, лексично структурують весільний обряд у говірці смт Бродецькому Козятинського району Вінницької області лексичні групи назв обрядодій трьох етапів – напередодні весілля, власне весілля та післявесільний етап, назв учасників весільного обряду та назв атрибутів весілля. Зазначена структура характерна загалом для українського

традиційного весілля, але лексиче наповнення її в українських діалектах відмінне, що й спостережено в говірці смт Бродецькому Козятинського району Вінницької області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження. Київ : Наук. думка, 1988. 192 с.
2. Етимологічний словник української мови: 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1982- 2012. – К., 1985. 571 с.
3. Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики : навчальний посібник. Житомир, 2003. 236 с.
4. Охримович В. Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи // Этнографическое обозрение. 1891. № 4. С. 53–54.

Світлана Шалаєва (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОВІРОК СІЛ АНАДОЛИ ТА РУКШИН ХОТИНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРЕХІДНИХ

Говірки в міждіалектному контактуванні потребують розгляду та з'ясування їх діалектної природи. Взаємопроникнення рис сусідніх діалектів спричиняють появу говірок перехідного типу. У перехідних говірках риси взаємодіючих говорів поєднуються з новими, що витворилися у їхній структурі. Досить часто межі поширення того чи іншого діалекту окреслюються не лише за лінгвогеографічним аспектом, а й на підставі поєднання мовних особливостей сусідніх говорів. Так, наприклад, сусідні з говірками Хотинського району, говірки Кельменецького та Сокирянського району Чернівецької області репрезентують подільський говір.

Метою статті є дослідження мовної характеристики говірок в межах перехідного ареалу, а саме в говірках с. Анадоли та с. Рукшин Хотинського району Чернівецької області.

Емпіричною базою стали власні записи зроблені в травні 2018 року.

При дослідженні говірок сіл Анадоли та Рукшин було виявлено такі риси буковинського говору [Бевзенко 1980: 220–222] на різних мовних рівнях.

На фонетичному рівні:

1. Приголосні [д], [т], [з], [с], [л], [н] перед [і] вимовляються м'яко: *од'ійало, д'івочу, с'ідайи, 'д'іти, н'ічо, су'с'іди, с'ідайут, 'с'ірого, 'д'іл'а, с'і'мей, 'л'ів'ін'.*

2. М'якість найчастіше зберігає [ч]: *кола'ч'і, б'лишч'а, ш'ч'е, 'печ'і, ч'інл'айе, 'ч'епл'айе.*

3. Звук [р] палаталізується: *'кухар'ка, куче'р'авиї, бор'шч, 'кур'ачого, 'л'агор', т'р'анки, м'ір'ала, р'у'ках, вир'ху, р'а'дом, го'р'а, об'р'ат, под'в'ір'у, з'вер'ха.*

4. Наявність альвеолярного [л·]: *мол'ода, ска'зал-и, н'іш'л-а, зас'ватал-и, в'ідк'лал-и, зро'бил-и, н'іш'л-а, заб'рал-и, 'с'іл-и, с'н'івал-и, пооб'ідал-и, кол-и, мал'ен'киї, 'ал-и, 'кол-о, стол-а, 'л'агор', кол-ис, н'ід'іш'л-а, прим'ічал-и, с'л'ухаї, сте'л-ил-а, за'бул-а, ў'хажувал-и, 'назил-и, рос'ходувал-и.*

5. Звук [л], що стоїть після голосних, переходить у [ў]: *сў'і'тиўкоюу, сўі'тиўка, го'р'іўкоюу, ст'іў, ка'заўи.*

6. Уживання звукосполюки [гн^і], [кн^і], [хн^і]: *та'к'і, к'іл'ко, по'дарк'и^і, 'п'ечк'і, т'рошк'и.*

7. Асиміляція за глухістю (оглушення): *'голуц'і, грут'ах, 'р'ітко, друш'ки, н'ітхо'диў, рос'ходувал-и, бан'ки, апсол'утно, д'ругиї рас і т'рет'ії рас.*

Риси буковинського говору на морфологічному рівні:

1. Функціонування префікса *ві-*: *в'іходе, в'іход'і, 'в'ішли, 'в'іробл'а, 'в'ійшли, 'в'іжил-и.*

2. Наявність зворотньої рухомої частки *-ся* в різних її фонетичних варіаціях (*ся, са, си, ци*): *си 'серд'ат, уро'диўси, в'ід:а'їєси, вели'чалис'а, об'і'жалиси, роз'ійш'лиси, х'рест'аси,*

скла'далиси, сва'тайемса, полу'чайіси, рос'ход'аци, си зава'лила, зустр'і'чалис'а.

3. Наявність підсилювальних часток *-ко* (*ходи-ко*), *ади* (*ади йа майу*), *маї*.

Подільський говір у досліджуваних говірках представлений такими рисами [Гриценко 1994: 74-81].

Риси подільського говору на фонетичному рівні:

1. [р] втрачає м'якість: *пров'і'райе*.
2. Часте вживання приставного [г]: *пого'б'ідали*.
3. Наближення [о] до [у]: *ку'лис, ро'убили, о'д'нім, кус'т'ум, кум'пан'ійа, ту'д'і, то'д'і*,
4. Відсутність альвеолярного [л]: *'мали, сп'і'вали*.
5. Відсутність лабіалізації [е] після шиплячих: *жо'натий, поса'жон'і*.

6. Уживання епентетичного [л'] після губних [б], [п], [в] на місці [j]: *здо'ровл'а, поздоро'вл'али*.

7. Уживання вставного [н] замість [j] після голосного [м]: *м'н'асо, м'н'атка*.

8. Відсутність подовження пом'якшених приголосних: *в'іс'іл'а, вес'іл'у, с'ватан'а, н'лат'а, в'іс'іл'ам, перий'ман'а*.

9. Ствердіння кінцевого [т] у дієслівних формах III ос. одн. і мн.: *п'росит, приход'іт, сп'і'вайут, гу'л'айут, па'лайут, л'а'гайут, чи'кайут, бе'рут, си'дидит, 'кажут, 'робл'ат, к'л'ичут, при'ход'ат, і'дуд, с'ватайут, назна'чайут, вд'і'вайут, почи'тайут, да'йут, 'йідуд, са'жайут, ц'ін'л'айут, при'ход'іт, 'ухкайут, н'леш'ут, с'і'дайут, 'хочут, не'сут, пона'кидайут, 'чешут*.

10. Шиплячі не зберігають м'якості: *чин'л'али, шчас'ливо, чи'сати, пе'чи, 'чешут, кола'чах*.

11. Губні приголосні перед [і] (з давніх [о], [е]) вимовляються твердо: *пір'вали, підно'сити*.

Риси подільського говору на морфологічному рівні:

1. Функціонування префікса *ви-*: *ви'тали, виби'райут, 'ви'жили*.

2. Фонетично видозмінені числівники: *ш'тири, о'ден*.

Риса подільського говору на синтаксичному рівні: безприйменниковій конструкції Р. в. належності можуть

відповідати конструкції Д. в.: *'моя доч'ка ўже полу'чайиц'а йо'му не'в'істка; во'на ми'н'і с'ваха.*

При зіставленні рис буковинського та подільського говорів на фонетичному рівні було виявлено 7 ознак буковинського говору та 11 ознак подільського. Це дає підстави вважати, що фонетика тяжіє до подільського, хоч і з невеликою перевагою.

Морфологія не є релевантною для встановлення діалектної природи досліджуваних говірок, оскільки на морфологічному рівні знайдено більше спільних, ніж відмінних, ознак буковинського та подільського говорів, а саме:

1) закінчення О. в. одн. іменників жін. р. *-оју: го'р'іўкоюу, моло'дойу, 'мамойу, ж'інкойу, 'маткойу;*

2) іменники чол. р. у М. в. і Д. в. множини з основою на *-і* мають закінчення *-ом: х'л'ібом, 'бат'ком, сто'лом;*

3) закінчення в іменниках Д. в. та М. в. однини *-и: 'соли;*

4) відсутність чергування [д]//[дж], [з]//[ж], [т]//[ч], [с]//[ш] у дієслівних формах І ос. одн. тепер. часу: *п'рос'у, ход'у;*

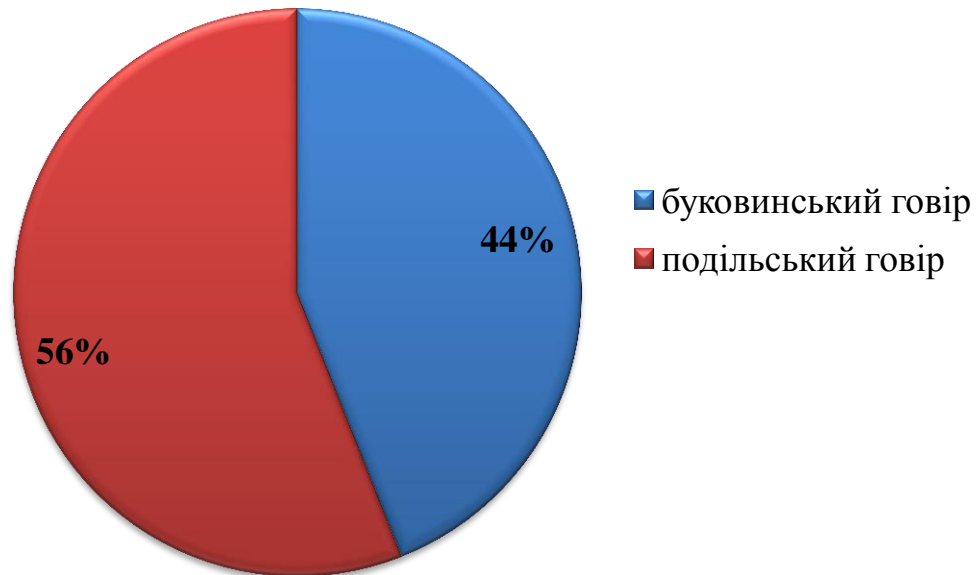
5) дієслівні форми III ос. однини II дієвідміни мають стягнене закінчення без *-т: 'нос'а, 'ход'а, 'ломл'а, 'в'іробл'а, с'тел'а, хо'т'а, 'робл'а, с'тави, си'д'а;*

6) творення вищого ступеня прикметників і прислівників за допомогою суфіксів *-ішч, -шч, -ч: до'рошч'і, 'ран'че, 'мен'чих.*

Серед відмінних ознак на рівні морфології у досліджуваних говірках було виявлено 3 риси буковинського говору та 2 риси подільського.

Найскладніше виявити відмінності в синтаксисі говірок, проте, було знайдено цікаві конструкції типу: *ў кази'н'і 'майи во'ди (в казані є вода); прии'ла йа ти'бе дару'вати (прийшла я тебе вітати).*

Зіставна характеристика системи говірок с. Рукшин та с. Анадоли Хотинського р-ну Чернівецької обл. на всіх мовних рівнях

Таким чином, говірки сіл Анадоли та Рукшин Хотинського району Чернівецької області є зоною перехідних говірок із тяжінням до подільського говору південно-західного наріччя української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ, 1980. 247 с.
2. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору // Поділля. Історико-етнографічне дослідження. Київ : «Доля», 1994. С. 74–81.

*Ірина Царюк (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

**НАЗВИ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ У СКЛАДІ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК**

Учені неодноразово вказували на важливе місце діалектної фразеології в системі наук, зауважували, що фразеологічний склад мови якнайтісніше пов'язаний із культурою та світоглядом етносу (праці В. Мокієнка,

В. Лавера, М. Демського, В. Ужченка, Д. Ужченка, Г. Аркушина, А. Івченка та ін.). У працях етнолінгвістів В. Жайворонка, В. Конобродської, І. Магрицької Н. Коваленко, І. Царьової та ін. дослідження обрядової лексики та фразеології ґрунтуються на характеристиці обрядової реальності, на структурному аналізі обряду. Розглядаючи обрядову лексику й фразеологію, необхідно подавати структуру цих обрядів, їхню інваріантну модель та особливості реалізації в різних регіонах. Переконливо доведено, що власне фразеологізми найповніше зберігають особливості розуміння та інтерпретації законів навколишнього світу певним етносом, усвідомлення свого місця в ньому. Тому актуальність теми дослідження обрядових фразем вбачаємо в потребі виявлення етнокультурної семантики цих мовних одиниць на основі ґрунтовного вивчення народних обрядів.

Мета нашої розвідки – виявити етнокультурні особливості ареальних фразеологізмів, у компонентному складі яких є назви релігійних свят, з'ясувати семантичні засади їх творення.

Потреба залучення фразем сучасних говірок з компонентами-назвами релігійних свят та обрядів з різних джерел до наявних етнолінгвістичних студій зумовила вибір теми пропонованого дослідження. Предмет вивчення – закономірності семантики фразеологізмів з назвами релігійних свят, природа їхнього мотивування.

Матеріалом дослідження слугували власні польові записи текстів і фразеологізмів, виконані в населених пунктах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, а також фонди навчально-наукової лабораторії діалектологічних досліджень кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; сучасні фразеологічні та лексичні словники, що фіксують матеріали з різних українських говірок, збірники текстів діалектного мовлення, етнографічні праці.

Цінними для досліджень є тексти живого народного мовлення носіїв різних українських говірок про релігійні

свята, де збережено унікальну інформацію про давні номінації обрядів, вірувань, звичаїв та їх елементів. Фразеологізми цієї сфери життя людини досліджені діалектологами найменше, залишаються вони майже поза словниками та матеріалами до словників.

Спаса – народна назва календарних християнських свят, свят Господніх: Перший Спас (у народі Маковія, початок Спасівського посту); Другий (Великий) Спас (у народі – Яблучний спас); Третій Спас, Нерукотворний Образ (у народі – Спаса на Полотні).

На території Західного Поділля зафіксовано фразеологізми з компонентом Спаса: *захо^y/т'іти йак^lмеду ў С^lпас'іўку* ‘дуже хотіти чогось’ (с. Дерев'яне Кам'янець-Подільський р-ну Хмельницької обл.); *йак^lмуха ў С^lпас'іўку* ‘зла людина, сердита’ (с. Карачієвці Вінковоцького р-ну Хмельницької обл.). На території середньонадніпрянських говірок теж уживають вираз *йак мўхи в Спáс'івку* [Лонська 2011: 247].

Святодень Петра і Павла (12 липня) пов'язаний із літнім сонцестоянням. У побутовому мовленні носії говірок вживають здебільшого вираз *на Петра, В Петрів день*, на позначення посту – *Петрівка, Петрівський піст* та ін.

У лемківських говірках зафіксовано фразеологізм із компонентом *Петра – правда як на Петра сніг падає*, який уживається як заперечення означуваного слова *правда*, ‘зовсім неправда’ [Ступінська 2013: 187]. У словнику гуцульських говірок знаходимо: *не все в сєреду Пётра, а є и в єнчу дніну* ‘так приповідають, як комусь не так удається щось, як колись’ [Хобзей 2013: 460]; *забагáти в Петр'івку лёду* ‘хотіти неможливого’ [Хобзей 2013: 461]; у сучасних середньонадніпрянських говірках примовляють: *погáне (нив-ірне) порос'á і в Питр'івку мёрзне* [Лонська 2011: 247].

Загальновідомий народний вираз *до Дмитра дівка хитра* передає звичай засилати сватів лише до цього дня, тому що далі – запусти, заговини, а отже, не можна було робити весілля [Скуратівський 1994: 203]. На території Західного Поділля до сьогодні вживають вираз *не все в середу Дмитра* (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.). У спілкуванні з

респондентами виявляємо, що у момент комунікації фразеологізм починає виконувати головну роль у вираженні експресії та емоцій.

Фразеологізм із компонентом Різдво виявлено у словнику лемківських говірок *зробіти на трéтий ден по Рістві* ‘невчасно, із запізненням зробити’ [Ступінська 2013: 120], *прийти́ трéтій день по Рістві* ‘невчасно, із запізненням’ [Вархол 1990: 113].

У словнику фразеологізм *на третий ден по Різдві* фіксується із двома значеннями: 1. ‘Невчасно’. *Юж єс зробив на третий ден по різдві, тепер мі тото ся не придаст.* 2. ‘Ніколи’. *Повідаш, же поїдеме з наши сторони. Йой, та ковы тото буде, хыбаль, як з нас гваривы, на третий ден по рістві* [Ступінська 2013: 73]. Аналізована одиниця доповнює фразеосемантичний ряд на позначення поняття ‘ніколи’, наповнений фразеологізмами, які побудовані за моделлю «на + день святого (церковне свято)», що імітує народно-християнський календар й утворена за аналогією до традиційних у селянському середовищі словосполучень на позначення часу, в яких називаються імена святих або церковні свята, наприклад, у говірках Західного Поділля: *на маленького Юрія, на кінського Петра, на кінський Великдень* та ін.

Найбільше в лексикографічних працях виявлено фразеологізмів із компонентом Великдень – найважливішим і найулюбленішим святом українців. Матвій Номис у збірці «Українські прислів'я, приказки і таке інше» подав записаний на території Поділля вираз *раз у рік Великдень*, що образно передає розуміння законів світу, неможливість щось знову зробити чи доробити, повернути втрачене в часі та ін. [Приказки... 1993: 215].

На території Південної Волині зафіксовано фразеологізм як *Тарас гусіні на Великдень нарвав* зі значенням ‘дуже мало’ [Кірілкова 2013: 167]. Йдеться про ранню весну, коли дерева ще не покрилися листям, а тому не може бути ‘багато гусіні’. У говірках Західного Поділля зафіксовано вираз *в Великодну суботу з кужелем до хати* на позначення поняття

‘виконувати незначну роботу, коли є важливіші справи’, йдеться про порушення давніх традицій цього дня, підкреслюється важливість виконання певних робіт саме в цей день.

Отже, фразеологізми з компонентами-назвами релігійних свят витворюють на основі своїх прямих значень вторинні семантичні утворення, зумовлені особливостями народного світобачення. Потреба залучення фразем сучасних говірок з різних джерел до наявних етнолінгвістичних студій залишається актуальною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братіслава : Словацьке педагогічне вид-во. Відділ укр. літ-ри в Пряшеві, 1990. 160 с.

2. Кірілкова Н. В. Словник волинської фразеології. Острог; Рівне, 2013. – 192 с.

3. Лонська Л. Народна фразеологія як елемент збереження етнокультури // Філологічний вісник уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : збірник наукових праць / гол. ред. Л. М. Полюга. Умань : ВПЦ “Візаві”, 2011. Вип. 1. С. 240–249.

4. Приказки, прислів'я, і таке інше. Уклав М. Номис. Київ, 1993. 768 с.

5. Скуратівський В. Вінець. Київ : Вид-во УСГА, 1994. 240 с.

6. Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – українська мова. Івано-Франківськ, 2000. 198 с.

7. Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.

8. Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи. Лексикон. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.

*Маргарита Цимбалюк (м. Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.*

МІКРОТОПОНІМІЯ М. ГНІВАНЬ ТИВРІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність теми дослідження. Українська література – невичерпне джерело для досліджень із поетичної ономастики. Власні назви у мовленні входять у синтагматичні відношення між собою і апелятивами, активізуючи конотативні потенції, інформаційність, емоційно-логічні асоціації. Головною умовою освоєння людиною навколишнього світу є категоризація та номіналізація. Процес найменування, тобто закріплення індивідуальних назв за дискретними для соціуму на певному етапі розвитку об'єктами зовнішнього світу, відображає соціально-політичні, матеріально-господарські та духовно-культурні особливості розвитку цього суспільства.

Мета статті: здійснити докладний аналіз топонімів Тиврівського району, зокрема простежити їх розвиток та зміни, які відбувалися протягом усього часу їх побутування.

Об'єктом дослідження є топоніми Тиврівського району Вінницької області.

Предметом дослідження є семантико-мотиваційний аналіз топонімів досліджуваного регіону.

Одним із найдавніших видів онімів вважаються топоніми - власні назви населених пунктів (ойконіми), назви річок, озер, водойм (гідроніми), назви лісів (дрімоніми), назви форм рельєфу (ороніми), назви внутрішньоміських об'єктів (урбаноніми), назви вулиць (годоніми), назви площ (агороніми), назви шляхів сполучення (дромоніми). Виділяючи об'єкти зовнішнього світу за допомогою власних назв, люди приховують у топонімах важливі характеристики цих об'єктів: природні особливості місцевості, її поверхню, рельєф, рослинний і тваринний світ, корисні копалини. Утім, не можна однозначно стверджувати, що лише географічне середовище визначає характер місцевих назв: їх форму і мовне значення завжди зумовлюють суспільні та історичні чинники. За словами М. П. Янка, для того, щоб зрозуміти значення

топоніма, необхідно досліджувати сукупність усіх факторів, сформовану під впливом характерних географічних або історичних умов [Янко 1998: 8].

Як відомо, топонімія посідає важливе місце у тканині наукової галузі. Як і всі власні назви, топоніми підлягають загальним законам контексту, вони експресивно та стилістично марковані.

У сучасному мовознавстві українську та регіональну топонімію розглянуто в дослідженнях Т. М. Лободи, В. В. Німчука, Д. Г. Бучка, К. К. Цілуйка, І. М. Железняк, Л. Масенко, Л. Гумецької, Ю. О. Карпенка, Ю. К. Редька, О. С. Стрижака, М. П. Янка та ін. У працях В. О. Горпинича, В. В. Лучика, О. І. Крижанівської, О. В. Заінчовської, Т. В. Громко, Т. І. Поляруш, Р. О. Ляшенка досліджено топонімотворення Кіровоградщини. Вивчення саме регіональних онімів допомагає виокремити індивідуальні риси населеного пункту, ті характеристики топонімікону, які не знайшли відображення в узагальнювальних дослідженнях.

Передусім, розглянемо походження назви населеного пункту міста Гнівань. За переказами, місто було засноване в двадцятих роках XVI століття, назва походить від слова гнів. Розповідають, що жителі часто сварились між собою за пасовиська, довго гнівалися один на одного. Відзначимо, що топонім утворено суфіксальним способом. Це підтверджує висновок М. П. Янко про те, що основою топонімії України є назви слов'янського походження, утворені суфіксальним способом. Найбільш поширеними топонімічними суфіксами дослідник вважає такі: *-ка, івка, -иця, -ов, -ів, -ин, -ськ, -н* [Янко 1998: 12].

Становлення, розвиток і функціонування топонімікону визначається як власне мовними факторами, так і позамовними, які тісно взаємодіють між собою. До позамовних факторів відносимо особливості рельєфу місцевості (лісостеп, низовина, водойми), типи господарської діяльності (землеробство), особливості суспільного життя (замкнена громада), історико-політичний розвиток краю. Відтак, топоніми можна поділити на три групи: етнімічні,

антропонімічні та назви, що походять від географічного середовища або вказують на характер господарства та різні види людської діяльності [Янко 1998: 9].

У топоніміконі міста Гнівань налічуємо 8 годонімів, 2 гідроніми, 4 дрімоніми, 2 ороніми. Серед годонімів міста виокремлюємо 2 оніми – назви частин міста, 6 – назв вулиць, 2 – назви провулків і 1 агоронім. Проаналізуємо найважливіші мовні та історичні аспекти утворення назв вулиць.

Верхівка - південна частина вулиці Пархоменка, де розбудовувався у XVIII столітті гранітний кар'єр. Назву отримала від розташування на підвищенні, завжди була головною. У праці Ю. О. Карпенка таку назву потрактовано як «примітне підвищення, вершину взагалі». Т. В. Громко, досліджуючи топоніміку Кіровоградської області, теж вказує на існування такої народної назви, яка означає «горішня частина горба, підвищення». Але також додає ще одне тлумачення – «витік річки» [Громко 1999: 37].

О. С. Стрижак зазначав, що існує частина топонімів, що утворилися для позначення типу рельєфу. Так як "Вершина утворилася від прикметника «верхній», віднесемо її до цього виду [Стрижак 1967: 41].

Соборна – сучасна офіційно закріплена назва вулиці, що розташована у південно-східній частині міста. Топонім утворений від Соборів, які розташовані по обидва боки міста, що мають меморіальний характер. Декілька років тому для цієї території використовувалися назви Леніна, названа на честь першого керівника СРСР - Володимира Леніна.

П'ятихатки – східна частина вулиці Соборна, куди переселялися здебільшого росіяни, саме це стало причиною появи оніма-росіянізма «пятихатка». За дослідженням Л. М. Воробйової, при перекладі українською мовою географічні назви пристосовуються до правил орфографії, зазвичай втрачаючи свою інформативну функцію. Але, як бачимо з прикладу, назва *П'ятихатка* змогла пристосовуватися до української граматики, зберігши історичну інформацію про одиничний об'єкт [Воробйова 2007: 80].

Лазо – південна частина вулиці Амосова. На сьогодні відомо, що осередком стала назва річки – Лазовка, біля якої проживали ремісники; саме її розташування зумовило появу народної назви – Лазо.

Гранітна – північна частина вулиці Лісової. Назва вулиці пов'язана із кар'єром, який добуває граніт та інші корисні копалини.

Стоматологічна – східна частина вулиці Макаренка, де розташована стоматологічна клініка, топонім належить до відапелятивних, назва була створена на позначення державних об'єктів.

Шкільний провулок – назва походить від навчального закладу, що розташований біля провулку, виникла після будівництва школи на вулиці Б. Хмельницького в 1960-х рр. Топонім утворився від прикметника шкільний та загальної назви. Дослідивши походження цієї назви, віднесемо її до групи топонімів, які, за визначенням О. С. Стрижака, відбивають різні соціальні явища.

Гніванський провулок – названо на честь міста Гнівань, знаходиться в центральній частині по вулиці Соборній. Топонім відноситься до відантропонімних. Формант *-ськ-* уживається, на думку А. П. Корепанової, для творення прикметників зі значенням родової належності або співвіднесеності й становить основну його особливість, яка є не менш суттєвою, ніж уживання його для творення незліченних прикметників від топонімів та етронімів, що йде також із глибокої давнини [Етимологічний... 1985: 211].

Серед мікротопонімів є лише одна мовна одиниця на позначення площі – *Шевченківська*. Місце знаходиться поряд із бібліотекою по вулиці Соборна. Назва пов'язана із великим Кобзарем – Т. Шевченком, отже, вона належить до групи топонімів, що пов'язані із рослинним світом. Суфікс *-ськ-* надає зменшено-пестливого значення, крім того, назва вживається у множині, що несе інформацію про великий розмір об'єкту.

З-поміж топонімів міста виокремлюємо 2 гідроніми, серед яких 1 – власна назва позначає природну водойму, а 1 –

штучно створений. *Витавка* – природний став, який розташований біля поселення Витава, що виник наприкінці ХХ століття внаслідок будівництва на території міста Гнівань. Назва утворена за допомогою загальної назви, що позначає цей вид географічного об'єкта. Т. В. Громко окреслювала таку групу топонімів як ті, що позначають розмір топооб'єкта [Громко 2000: 41].

Великий кар'єр – штучний став, що існував до кінця ХХ століття і, як і Витавка, поступово зник. Назва розкриває характерну ознаку водойми – великий розмір, тому віднесемо її також до категорії на позначення розміру. За дослідженнями лінгвістів, ставок у народній термінології тлумачиться як «штучна водойма з непротічною водою в заглибленні», «загачене місце в річці», а також «сажалка, штучна водойма, в якій розводять рибу» [Громко 1999: 185].

До дрімонімів належать чотири географічні назви, що існували і постійно змінювалися протягом двохсот років. Проаналізуємо походження та особливості творення цих лексем. На околицях села розташовано декілька лісів, у яких впродовж двох століть змінювались назви. Це зумовлено впливом як історичного, так і соціального факторів. Було досліджено хронологічний порядок існування топонімів і складено відповідні ряди для кожного топооб'єкта: 1) *ліс Берізка* (відапелятивний мікротопонім); 2) *Мартинів ліс* (відантропонімічний); 3) *ЖБКовський ліс* (відапелятивний); 4) *Цукровий ліс* (відантропонімічний). Тобто, існування двох і більше назв можна пояснити лише відсутністю певної визначальної характеристики об'єкта або впливом історичного фактору, який зумовив перейменування чи виникнення іншої назви. *Мартинів ліс* – названо на честь лісника Мартина. Топонім відносимо до відантропонімічних об'єктів. Назву утворено від основи прізвища Мартин за допомогою суфікса -*ів-*, що свідчить про час виникнення назви, адже, на думку І. Железняк, ці моделі найактивніше використовувались у ХУІ-ХУІІІ столітті [Етимологічний... 1985: 10]. *Цукровий* – тому що знаходиться біля цукрового заводу. *ЖБКовський ліс* – знаходиться біля території заводу, який носить цю назву.

Географічну назву відносимо до відантропонімних об'єктів. На сьогодні це єдина назва цього географічного об'єкта. Дрімоніми утворилися від апелятивних назв: *Ліс Берізка* – онім походить від слова «*берізка*», розкриває основну характерну особливість – наявність великої кількості посаджених беріз, тобто має інформативне значення і називає визначальну характеристику певного об'єкта. Власна назва утворена суфіксальним способом. Як зазначалося вище, це не єдина назва цього лісу. Попри наявність більш поширеного топоніма, ця назва не вважається застарілою і жителі старшого покоління (понад 60 років) використовують її у своєму мовленні.

Отже, для мікротопонімів міста Гнівань характерне паралельне функціонування двох типів найменування поселень: відантропонімного та відапелятивного. За характером денотату, назви, що позначають особливості рельєфу, мають не досить поширений характер на цій території, адже внаслідок досліджень було знайдено лише один онім. Проте є назви, що характеризують об'єкти за розміром. Це насамперед гідроніми та дрімоніми. Головною причиною найменувань деяких об'єктів була наявність на цих територіях господарсько-промислових центрів. Вагомим чинником також є рід занять особи або населення, пов'язаного із топооб'єктом. Деякі географічні назви несуть в собі як особистий, так і соціальний характер, адже відображають соціальний статус людини, пов'язаної із топооб'єктом. На території міста Гнівань існує невелика кількість топонімів, які походять від назв рослинного світу. Такі топоніми належать насамперед до назв лісів і площ. Більшість топонімів утворено суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ов-*, *-ів-к(а)*, *-ин*, *-ськ-*, *-к(а)*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова Л. М. До питання про норми передачі топонімів іншомовного походження у контексті розвитку української мови // Вісник СумДУ. Серія : філологія. 2007. № 1. С. 78–80.

2. Громко Т. В. Семантичні особливості народної географічної термінології центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). Кіровоград, 2000. 170 с.

3. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Кіровоград : РВЦКДПУ, 1999. 224 с.

4. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І. М. Желєзняк, А.П. Корепанова, Л. Т. Масенко, О.С.Стрижак. Київ : «Наукова думка», 1985. 256 с.

5. Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньо-Наддніпрянське Лівобережжя). – Київ : Наук. думка, 1967 р. 127 с.

6. Янко М. П. Топонімічний словник України : словник-довідник. Київ : Знання, 1998. 432 с.

*Юлія Юрчук (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н.М.*

ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ С. РАЙКІВЦІ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Слово – живий свідок минулого життя суспільства. Розвиток літературної мови завжди скорочується традицією, графічною системою; натомість народні говори змінюються стихійно і природно, що призводять до того, що в них або зберігаються давні мовні явища, або виявляються нові риси, які не проникли в літературну мову. Тому наука, зокрема лінгвістика, значну увагу приділяє зразкам живого народного мовлення, виокремлюючи архаїчні діалектні явища та новотвори [Шеремета 2003: 4]. Адже лише в мовленнєвому потоці, відтвореному в тексті, можна виявити ступінь функціональної близькості діалектних одиниць, хоча у позатекстовій ситуації цими одиницям могли бути приписані інші функціональні характеристики, інше відношення [Гриценко1999: 260].

Джерело народної мови в її різних територіальних аспектах спроможне поповнити уявлення людей про історію,

матеріальне виробництво, традиційну обрядовість попередніх поколінь. Тож проблема фіксації і дослідження української традиційної, матеріальної та духовної культури постала і вирішується контексті актуальної в сучасному слов'язнаванні проблеми мовної репрезентації свідчень про архаїчні діалектно-культурні ареали.

Одним із таких ареалів українського мовно-культурного ландшафту є Поділля. Це давній слов'янський «заповідник» зі збереженою рідкісною мовною-культурною спадщиною. Поділля – унікальне само по собі як регіон, де було зіткнення західних мовних і культурних хвиль, де була дуже відчутна присутність польськомовного елемента, що, безперечно, відбилося на мовних особливостях, регіональній культурі, на ментальності загалом.

Подільський говір, зазнавши впливу як слов'янських, так і неслов'янських мов, зберіг сліди взаємодії мов та сусідніх волинських, наддніпрянських і буковинських діалектів та водночас вирізняється особливими регіональними рисами. Він об'єднує дуже давні, самобутні та цінні для історії мови й діалектології говірки. Тому вивчення подільських говірок – одне із невідкладних завдань українського мовознавства, що зумовлює актуальність теми статті.

Різні мовно-структурні рівні подільських говірок були і є об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців таких, як Л. Авксентьев, Н. Бабич, Б. Ларін, Ф. Медведєв, Л. Скрипник, В. Ужченко, Д. Ужченко, М. Шанський та ін. Фонетичні особливості досліджували Т. Бабіна, П. Ткачук, словотвірні – Л. Яропуд, лексичні риси – К. Баценко, Г. Березовська, Д. Брилінський, І. Варченко, І. Гороф'янюк, М. Доленко, В. Рахинський, Л. Терешко, Т. Тищенко. Загальні ознаки мовлення подолян на прикладі однієї говірки описали Г. Голосенко, Є. Грицан, І. Грицютенко, А. Дердюк.

Мета статті – виявити і проаналізувати основні мовні особливості райковецької говірки Хмельницького району Хмельницької області на різних мовних рівнях. Джерелом дослідження стали тексти, записані в селі Райківці протягом 2018 року.

Текстова орієнтованість – це основа діалектологічних досліджень. Реальне буття слова лише у тексті. Через текстову поведінку слова, через його контекстуальне оточення можна віднайти приховану семантику. Лише текстова фіксація дозволяє виявити значення окремих лексем, а також текст дає можливість спостерігати реальну сполучуваність слів. Пропонуємо зразок місцевої говірки про колядування.

Де давали по ко^уп'їці а^бо три ко^уп'їки / гроше^ї / коліс' були та^к'і грош'і жо^уті ко^уп'їки / то як давали по три ко^уп'їки чи по од^н'її ко^уп'їці то ми там п'ід^м хату йшли зо три ^рази // шо / бо там гроши давали // а^бо давали го^р'іхи // закол'а^дуєм /то давали ше // ба^бо /давали це^го / печані йаблука давали / квашані / п'і^р'іш^ки давали // но саме б'іше туди йшли де давали грош'і / ко^уп'їка д'в'і і ўс'о // то жи^ла та^ка Гол'ка з Ганд^рейом / ў них д'і^теї не було / то во^ни шчи^ли^ли с'а ба^гати^ли // во^ни фа^стали^ли с'а / шо ми ба^гати / бо об^нши^ли ў ко^го були д'і^ти // ў мене на^приклад було семе^ро ў с'ім'ї / то де ж йа / там не фа^тало н'і на хл'іб^н / н'і на шо // та ї ми мус'іли їти до тейї Гол'ки з Ганд^рейом / шоб^н во^ни нам дали по тих три ко^уп'їки // то зо три ^рази при^ходи^ли // то ўже як п'ри^де^м п'ід^м в'і^кно / во^ни кажут / ви ўже ў нас були / ну то шо шо були / ну то шо шо були / але ми хоче^м ше / шоб^н дали по тих ^паро ко^уп'їок // ну да^дут ўже нам / ўже їдем ўс'о / ўже за^ходи^ли дес' п'ід^м д'руге в'і^кно / там да^йут го^р'іхи / то це ми б'рали цу^керки / де давали // о цу^керки / цу^керки це во^н'ше було / ну / це було ве^лике с'вато // йаїце с'ім ко^уп'їок / да / с'ім ко^уп'їок / с'ім ко^уп'їок за^н'іс до ш^коли / ўз'аў гроши / ку^пиў цу^керка / було / було / а шо та^ке йаїце // шей край / да / к'рали йаїце / шоб^н ма^ма не бачи^ла / да / к'рали йаїц'а і вс'о / та^ке було / за^несу ў ко^уп'їрац'їю і на тих чо^тирнац'іт' ко^уп'їок / бо с'ім і с'ім було чо^тирнац'іт' / да / то / шти^р'нац'іт' ко^уп'їок / не ка^зали чо^тирнац'іт' / це ^зара так кажут / було шти^р'нац'іт' ко^уп'їок йаїце / то на тих шти^р'нац'іт' ко^уп'їок давали цу^керки // були так'і м'ятні / об^рубані ті цу^керки / так'і доўг'і і та^ко / як то по^рубані / як ўже во^ни були д'обр'і / як ўже во^ни були с'мачні / як

ўже йіх х'т'ілоc' // а шо х'і'ба ў вас ў се"л'і та йак 'зара не
 пе"к'ли цу'керки // пе"к'ли і да'вали / чож" не пе"к'ли / пе"к'ли /
 'боже с 'цукру пе"к'ли цу'керки / да с 'цукру пе"к'ли цу'керки /
 на'шош / було так / шо попе"чеш і 'руки / і 'носа / і шо 'хоче"ш/
 бо цу'керка пе"к'ла / ота'ке // ну мо'ло'ко / 'б'іше ви'жи'вали
 мо'ло'ком / була ху'доба / були там с'вин'і / ко'рова / ота'ке /
 'б'іше ви'жи'вали на ц'ому // кач'ки три'мали / 'кури / ну / це
 ўже за 'мейі 'пам'ят'і // а / а ше 'ран'ше / то шеі ц'ого не було
 / бо заби'рвали 'йакос' там / заби'рвали / за шос' за'ложували ті
 ко'ро'ви / ті / і 'йаіц'а зби'рала с'іл'рада / тод'і хо'дила /
 йа'йец' шеі не 'дуже 'мона було цеі / 'йакос' було че"каі йа не
 'помн'у 'точно / шо 'дес'іт' йа'йец' т'реба було з'дати / да / да
 / а ў 'кого 'б'іше 'курок / то ше 'б'іше т'реба з'дати / на ба'зар
 ко'лис' не но'сили так йа'йец' йак 'зара / тіко не ўс'п'іла 'курка
 з'нести'с' / йак ўже б'іжат на ба'зар і прода'йут / бо т'реба
 г'рош'і / т'реба ко'п'ійки // а 'ран'ше не було 'ц'ого / 'ран'ше
 н'іх'то не маў та'койі 'моди // з'неслос'а / то т'реба / а шо
 ва'рили х'і'ба ото 'т'іл'ки на ц'винтар // н'е н'е / йак / 'бабо / не
 було / а до ш'коли вс'орам'но од"прав'л'али / об'і'зат'ел'но / до
 ш'коли хо'дили ми пол'убе / 'чоботи / 'чоботи 'к'ірзов'і /
 'вал'анки з гли'боки'ми га'лошами / глаўне ш'кола була во /
 'зимно / але та'ка іду 'фастайус' так шо / гм / йа та'ка
 шчас'лива / так- так ў 'мене йе 'чоботи і ў 'кого / 'хто маў
 'чоботи то / то буў ба'гатий / та х'то маў 'чоботи / 'к'ірзов'і
 'чоботи / це буў 'дуже ба'гатий // о // а йак'шо / а ше було
 та'ке / шо йід'но з д'ругого но'сило / се"ст'ра мо'йа то з б'рата
 / че"кала 'поки брат п'риіде або се"ст'ра п'риіде з ш'коли / а
 в'ін ўзуваў 'чоботи / ота'ке //

Проаналізувавши фонетичні особливості говірки, спостерігаємо такі явища: субституцію – заміщення одного звука іншим [Торчинська 2017: 31] ('фастали'с'а, фа'тало); протезу – появу приставного приголоного Г [Торчинська 2017: 152] ('Гол'ка, Ганд'реі); депалаталізацію – втрату м'якості приголосними звуками [Торчинська 2017: 32], зокрема тверду вимову фонемі [т'] в кінці дієслів 3 ос. множини ('кажут, да'йут, б'іжат, прода'йут); тверду вимову передньоязикових [н'], [т'] перед і ('жоўті, 'печані, ба'гаті, с'мачні, к'вашані), що

характерне для більшості подільських говірок; «укання» (*ку^оп'їлки*, *зу^ор'їхи*, *му^оло^око*, *ку^орова*), яке в межах села може бути як помірним, так і сильним; апокопу – усічення одного або кілька звуків у кінці слова внаслідок акцентно-фонетичних процесів, що призводять до скорочення слова [Торчинська 2017: 31] (*зара* – зараз, *та* – так); синкопу – випадіння одного або кількох звуків у середині слова [Торчинська 2017: 31] (*хтілось* – хотілося, *мона* – можна, *біше* – більше, *тіко* – тільки); асиміляцію – артикуляційне уподібнення приголосних звуків один одному [Торчинська 2017: 32] (*шоб^н*, *хл'їб^н*, *п'їд^м*); афезу – опускання звука на початку слова (*арцаби* – варцаби).

Тобто всі згадані фонетичні явища можуть існувати як у літературному, так і в діалектному мовленні, але проявляються по-різному. Якщо в літературній мові це може бути нормою, наприклад, *горіх* (протеза), *с'т'їл* (асиміляція за м'якістю), то в діалектному поняття нормативності нівелюється.

На морфологічному рівні українська діалектна мова має досить значні, зумовлені екстралінгвальними і лінгвальними причинами відмінності між окремими наріччями й діалектами. Проте всю різноманітність діалектних відмінностей на рівні морфології С. П. Бевзенко звів до двох основних різновидів: 1) фонетично зумовлені відмінності; 2) відмінності, зумовлені різними напрямками граматичної аналогії (індукції), що проявлялися в історії українських діалектів [Бевзенко 1980: 24].

Результати дослідження місцевої говірки підтверджують вищезазначені аспекти, тому й більшість явищ дійсно базуються на фонетичних відмінностях у звучанні того чи іншого слова. Водночас із-поміж морфологічних особливостей виокремлюємо такі:

- 1) усічення флексії *-мо* до *-м* у дієсловах 1 особи множини: *хочем*, *їдем*, *заходим*, *приїдем*, *заколядуєм*;
- 2) препозиційне вживання постфікса *-ся*: *-с'а бавит*, іноді скорочення постфікса *-ся* в *с'*: *хтілос'*.
- 3) нарощення слова внаслідок архаїчних змін у словах: *абис'мо знали* – аби ми знали;

4) зміна роду іменника: іменник жіночого роду І відміни твердої групи в 3. в. однини має закінчення чоловічого роду *-а*: *цукерка* (замість *цукерки*);

5) іменник жіночого роду І відміни твердої групи в Р. в. множини має закінчення *-ок*: *курок* (замість *курей*);

6) числівникова варіативність – *дес'ім'*; *чотирнац'ім'*, *штирнац'ім'*;

7) займенникові варіанти: діалектні форми присвійних займенників *мейі*, *твейі*, питального займенника *шо*, вказівного займенника *цего*.

Сучасні діалектологи постійно наголошують на потребі системного вивчення лексичного складу українських говорів, оскільки саме він найбільше реагує на зміни, легко засвоює іншомовні слова, зберігає в словниковому складі діалектної мови одиниці, відмінні за генетичною та часовою віднесеністю тощо. Найбільш яскраво простежуються розбіжності в мовленні носіїв різних діалектів на лексичному рівні [Торчинська 2017: 33].

У райковецькій говірці відображено впливи різних мов, що зумовлено певними історичними процесами. Значний пласт становлять трансформовані росіянізми: [*шчи^етали^ес'а*] – вважалися; [*мус'іли*] – були вимушені; [*ўс'п'іла*] – встигла; [*ко^уни^ерац'ійа*] – магазин; [*об'ізат'ел'но*] – обов'язково; [*об'ши^ем*] – взагалі, [*ст'ройіти*] – будувати. Незважаючи на запозичення лексем із російської мови, у цих словах простежуємо низку діалектних особливостей – ствердіння, епентезу, афезу тощо.

Отже, дослідження особливостей говірки жителів села Райківці дає змогу констатувати, що на фонетичному та морфологічному рівні вона є типовою для подільського говору волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя.

У перспективі плануємо схарактеризувати діалектні лексеми місцевої говірки на позначення явищ навколишньої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
2. Гриценко П. Ю. Говірки Чорнобильської зони. Системний опис. Київ : Довіра, 1999. 270с.
3. Торчинська Н. М. Українська діалектологія : навчальний посібник. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2017. 158 с.
4. Шеремета Н. П., Коваленко Н. Д. Навчальна практика з діалектології. Кам'янець-Подільський, 2003. 82 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бондаренко Олександр Олександрович – студент III курсу 2 групи (Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)) факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси: історія української мови, ономастика.

Бурковецький Станіслав Олександрович – магістр I курсу 2 групи (Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)) факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси:

Войтюк Альона Олександрівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок, українсько-польська міжмовна взаємодія.

Габаль Юлія Олегівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «035. 01. Філологія. Українська мова і література. Польська мова»). Наукові інтереси: польська мова та її впливи на території Поділля.

Гембарук Олександр Вікторович – студент III курсу 4 групи (Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)) факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси: ономастика.

Громко Євгенія Артурівна – учениця 9 класу Комунального закладу "Навчально-виховне об'єднання "Спеціалізований навчально-виховний комплекс – загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів №26 – дошкільний навчальний заклад – ДЮОЦ "Зорецвіт" Кропивницької міської ради Кіровоградської області.

Громко Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький). Наукові інтереси: українська діалектологія.

- Денисюк Олександра Василівна** – студентка Інституту історії і філології Академії імені Яна Длугоша (м. Ченстохова, Польща). Наукові інтереси: історія української мови.
- Дрозд Оксана** – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія.
- Карпова Олена Валеріївна** – студентка IV курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: ономастика.
- Коваленко Марія Романівна** – студентка II курсу факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)). Наукові інтереси: діалектологія, фразеологія.
- Коваль Марина Іванівна** – студентка IV курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: література рідного краю.
- Козачок Яна Олександрівна** – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: діалектна фразеологія.
- Коломієць Тетяна** – студентка III курсу факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Наукові інтереси: українська діалектологія.
- Кулик Оксана Володимирівна** – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: український ономастикон.
- Медведєва Анастасія Петрівна** – здобувач СВО магістра I курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта: Українська мова та література. Українознавство». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Михальчук Людмила Петрівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: анклавна діалектологія.

Поліщук Ольга Василівна – здобувач СВО магістра I курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: лексикологія, синтаксис.

Проценко Юлія – студентка III курсу факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Наукові інтереси: українська діалектологія.

Сієнко Марія Ігорівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: знижена лексика і просторіччя утворах літератури.

Сидоренко Ірина Дмитрівна – студентка III курсу групи СОУ-16-1 Хмельницького національного університету. Наукові інтереси: егіональна ономастика.

Синиця Катерина Олександрівна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська діалектологія, етнолінгвістика.

Танчук Тетяна Володимирівна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Філологія. Українська мова й література». Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Харахондя Тетяна Олександріна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: етнолінгвістичне дослідження подільських говірок.

Шалаєва Світлана Іванівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Українська мова й література». Наукові інтереси: подільсько-буковинська зона перехідних говірок, говірки в умовах міждіалектного контактування.

Царюк Ірина Михайлівна – студентка IV курсу факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; спеціальність «Українська мова і література» Наукові інтереси: українська фразеологія.

Цимбалюк Маргарита Юріївна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність Філологія. Українська мова й література). Наукові інтереси: український ономастикон.

Юрчук Юлія Ігорівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література». Наукові інтереси: діалектологія, ономастика.

Науково-навчальне видання

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

***Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів, аспірантів і молодих учених
(м. Вінниця, 11–12 квітня 2019 р.)***

Авторське редагування

Верстка – І. В. Гороф'янюк

Обкладинка – І. В. Гороф'янюк